ЙОРДАНЪ ЙОВКОВЪ

ВЕЧЕРИ ВЪ АНТИМОВСКИЯ ХАНЪ

ХЕМУСЪ

ВЕЧЕРИ ВЪ АНТИМОВСКИЯ ХАНЪ

ДРѢМКАТА НА КАЛМУКА

Ханътъ на Сарандовица въ Антимово не бѣше само на кръстопѫть, а на едно мѣсто, дето се пресичаха много пѫтища. И есенно време, когато отъ цѣла Добруджа тръгваха кервани подиръ кервани коля къмъ Балчишката скеля и къмъ воденицитѣ въ Батова, нѣмаше презъ де другаде да минатъ, освенъ презъ Антимово, край хана на Сарандовица. Тогава тукъ започваха весели дни. Вънъ всѣкога можеха да се видятъ разпрегнати коля, и докато прегладнѣлитѣ коне дрѣмѣха подъ чуловетѣ си, — въ хана свирѣха гайди, чуваха се провиквания, а отъ време на време дюшемето захващаше да бумти, каточе се продънваше подъ юнашката рѫченица. Влѣзѣше ли човѣкъ вѫтре, виждаше отъ пода до тавана да плува синя мъгла отъ цигари, а срѣдъ нея — калпаци, обърнати кожуси и мустакати, опалени отъ слънцето и отъ вѣтъра лица. Всички гълчаха и, ако и да имаше седнали, повечето стояха прави, съ чаша вино въ едната рѫка и съ камшикъ въ другата — ужъ все готови да си ходятъ.

А задъ тезгяха, срѣдъ пушека и мъглата на печенитѣ наденици, стоеше Сарандовица, снажна, мѫжествена, хубава и въ напредналата си възрасть, съсъ завити около рѫченика си коси и съсъ запретнати рѫкави. Тя наливаше вино, приготвяше закуски, командуваше слугитѣ и, макаръ да бѣше претрупана съ толкозъ работа, пакъ сварваше да отвърне на нѣкоя подхвърлена отдалечъ шега, да се усмихне, дето трѣбва, да посрещне и изпрати гоститѣ си съ по нѣкоя добра дума.

Въ кюшето до тезгяха пъкъ, чуждъ на всичката тая глъчка, полегналъ върху масата или отхвърлилъ глава назадъ тъй, че бѣлата му брада стърчеше напрѣки във въздуха, дрѣмѣше Калмука . . .

Тъй бѣхъ запомнилъ азъ Антимовския ханъ. Чакъ до късно презъ есеньта, докато времето бѣше хубаво и пѫтищата сухи, ханътъ се пълнѣше съ хора и веселбитѣ продължаваха непрекѫснато. Старото вино се изпиваше и започваха вече да идатъ колата на преславскитѣ винари, които носѣха голѣми бомби съ непрекипѣло вино, съ душници отъ тръстика и съ възглавници отъ сухъ папуръ.

Ето това време бѣше най-приятното за насъ съ дѣда Гена. Приятелството и споменитѣ ни бѣха свързани най-вече съ него и съ Антимовския ханъ.

Дѣдо Гено бѣше близо седемдесеть годи-

шенъ човѣкъ, но въпрѣки голѣмата разлика възъ възрастьта ни, ние бѣхме голѣми приятели; между другото и затова, защото и неговото и моето положение въ кѫщи бѣше едно и сѫщо. И той и азъ, можеше да се каже, бѣхме донейде излишни хора. Азъ се опитвахъ понѣкога да работя на харманя, но не ми спорѣше, не издържахъ и, подгоненъ отъ шегитѣ и подигравкитѣ на ония, които нито ги бѣше еня отъ жаравата, що сипѣше слънцето, нито пъкъ имъ ставаха пришки на рѫцетѣ отъ ябата и отъ греблото, бѣгахъ назадъ при книгитѣ си, а когато ми омръзваха и тѣ, отивахъ въ кафенето на Алекси и сѣдахъ подъ сѣнката на салкъмитѣ.

Тукъ или намирахъ вече дѣда Гена, или следъ малко той ме намираше. Дохаждаше обикновено сърдитъ, току що се каралъ съсъ синоветѣ си, които, както казваше той, не искали да го слушатъ. А всѫщность синоветѣ му, вече възрастни мѫже, широкоплещести исполини, които, колкото работата биваше по-тежка, толкозъ съсъ по-голѣмо настървение се нахвърляха върху нея, не че не искаха, а нѣмаше защо да слушатъ стареца. Дѣдо Гено не харесваше нѣщо, настояваше да се направи инакъ, но като виждаше, че всѣки работи както си знае и само се подсмива подъ мустакъ, кипваше, нахокваше хубаво оня, който му се случеше предъ очи, напущаше

харманя и дохождаше при мене подъ сѣнката на салкъмитѣ. „Чуденъ свѣтъ се навъдилъ!“ — говорѣше той, още развълнуванъ, като смъркаше емфе отъ тенекиената си кутийка. — „Ти му говоришъ едно, то — друго!“ Азъ изслушвахъ търпеливо оплакванията му, давахъ му право във всичко, и моето съчувствие, наедно съ емфето, успокояваше малко по малко дѣда Гена. Тогава ние оставяхме настрана катадневнитѣ злоби, заговорвахме за голѣми работи, за политика и за свѣтовнитѣ събития, а тъй като дѣдо Гено четѣше Вѣчния календаръ, говорѣхме понѣкога за зодиитѣ и за предсказанията на прочутия Казамия.

Но дошло бѣше време да се ходи на скеля и затуй сѣнката на салкъмитѣ и астрологията не ни задоволяваха вече. Ние видѣхме да се измъкватъ първитѣ натоварени кола по Балчишкия пѫть и, като закъснѣли жерави, усѣтихме страшно нетърпение и мѫка. Влѣчеше ни скитничеството по пѫтищата и повече не можехме да стоимъ. Защото все пакъ ние не бѣхме съвсемъ излишни съ дѣда Гена и, ако нѣкои работи ни се отказваха или не можехме да ги вършимъ, имаше една, която се предоставяше напълно на насъ: да отиваме на скеля въ Балчикъ. Това време бѣше дошло вече, а наедно съ него — и нашиятъ редъ. И въ срещитѣ си подъ сѣнката на салкъмитѣ

презъ последнитѣ два-три деня ние не говорихме за никоя зодия, не споменахме нито веднъжъ името на Казамия. Говорѣхме само за предстоящия пжть, опредѣляхме деня и часа на тръгването, не пропущахме и най-малкитѣ дреболии. А наедно съ това ние си припомвахме за предишнитѣ си пжтувания и твърде често говорѣхме за Антимовския ханъ.

Най-после уреченията день дохожда и ние тръгваме. Колата сж препълнени съ жито, пристегнато въ козянитѣ джебелници, задъ насъ е хвърленъ по чувалъ съсъ слама, ние поемаме юздитѣ, охраненитѣ коне бодро поематъ пжтя, а отъ голѣмата тежесть колата не друска, и колелетата леко се поклащатъ настрана, но не дрънчатъ. Тръгваме на заходъ-слънце, тъй като дългия пжть трѣбва да минемъ презъ нощьта, да бждемъ рано сутриньта на скелята и още сжщия день да можемъ да потеглимъ назадъ. Предъ насъ се точи бѣлата ивица на пжтя; кждето има малка урва, слизаме и си приказваме съ дѣда Гена. После пакъ се качваме. Започва да се свечерява, стърнищата и кукурузитѣ тънатъ въ здрачъ, не виждаме ни хора, ни добитъкъ, и само въ нѣкоя угарь стърчи неподвижниятъ силуетъ на нѣкой грамаденъ орелъ.

Вървимъ още дълго време, всѣки стои на колата си и мълчи. Не се виждаме единъ други, не виждаме нищо и наоколо — тъмно

е, и полето се затваря около насъ въ черенъ кржгъ, надъ който свѣти небето, осѣяно съсъ звезди. Близо къмъ полунощь, когато умора налѣга конетѣ и насъ, изведнъжъ низко подъ звездитѣ, които постоянно притеглятъ погледитѣ ни, виждаме познати очъртания на дървета — голѣми черни кълба, подъ които слабо се бѣлѣятъ кжщи. А малко следъ това въ тъмнината свѣтватъ редица освѣтени прозорци и широко разтворена врата, отъ която излиза снопъ свѣтлина и залива мегданя. Това е Антимовскиятъ ханъ. Ние спираме и разпрѣгаме, конетѣ захрупватъ ечмяната слама, и щомъ обърнемъ стжпкитѣ си къмъ хана и зачуемъ гласа на Сарандовица, тъмното поле и звездитѣ избѣгватъ сякашъ далечъ задъ насъ и въ душата ни изведнъжъ нахлува сладостьта на почивката.

Ненавикнали на свѣтлина, ние се спираме съ дѣда Гена на прага и оглеждаме кръчмата. Тоя пжть имаше малко хора. Щомъ ни забеляза, Сарандовица подигна очитѣ си отъ тезгяха и весело се поздрави съ дѣда Гена. Веднага тя пакъ се залиса въ работата си, но следъ малко, когато ние съ дѣда Гена бѣхме вече седнали на една близка маса, тя излѣзе отъ тезгяха, спрѣ се срѣдъ кръчмата и, като тури запретнатитѣ си ржце на кръста и се усмихна съ оная усмивка, която веднага се появяваше на лицето ѝ, щомъ поискаше, каза:

— Е, дѣдо Гено! Сега вече предъ всички мога да кажа, че познавашъ. Каза, че тазъ година ще има берекетъ, и ей-нà, сбѫдна ти се думата. Такъвъ беркетъ рѣдко е имало. Ама какъ позна, я кажи!

— Знаци имаше! — каза дѣдо Гено, малко възгордѣнъ отъ хвалбата, и смръкна емфе. — Знаци имаше. Естеството дава знаци, стига само човѣкъ да ги види и да ги проумѣе.

— Азъ не съмъ видѣла нищо. Какви знаци е имало?

— А голѣмитѣ дъждове по Спасовдень? Таквизъ дъждове бѣха, че овчаритѣ разправяха, че ужъ били видѣли една нощь да пада отъ облацитѣ огненъ змей. Ама хайде да оставимъ туй, може да е било змей, може да е било свѣткавица, а птичетата, птичетата, дето се появиха на другия день! Колко много бѣха, на облаци, на облаци, небето почернѣ. И все на тая страна вървѣха, отдето изгрѣва слънцето . . .

— Наистина, — каза Сарандовица низко, каточе си спомваше нѣщо. — Тия птичета ги видѣхме и ние. Е, че какво пъкъ отъ туй, — птичета като птичета.

Дѣдо Гено се усмихна съжалително, потърси емфето си и каза:

— Сарандовице, чуешъ ли какво ще ти река: не си глупава жена, ама нито знаешъ, какво нѣщо е зодия, нито си чувала, що дума

Казамия. Казвашъ — птичета като птичета. Не е тъй то!

Дѣдо Гено току-речи се разсърди и кихна.

— Тия птичета — продължи той — какви бѣха, колко бѣха? Небето почернѣ. Не бѣха тѣ отъ тия птичета, дето всѣки день ги гледашъ. А който знай и отъ тебе и отъ мене повече, е казалъ: тѣзъ птичета идатъ отъ презморски земи, отъ островитѣ, що сѫ накрай свѣта. Тамъ живѣятъ тия птичета, никой не ги вижда, никой не ги стига, но дигнатъ ли се и полетятъ, да знаешъ, че ще има берекетъ, ама ще има и война . . .

— Приятелю Гено, — обади се Калмука, който, както всѣкога, дрѣмѣше въ кюшето до тезгяха, — безъ докачение, ама ще река, че туй е, кажи го, бабини деветини. Отде ще ти познае едно птиче, какво ще се случи. Берекетъ има, право е, а война? Война нѣма. Азъ не съмъ чулъ да има война!

Дѣдо Гено веднага посегна за емфето, а това бѣше сигуренъ знакъ, че е разсърденъ. Той помълча, привидно спокоенъ, каточе ли не искаше да удостои Калмука съ отговоръ, но следъ малко каза:

— Калмукъ, Калмукъ! Въ това кюше, дето спишъ, остава само да спустнешъ корени. И разбирашъ толкозъ, колкото разбира едно дърво. Нѣмало било война. Вземи вестника и ще видишъ: отъ два месеца вече насамъ Аме-

рика бие мексиканеца. Ама ти нищо не си чулъ. Дай ти само да дрѣмешъ въ кюшето и да слушашъ какъ пърпорятъ политѣ на буля Сарандовица . . .

При тия думи Калмука подигна бѣлата си брада и гърлесто и лениво започна да се смѣе. Засмѣ се и Сарандовица и още единъ човѣкъ, който, откато дойдохме, стоеше правъ при тезгяха и приказваше отъ време на време съсъ Сарандовица. Той бѣше облѣченъ граждански, но малко опърпанъ, съ голѣми жълти мустаци и малки очички, които нѣкакъ гузно и глупаво примигваха. Въ ръцетѣ си въртѣше чепатъ бастунъ, а около шията му, намѣсто вратовръзка, бѣше завързана проста червена кърпа съ бѣли капчици.

Сарандовица се залови да тършува изъ чекмеджетата и да брои пари. Ние седѣхме доста настрана отъ всички, тъй че никой не можеше да ни чуе, ако говорѣхме низко. Дѣдо Гено поглеждаше къмъ Сарандовица и ми казваше:

— Тази жена нѣма да остарѣе. Като я гледамъ, сякашъ гледамъ майка ѝ, оная, старата Сарандовица. А! лична жена тя, бѣше по-хубава отъ тая, по-сладкодумна. Пашà ли минѣше по тоя пѫть, трѣбваше да се отбие и да я види. А тая брада насреща — каза дѣдо Гено и посочи Калмука, — тогава бѣше младъ, но пакъ въ него кюше стоеше. И пазѣ-

ше оная, другата Сарандовица, както пази сега и тази. Ле-е-ежи, като нѣкой песъ предъ овчарска колиба . . .

Калмука дрѣмѣше или се преструваше, че дрѣме. Той бѣше едъръ, кокалестъ човѣкъ, но отпустнатъ и ленивъ. Не знаеха дали работѣше нѣщо, имаше ли близки, имаше ли домъ. Виждаха го все тука, помагаше нѣщо на Сарандовица, гледаше конетѣ, помагаше да стоварватъ голѣмитѣ бомби съ вино. Презъ всичкото останало време той си дрѣмѣше. Бѣше тъй отпустнатъ, че, въпрѣки кралимарковската си сила, понасяше всѣкакви закачки и игри, които пиянитѣ си устройваха съ него, като го виждаха, че дрѣме съ вирната нагоре брада. Най-често тѣ вземаха скритомъ боя отъ бакалницата на Сарандовица и боядисваха бѣлата му брада, кога червено, кога зелено, кога пъкъ на нѣколко цвѣта, като нѣкое знаме. Калмука се събуждаше, виждаше какво бѣше станало съ него и, безъ да се разсърди, смѣеше се наедно съ всички.

Превали вече полунощь. Селянитѣ, които бѣха приказвали настрана, станаха, разплатиха се и си излѣзоха. Калмука дрѣмѣше. Не си отиваше и човѣкътъ съ жълтитѣ мустаци. Той все говорѣше нѣщо на Сарандовица, но тя, залисана въ смѣткитѣ си, само поначумерваше лицето си и махваше съ ржка, за да не й прѣчи.

Една малка вратичка се отвори отстрана и въ кръчмата влѣзе висока и стройна мома. Голѣмата прилика между нея и Сарандовица изведнъжъ се хвърляше въ очи, само че тая бѣше по-тънка, по-пъргава, — въ разцвѣта на оная красота, чиято сетна съблазънь загасваше вече у другата, старата Сарандовица. Тя хвърли бѣгълъ погледъ къмъ насъ и зашепна нѣщо на ухото на Сарандовица. И на нея тя направи сѫщия сърдитъ знакъ съ рѫка, но момата още веднъжъ и по-настойчиво ѝ зашепна. Тогазъ Сарандовица прибра парите и ядосана, съ стиснати устни и бързи крачки излѣзе презъ малката вратичка. Момата донесе виното, което бѣхме порѫчали. Тя вървѣше съ лека и плавна походка, усмихваше се, очитѣ ѝ се заливаха съ блѣсъкъ. Като чу стѫпкитѣ ѝ, Калмука поотвори очитѣ си и веднага пакъ ги затвори. А върху лицето на непознатия се яви не весела, а тѫжна и срамежлива усмивка, жълтитѣ му мустаци стърчаха нагоре, и всѣки пѫть, когато момата минаваше край него, той ѝ пошепваше нѣщо. Тя не му отговори ни веднъжъ. Но бѣше все тъй усмихната, както бѣше дошла.

Сарандовица се върна и се залови за смѣткитѣ си. Въ сѫщия часъ дъщеря ѝ си отиде, и когато малката вратичка се хлопна задъ нея, непознатиятъ тъй си и остана загледанъ нататъкъ, гърбомъ къмъ насъ. Върховетѣ на

мустацитѣ му стърчаха отстрани и бастунътъ му нервно чукаше по разкривенитѣ му обуща.

Безъ да ми продума, дѣдо Гено ме погледна и се поусмихна. Калмука дрѣмѣше.

— Е, време е вече да спимъ, — каза по едно време Сарандовица. — Баташки, обърна се тя къмъ човѣка съ жълтитѣ мустаци, — защо стоишъ още, пѫть те чака. Хайде тръгвай си, ще те изядатъ вълцитѣ.

Непознатиятъ се обърна къмъ насъ и се усмихна. Малкитѣ му очички лъщѣха, лицето му бѣше се зачервило. Ние сѫщо станахме. Изведнъжъ непознатиятъ тръгна съ бързи крачки, извика лека нощь отъ вратитѣ и се изгуби въ тъмнината. Сарандовица погледна къмъ него, намръщи лице и презрително се усмихна.

— Кой е тоя човѣкъ? — попита дѣдо Гено.

— Холанъ, остави се, — кипна изведнъжъ Сарандовица, — изправилъ се насреща ми като свѣщь, бърка ми на работата. Кой е питашъ, — учитель е тука, въ Сърнино.

— Май каточе иска да ти стане зетъ... И не е лошъ, ученъ човѣкъ е.

Сарандовица излѣзе отъ тезгяха, тури рѫце на кръста си и сопнато заговори, каточе се караше нѣкому:

— Може да е ученъ, може да е отъ злато направенъ — мене не ми трѣбва. Нѣмамъ дъщеря за женене, не ѝ е той прилика. Чуй ме, дѣдо Гено, азъ съмъ кръчмарска дъщеря

— и дъщеря ми ще бѫде кръчмарка. Тоя имотъ го имамъ отъ майка си, на нея ще го оставя. Ако не тече — капе, все ще може да изхрани една челядь. Моятъ зеть трѣбва да знае да върже престилка и да стои ей-тамъ, на тезгяха. И човѣкъ да е...

— Ами тоя не е ли човѣкъ?

— Човѣкъ е, но е станалъ за смѣхъ на всички. Казватъ, че ималъ билъ пари, да му опустѣятъ паритѣ, като една риза като хората не туря на гърба си. Па и знаешъ ли що? — Не е май и съ ума си. Праздна е тая! — каза Сарандовица и почука съ пръстъ по главата си.

— За даскала ли приказвате? — обади се Калмука, който бѣше се събудилъ и изправилъ до насъ. — Смѣшенъ е той, и стипца, дето се вика, косъма на две цепи. Оная година, на Ивановдень, срѣщатъ го ергенята и — обичай я! — искатъ да го кѫпятъ. Бе, човѣче, дай тамъ нѣкоя пара и се отърви, не, — като замахне съ бастуня — тоя по рамо, оня по рѫка... Че като го скепцватъ, та въ рѣката. Замръзнала бѣше, направиха дупка въ леда и тамъ го потопиха. Замръзнали му бѣха мустацитѣ, като миши опашки...

Той се прозина, разкърши грамаднитѣ си рѫце и, макаръ че доскоро бѣше онѣмѣлъ, каза:

— Сладко си поприказвахме тази вечерь.

Излѣзохме и ние съ дѣда Гена. Изъ селото пропѣха пѣтли. Конетѣ се бѣха укротили и, съ отпустнати глави, дрѣмѣха. Ние сритваме сламата отпреде имъ и тѣ отново захрупватъ. Азъ се качвамъ на колата, защото винаги си лѣгахъ тамъ, но дѣдо Гено, макаръ че бѣше поклонникъ на Казамия и обичаше да наблюдава звездитѣ, предпочиташе да прави това отъ земята. „Азъ съмъ старъ, — казваше той, — може да се обърна и да падна", — и си лѣгаше до колелото.

— Чу ли какво ти рекохъ? — викаше ми следъ малко той отдолу. — Като изгрѣе Зорницата, да ме събудишъ. Зорницата, а не Керванджийката. Тя е друга звезда и изгрѣва много рано...

Но тия съвети азъ помнѣхъ още отъ миналата година и бозпогрѣшно разпознавахъ, коя звезда е Керванджийката и коя Зорницата. Не ми се спѣше, пъкъ и никога по-рано не бѣхъ заспивалъ презъ тия нощи. Сарандовица бѣше затворила хана, голѣмото здание съ високи каменни дувари, като на крепость, утихна и потъмнѣ. Само тамъ, дето ханджийката живѣеше съ дъщеря си, свѣтѣха още два прозореца. Върху бѣлитѣ пердета играеха сѣнки. Виждахъ профила на лице, две рѫце се издигнаха, сключени на обрѫчъ, и върху обтегнатото платно ясно се изрисуваха буйнитѣ талази на разпустната коса.

Сѣнката трепна, разлѣ се, свѣтлината изведнъжъ угасна.

Мина се доста време следъ това. Наблизо въ тъмнината зашумолѣ нѣщо по сламата, запукаха съчки. Обърнахъ се: единъ човѣкъ се отдѣляше изъ мрака до оградата, дето навѣрно бѣше се таилъ досега. Въ слабата дрезгавина на звездитѣ видѣхъ, че лъсна бастунъ, съзрѣхъ и острия край на единъ мустакъ. Познахъ учителя, който си отиваше.

*

Отпосле минавахме много често съ дѣда Гена презъ Антимовския ханъ. Срѣщахме тамъ най-различни хора, бивахме свидетели на всѣкакви случки. Но две нѣща си оставаха постоянни и неизмѣнни въ хана: винаги заварвахме тамъ учителя отъ Сърнино, който ужъ приказваше съ Сарандовица, а всѫщность изподъ око дебнѣше, кога ще се отвори малката вратичка, и Калмука, който дрѣмѣше въ кюшето си.

Но съвсемъ неочаквано настѫпи промѣна. Единъ день ние видѣхме, че на мѣстото на Сарандовица работи нѣкакъвъ момъкъ. Чудно ни се виждаше, че яката и припрѣна ханджийка, която можеше да излѣзе наглава и съ най-тежката работа, е поискала да я отмѣни другъ, толкозъ повече, че по-дребни слуги имаше доста. Сарандовица пакъ стое-

ше на тезгяха и съ стиснати устни следѣше работата на момъка. А той бѣше сржченъ и пъргавъ, всичко му идѣше отржки, всичко вършеше хубаво и чисто. И преди да се разбере, дали Сарандовица е доволна или не отъ него, момъкътъ успѣ да спечели сърдцата на всички. Той бѣше русъ, хубавелякъ, еднакво благъ и внимателенъ съ всички. Казваше се Захария, но кой знае кой бѣше го нарекълъ Захарчо. Това галено и подсладнено име донѣмайкжде му прилѣгаше. Когато отъ всички страни взе да се чува това име, Сарандовица започна да се усмихва. И тая жена, която бѣше способна и на гнѣвни избухвания и на голѣма нѣжность, започна да се отнася къмъ Захарча като къмъ синъ. „Захарчо, — говорѣше тя, — я поеми това! Захарчо, вижъ какво искатъ тамъ!“ А въ сжщото време изъ разни кжтове на кръчмата безброй гласове повтаряха едни следъ други: „Захарчо, Захарчо!“

Още преди тая промѣна да стигне до тукъ, учительтъ напустна мѣстото си. Той никога не отиваше вече при тезгяха, нито приказваше съ Сарандовица. Сѣдаше нѣкжде настрана, ровѣше съ бастуна рошавитѣ си мустаци и гледаше предъ себе си.

Захарчо успѣваше все повече и повече. Между пжтницитѣ започна да се говори, че Сарандовица смѣтала да го прави зеть, той

щѣлъ да се годи или билъ годенъ вече за дъщеря ѝ. Учительтъ започна да пие. И макаръ по-рано нищо друго да не бѣше турялъ въ устата си, освенъ кафе или чай, сега, като всѣки новообърнатъ, пиеше съ страсть и то само ракия. Въ хана можеше да става каквото си ще, той не обръщаше внимание на нищо. Не поглеждаше вече нито Сарандовица, нито Захарча, когото по-рано слѣдѣше съ нѣкаква злъчна и пресилена усмивка. Но когато откъмъ малката вратичка се зачуеше познатиятъ звънливъ гласъ и мило позоваваше: „Захарчо, я ела какво ще ти кажа!“ — учительтъ изведнъжъ трепваше, правѣше явно усилие да се не обърне и, докато въ настѫпилата тишина чувствуваше какъ отъ всички маси погледитѣ се насочватъ нататъкъ, самъ той по-упорито и по-намръщено гледаше въ земята, напълваше си чашата до горе и я изпиваше на единъ пѫть.

Той стоеше до късно и си отиваше последенъ, безъ да каже сбогомъ или лека нощь. Понѣкога, излѣзълъ преди малко, той се връщаше пакъ, постояваше нѣкое време и пакъ излизаше. Имаше видъ на човѣкъ, който търси нѣщо изгубено и тъй е отчаянъ, че следъ малко ще отиде и ще се самоубие. Бѣше отслабналъ, нехаенъ въ облѣклото си, мустацитѣ му не бѣха завити, както по-рано, а висѣха надолу.

— Този човѣкъ не ми се харесва твърде, — каза веднъжъ дѣдо Гено на Сарандовица, — много взе да пие.

— Много. И то все ракия пие. Захарчо, — викна тя сърдито, — колко пѫти съмъ ти казала да не му давашъ вече!

Захарчо се усмихна благо и, безъ всѣко угризение на съвѣстьта си, каза:

— Какъ да не му давамъ, когато иска. И плаща си човѣкътъ.

— Страхъ ме е да не направи нѣщо, — каза пакъ дѣдо Гено.

— Какво ще направи? — сопна се Сарандовица ужъ безгрижно, но въ гласа ѝ прозвуча тревога.

— Умниятъ човѣкъ нѣма да направи нищо, но тоя май не е съ ума си.

Сарандовица не отговори веднага. Настѫпи доста длъжко мълчание и това накара Калмука да отвори клепачитѣ си. Сарандовица него и гледаше, и азъ видѣхъ какъ тя бързо и предпазливо му направи знакъ съ очи. Калмука скочи като ожиленъ, погледна къмъ мѣстото, дето преди малко бѣше стоялъ учительтъ, събра политѣ на ямурлука си и излѣзе бързо навънъ. Сарандовица погледна къмъ Захарча и почака, докато и той слѣзе въ избата, кѫдето отиваше по работата си.

— Какво може да направи? — подзе Сарандовица. — Ама право казвашъ, не е твър-

де съ ума си и затуй съмъ турила Калмука да го следи. И какво съмъ му крива! Искалъ билъ дъщеря ми. Добре, но тя не го иска, насила хубость не става. Вижъ, това момче, Захарчо, харесвамъ го и азъ, иска го и тя; човѣкъ не е ябълка, да я разрѣжешъ и да видишъ каква е, но все пакъ — какъвто ѝ е късметя. Тъй съмъ го намислила азъ, тъй и ще бѫде. Лека нощь!

Ние излизаме и се прибираме на колата.

— Слушай! — вика ми отдолу дѣдо Гено. — Когато изгрѣе Зорницата, да ме събудишъ. Ама хубаво гледай, да не вземешъ Керванджийката за Зорницата!

Азъ не го слушамъ, а гледамъ освѣтения прозорецъ насреща. По бѣлитѣ пердета играятъ съблазнителни очъртания. Лампата угасна и тамъ, и азъ се загледахъ изъ мрака, да видя не ще ли се появи отнейде сѣнката на учителя. Следъ малко наистина се зачуха стѫпки и единъ грамаденъ силуетъ израстна срѣдъ мрака. Това бѣше Калмука, който обикаляше около хана.

*

Росѣше дъждъ единъ день, студениятъ горнякъ брулѣше лицата ни и ние бързахме да стигнемъ Антимовския ханъ и да се постоплимъ. Когато бѣхме вече тамъ и снемахме гуглитѣ на ямурлуцитѣ отъ лицата си, видѣх-

ме, че бѣха се спрѣли много повече кола отъ всѣки другъ пѫть, но хората стояха отвънъ и, събрани на купчини, приказваха нѣщо оживено. Вратитѣ на хана бѣха затворени.

— Какво има? — питаме първия, който ни се случи предъ очи.

— Хм . . . тя станала една работа, ама остави я!

— Какво има? Какво е станало?

— Бе оня, даскалътъ отъ Сърнино, Баташки ли е, какъвъ е, да вземе да застреля дъщерята на Сарандовица, че следъ туй пъкъ убилъ и себе си.

Ние гледаме изумени и не вѣрваме на ушитѣ си. Най-после слизаме, оставяме конетѣ и съ камшицитѣ си въ рѫце, както другитѣ, намѣсваме се въ тълпата, която е най-гѫста близо до кѫщата на Сарандовица. Около насъ гъмжило и глъчка, ние даваме ухо ту тукъ, ту тамъ, случваме едного, който се показваше като очевидецъ, и изслушваме страшната история отъ начало до край.

Въ сѫщия день, въ който бѣхме минали на отиване отъ тука, учительтъ дошелъ пакъ, но не влѣзълъ въ хана, а отишелъ въ кѫщата на Сарандовица. Казваха, че той направо повторилъ предложението си, което толкова пѫти правилъ по-рано. Билъ много възбуденъ и, за да не го дразнятъ повече, опитали се да го успокоятъ, като казали,

че ще си помислятъ. Други пъкъ казваха, че Сарандовица безъ забикалки му казала, че дъщеря ѝ е вече сгодена. Той поискалъ кафе и Сарандовица отишла въ хана. Тогава учительтъ заключва вратата следъ нея и насочва револвера си срещу дъщерята. Дали прозорецътъ е билъ отворенъ или пъкъ въ уплахата и въ отчаянието си тя го е отворила, не се знае, но тя вече се прехвърляла презъ него, когато учительтъ стреля, и тя пада вънъ на земята. Убиецътъ надникналъ презъ прозореца — имаше единъ, който казваше, че го билъ видѣлъ тази минута, — и като се увѣрилъ, че тя е вече мъртва, връща се назадъ и съ единъ куршумъ въ слѣпитѣ очи туря край на себе си. Той лежеше сега вѫтре въ тая стая — прозорецътъ бѣше отворенъ, вѣтърътъ раздипляше бѣлото перде и отвѫтре поглеждаше зловещъ и страховитъ мракъ. Селянитѣ съ кремъклии пушки стояха на караулъ при вратата и около кѫщата. Подъ прозореца върху камънитѣ на калдъръма се чернѣеше разлѣна кръвь.

Сарандовица я нѣмаше. Дъщеря ѝ, която всички окайваха, бѣше само ранена и веднага бѣха я занесли въ града. Около хана се щураше сега Калмука. Той бѣше се промѣнилъ много. Страшното сътресение бѣше пробудило всичката му скрита сила, той прибираше едно-друго, подигаше самъ невѣроят-

ни тежести, мълчеше и не приказваше съ никого. Казаха, че когато Сарандовица отишла да прави кафе на учителя, пратила него да стиде въ кѫщи. Калмука стигналъ късно. Но той разбилъ вратата, скочилъ презъ прозореца, грабналъ на рѫце ранената и я понесълъ като дете къмъ хана.

Дъждътъ росѣше още. Единъ по единъ селянитѣ се качваха на колата си и заминаваха, за да отнесатъ страшната мълва навсѣкѫде. Тръгнахме и ние съ дѣда Гена.

Нѣколко дни по-късно ние намѣрихме Сарандовица въ хана, а следъ две-три седмици се върна и дъщеря ѝ. Разбира се, по бледното ѝ и малко измѫчено лице още се познаваше премеждието, което бѣше прекарала. Но походката ѝ бѣше все тъй плавна и лека и все тъй весело се усмихваше, както порано. Тя отваряше малката вратичка и отъ тамъ викаше: „Захари, я ела какво ще ти кажа !“

Оня, другиятъ, го нѣмаше вече. Споменаваха го, колкото да се посмѣятъ и да се пошегуватъ. А той и следъ смъртьта си бѣше оставилъ нѣщо за смѣхъ: само тъй, както той можеше да пести, бѣше скѫталъ доста пари. И тъй като нѣмаше нийде никого, завещалъ бѣше часть на черквата, часть на училището, а всичко останало на Сарандовица — утеха зарадъ дъщеря ѝ, която той бѣше ре-

шилъ да убие. Завещанието бѣха намѣрили въ джоба му и около това ставаха сега всички шеги.

— Не можа да вземе момичето, — смѣеха се селянитѣ, — остави ѝ поне зестра!

— Истина ли е? — попита веднъжъ дѣдо Гено Сарандовица.

Бѣхме, както често се случваше, сами и тя не скри истината отъ насъ.

— И ти взе тия пари?

— Какъ да не ги взема, дѣдо Гено? Завещанието си е редовно и законно. Пъкъ и питашъ ли ме, колко ми струва цѣлата тазъ работа. Остави страха и мѫката, ами ханътъ ми три дни стоя затворенъ. А по доктори, по лѣкове... Защо да не ги взема? Най-после, тъй искалъ човѣкътъ, тъй го направилъ, воля му е...

Есеньта наближаваше своя край, времето се одъжди, пѫтищата се разкаляха. Ние прекратихме пѫтуванията си съ дѣдо Гена и месецъ-два по-късно се научихме, че Сарандовица умрѣла неочаквано — съ оная бърза смърть, която често грабва здравитѣ и силни инакъ хора. И когато на другата есень ние отново минахме съ дѣда Гена презъ Антимовския ханъ, видѣхме да стои на тезгяха младата Сарандовица, жената на Захарча. Снажна, каквато бѣше майка ѝ, понапълнѣла и каточе още по-разхубавѣла, тя работѣше срѫчно,

пъргаво, каточе отдавна бѣше навикнала на тоя трудъ. Ханътъ се пълнѣше пакъ съ хора, може би повече, отколкото по-рано, веселбитѣ започваха.

А въ кюшето до тезгяха, загърнатъ въ ямурлука си, дрѣмѣше Калмукътъ.

БАЩА И СИНЪ

Матаке отъ Преселци, единъ отъ най-богатитѣ селяни по тия мѣста, се връщаше отъ Балчикъ, дето бѣше ходилъ на скеля. Като навлѣзе въ кърa и задъ него се скриха и морето, тъмно като облакъ, и градътъ съ бѣлитѣ си като варь баири, той свали калпака си, за да го лъхне ведрина, и въздъхна издълбоко, каточе снеха отъ шията му вѫже. Не обичаше той тия тѣсни градски улици съ нажежени калдъръми, тая блъсканица и тая неразбория около мазитѣ по крайбрѣжието, дето срѣдъ жегата като въ пещь горѣха хора и добитъкъ. Всичко това сега бѣше далечъ и Матаке остави конетѣ да вървятъ полека, за да си отдъхне и да посъбере мислитѣ си.

Но скоро той разбра, че и тука трѣбваше да внимава и да държи здраво юздитѣ въ рѫцетѣ си, защото всѣка каруца, която издрънчваше отзадъ и искаше да го задмине, подплашваше конетѣ му, изведнъжъ тѣ грабваха каруцата и искаха да бѣгатъ. „Вижъ го

ти моя непрокопсаникъ, — мислѣше си Матаке, като опъваше юздитѣ, за да спре силнитѣ коне, — ето още съ какво се занималъ той — правѣлъ кушии човѣкътъ. Затуй конетѣ сж тъй наплашени!“

Лудориитѣ на сина му бѣха го накарали да развали навицитѣ си и да дойде самъ въ града. Преди нѣколко дни синъ му се върна отъ града и, като му поиска паритѣ отъ продадената храна, той му каза, че го срещнали разбойници и го обрали. Хубава работа! Че есенно време, когато тръгваха хората по скеля, излизаха разбойници и ставаха обири — това бѣше вѣрно. Но Матаке се усъмни, защото видѣ, какъ синъ му не смѣеше да го погледне въ очитѣ и какъ повече мълчи, гледа въ земята и мисли. Друго имаше тука. Не веднъжъ Матаке бѣше забелязалъ, че синъ му товарѣше за скеля и сипѣше пълнитѣ шиници въ колата, сипѣше ги все препълнени, съ педа връхъ — жито като огънь. На търговеца той даваше шиницитѣ не съ връхъ, а гладко изравнени съ ржка. Кжде отиваха тогава паритѣ отъ излишното жито? Не бѣха малко пари. А на Матаке не му бѣше толкозъ за паритѣ — пари той имаше, а се боеше, че момъкътъ е тръгналъ по лошъ пжть. Дървото трѣбваше да се изправя, докато е младо.

Матаке искаше да изпита тая работа из-

тънко, безъ да бърза. Но веднъжъ, като видѣ какъ синъ му пакъ изсипва препълнени шиници въ колата, и то съ върхове голѣми като никога, той се разсърди, развика се и, макаръ и да не бѣше се готвилъ за пѫть, поиска шубата си и замина самъ.

Въ града той нито попита на каква цена върви житото. Даде мостра на кърджията си, на Михаля, и когато изпразни колата и тегли на хана, първата му работа бѣше да разпита Темелка ханджията. Темелко не му каза нищо. Тогава Матаке тръгна изъ града по бакали, по кафенета и по търговци — навредъ, дето познаваха и него, и синъ му. Разпитва отдалечъ, предпазливо, отваря приказка за обири по пѫтищата, гледа, слуша: никой нищо не му казва. Не чакаше хвалби за сина си, а само хвалби чу за него. „Заради богатството и заради името ми — помисли си той, — всички сѫ си плюли въ устата и ме лъжатъ!“

Затуй, когато се върна въ хана, готовъ да припадне отъ горещината, той се нахвърли пакъ върху Темелка.

— Бай Матаке, — оправдаваше се ханджията, — кокошката пие вода и Бога гледа. Мислишъ ли, че заради интересъ ще взема да те лъжа? Казахъ ти: синъ ти, Матея, си гледа работата момчето. Нито съмъ видѣлъ нѣщо, нито съмъ чулъ. Кѫде ходи? Че той не се сдържа въ града, щомъ продаде и хайде —

да го нѣма. Казвалъ съмъ му: „Почакай бе, Матея, нека си починатъ конетѣ, има време“. Той не чака, отива си...

Матаке не вѣрваше, но нѣмаше какво да каже. „Лисицата все ще влѣзе въ клопката“, мислѣше си той и бѣше увѣренъ, че тукъ се крие друго нѣщо. Както си мислѣше тъй, той забеляза, че е близо до Иланлъшката гора, която, макаръ и да бѣше млада и рѣдка гора, все пакъ бѣше опасно мѣсто и тъкмо тукъ ставаха обиритѣ. Матаке се поогледа, видѣ, че е самъ, и шибна конетѣ. Малко по малко обзе го такъвъ страхъ, че той отъ чисто сърдце повѣрва, че синъ му е обранъ тукъ, въ Иланлъшката гора. Той се успокои чакъ когато излѣзе на другия край на гората. Искаше пакъ да се рови и да чопли въ мислитѣ си, но бѣше уморенъ и, тъй като бѣше самъ изъ пѫтя, пустна конетѣ полека и задрѣма. Следъ малко, безъ да усѣти, заспа.

А конетѣ продължаваха да си вървятъ бавно, спокойно. На едно мѣсто тѣ се отбиха отъ истинския пѫть, поеха по други настрана, но Матаке все спѣше. Конетѣ вървѣха още доста време. Изведнъжъ колата спрѣ и, стреснатъ отъ туй, Матаке се събуди. Като всѣки човѣкъ, който се пробужда отъ сънь, той не позна де е. Видѣ нѣкакво голѣмо здание съ голѣми дувари, които никога не бѣше виждалъ въ живота си. Конетѣ стояха като зако-

вани. Една млада жена го гледаше и се смѣеше.

— Кое е туй село? — попита Матаке и сѫщо се засмѣ. — Азъ се обърках̑ъ.

— Селото е насреща, — каза жената. — Тукъ е ханътъ, Антимовскиятъ ханъ. Че слѣзни де, имаме всичко, заповѣдайте!

„Конетѣ знаятъ пѫтя!“ — помисли си Матаке, но бързаше да влѣзе въ хана и не се спрѣ на тая мисъль. Той разпрегна конетѣ и влѣзе въ кръчмата тежко, прилично, както отговаряше на името и богатството му. Матаке не искаше да признае, че на неговитѣ години можеше да го примами жена, колкото и хубава да е.

Въ кръчмата имаше само двама-трима селяни, които се обърнаха, както седѣха, и го загледаха. Задъ тезгяха стоеше жената, позачервена и още усмихната. Другъ едъръ и брадатъ селянинъ седѣше на пейката до тезгяха и, облегнатъ на стената, дрѣмѣше.

Изведнъжъ единъ отъ селянитѣ, нисичъкъ, побѣлѣлъ като воденичарь, стана, тръгна къмъ Матаке, като мигаше често-често съ червенитѣ си клепачи.

— Бе Матаке, бе аркадашъ, ти ли си? Добре дошелъ! Гледай, че какъ тъй!.. Не ме ли познавашъ? Азъ съмъ Киро, Киро Котомана, доде не речешъ. Наедно служихме, не помнишъ ли? — първий наборъ, осма пе-

хотна варненска дружина. Ама работаа! Ела де, ела седни. Василке, я ела очисти тука.

Матаке седна при селянитѣ.

— Знайте ли кой е тоя, — заговори гордо и тържествено Киро на другаритѣ си, — този е Матаке отъ Преселци. Хубаво го гледайте. Той може днесъ да ни купи всички ни, цѣло Антимово може да купи. Има човѣкътъ, далъ му Господь. Йоргишъ, какво е Йоргишъ при него! — циганинъ. Ама какъ тъй бе, Матаке, какъ се случи насамъ?

Матаке почти не го слушаше. Той гледаше ханджийката, която чистѣше съ запретнатитѣ си рѫце масата. Бѣше хубава, силна жена, съ черни очи, съ извити вежди. И все се усмихваше.

„Тая жена — помисли си Матаке — или се смѣе още, защото ме видѣ, че спѣхъ въ каруцата, или пъкъ азъ не ще съмъ толкозъ старъ, та се заглежда тъй въ мене!“

Киро Котомана не го остави да мисли много:

— Е, аркадашъ, кажи де, какъ попадна тѫдява?

— Какъ ли, конетѣ ме доведоха, — каза Матаке и изведнъжъ се развесели. — Бѣхъ на скеля. Като минахъ Иланлъшката кория, задрѣмалъ съмъ. Кога сѫ се отбили конетѣ, кога сѫ дошли тука — не зная. Събуждамъ се, гледамъ ей-тая булка отпреде си!

Селянитѣ се засмѣха колкото се може по-високо, за да почетатъ гостенина. Засмѣ се и ханджийката.

— Конетѣ знаятъ по-добре пѫтя отъ хората, — каза тя.

Отъ високия смѣхъ брадатиятъ селянинъ, който дрѣмѣше въ кюшето, се събуди, прозина си и поглади бѣлата си брада.

— Доброутро, Калмукъ! — поздрави го Котомана, макаръ че бѣше надвечерь.

Калмука не погледна него, а Матаке и рече:

— Добре дошелъ, гостенино! — и пакъ поглади брадата си.

Матаке зарѫча вино. Киро стана по-приказливъ.

— Знаешъ ли какво ще ти река, Матаке, хичъ да не се чудишъ, че конетѣ ти те докарали тукъ. Онази година Димо Райновъ, Драганъ и Павли, наши антимовчани сѫ, ти не ги знаешъ, тѣ все съ политика се занимаватъ... Та ще ти кажа, дохождатъ тука, а отъ тукъ ще ходятъ въ града. А една зима бѣше, единъ снѣгъ до колѣне. Стъмни се, а тѣ ще вървятъ. Ставатъ, блъскатъ се изъ виелицата, не пѫть виждатъ, не нищо. По едно време свѣтва прозорецъ, мислятъ, че сѫ въ нѣкое село, а то — пакъ Антимовския ханъ. Че като му ударихме единъ гуляй, чакъ до съмнало. Нали ма, Василке, нали помнишъ? —

обърна се той къмъ ханджийката. — Какъ не ще помнишъ, ти имъ правишъ тия магии!

— Я мълчи, дѣдо Киро, магии, — рече ханджийката. — Ти баремъ си старъ и бѣла глава, като твойта, магия не хваща.

Киро намигна на Матаке, наведе се до него и му зашушна:

— Виждашъ ли я? Отъ стара коза яре е. И майка ѝ, старата Сарандовица, и тя бѣше такава. Като тая бѣше пълна, хубава. Пашà да минѣше изъ пѫтя, отбиваше се да пие кафе и да я види. И тази я бива. Оженила се бѣше, ама мѫжътъ и се помина. Вдовица е.

Предъ хана задрънкаха каруци и спрѣха. Повече отъ петнайсеть-двайсеть души селяни влѣзоха въ кръмата. Само като ги видѣше човѣкъ, можеше да познае, кои отде сѫ. Ето тия съ голѣмитѣ калпаци и съ червени антерии, мѫже едри, космати. Смѣтатъ ги малко диви и ги наричатъ „въяци“, защото говорятъ съ „ва“: „Иване ва!“ „Ела ва!“ Ония съ черни потури, съ черни елеци и кѫси навои — тѣ сѫ бабадачани. Свирепи и кавгаджии сѫ. А тия съ бозявитѣ потури и бозяви абички сѫ все отъ голѣмитѣ села, най-питомни, най-хитри. Всички сѫ весели, годината е добра и джобоветѣ имъ сѫ пълни. Сега да видишъ Сарандовица какъ тича, какъ шета. И какъ очитѣ ѝ лъщатъ, и какъ лицето ѝ цъвти и се хубавѣе, като божуръ!

Весело ставаше на Матаке. Нито му минаваше на умъ, нито искаше да си ходи. А когато измежду купчината въяци нѣкой засвири кавалъ, Матаке съвсемъ се размекна, сякашъ нѣщо го грабна и залюлѣ. „Пари, земя, богатство, — мислѣше си той, — всичко е вѣтъръ! Каква хубава жена е наистина ханджийката!"

Изведнъжъ Матаке се изправи на цѣлия си ръстъ и всички млъкнаха и го загледаха, защото още отъ самото начало разбраха, че тоя човѣкъ и по вида си и по всичко е надъ всички други.

— Браво бе, момче! — извика Матаке на кавалджията. — Слушай, булка, дай на всички по едно отъ мене, кой каквото пие. Азъ черпя. На всички дай!

И той седна на мѣстото си и никого не погледна, макаръ че всички гледаха него. „Матаке е, Матаке отъ Преселци!" — шепнѣха измежду селянитѣ. — „Тоя ли билъ Матаке ва? Много богатъ билъ а?" — „Остави му паритѣ, — отговаряше шепнишката други, — човѣка вижъ какъвъ е . . . Хубавъ човѣкъ! Старъ е, ама се държи!"

Матаке втори пѫть почерпи и веселието още повече се засили. Започнаха хоро. Първъ заигра Котомана, после се хвана Матаке, после другитѣ селяни, съ които седѣше. Матаке играеше тежко, съ достоинство, както чорба-

джиитѣ играятъ по сватбитѣ на синоветѣ си. А Киро, съвсемъ дребенъ при Матаке, но много веселъ, пѣеше:

Каква ще съмъ, каква ще съмъ
При Христа Бърдукя?
Тра-ла-ла, тра-ла-ла-ла.
Тра-ла-ла, тра-ла-ла-ла!

При всѣки куплетъ отъ тая пѣсень селянитѣ, особено въяцитѣ, надаваха страшни викове. Матаке играеше, гледаше въ очитѣ на Сарандовица и се усмихваше. Тя сжщо го гледаше и сжщо тъй се усмихваше. Такава усмивка имаше на всѣко лице. Всички гледаха Матаке: не че бѣше ги черпилъ — всѣки имаше пари да плати, каквото бѣше пилъ, — а човѣкътъ имъ харесваше. Човѣкътъ бѣше съ широко сърдце, туй бѣше главното!

Дългитѣ сѣнки отвънъ и ведрината, която нахлу презъ прозорцитѣ и презъ вратата, показваха, че се мръква. Селянитѣ станаха да си ходятъ и на прощаване всѣки друсаше ржката на Матаке, като на старъ приятель. Самъ Матаке на два пжти става, вади пари и плаща. После пакъ оставаше и пакъ черпѣше.

— Наздраве, гостенино! — дигаше къмъ него чашата си Калмука, пиеше и следъ туй гладѣше брадата си.

Навънъ изгрѣ месечина. Най-после Матаке реши да си ходи, но когато извади кесия-

та си да плаща, нѣмаше пари. И, като държеше отворена кесията, той погледна Сарандовица.

— Ами сега? — рече той.

— Е, какво . . . отъ такъвъ човѣкъ да имамъ да земамъ.

— Ще пише! Тя ще пише! — викаше Котомана.

Матаке гледаше Сарандовица:

— Че познавашъ ли ме?

— Познавамъ те ами. Познавамъ и Матея, нали ти е синъ?..

— Конетѣ знаятъ пѫтя, — обади се Киро.

Матаке рече да каже нѣщо, но замълча. Стори му се, че крѫглото лице на Сарандовица малко се изчерви. И съвсемъ намѣсто или не намѣсто гръмна гърлестиятъ гласъ на Калмука изпосрѣдъ кръчмата:

— Наздраве ти, гостенино!

Матаке си замина. Качи се на каруцата и се усмихваше. Взе си сбогомъ и все се усмихваше.

Късно презъ нощьта той стигна у дома си. Посрещна го Матея и не малко се зачуди, когато видѣ на месечината лицето на баща си и разбра, че си иде веселъ. Матаке слѣзе отъ каруцата, хвърли юздитѣ въ рѫцетѣ на сина си и му каза:

— Матея, знаешъ ли, че обраха и мене?

— Обраха ли тѣ? Кѫде? Въ Иланлъшката гора ли?

— Не, въ Антимовския ханъ.

Двамата, баща и синъ, се изгледаха. Момъкътъ наведе очи, а Матаке тръгна къмъ кѫщи и все се усмихваше.

ЧАСТНИЯТЪ УЧИТЕЛЬ

Щомъ пѫтьтъ отмина края на лозята, изви между двет ѣ старовремски могили и заслиза надолу, предъ очитѣ на Палазова се откри цѣлото Антимово, разхвърлено, пъстро, полузатулено отъ овощки, насѣчено отъ бѣлитѣ линии на каменнитѣ огради. Тукъ-таме се виждаха жени въ червени сукмани да ходятъ изъ дворищата, селяни бавно вървѣха изъ улицитѣ, по мегданитѣ играеха деца. Палазовъ си помисли, че ако той тъй ясно ги вижда, навѣрно и тѣ го виждатъ отъ тамъ, познаватъ кой е тоя човѣкъ, който слиза откъмъ могилитѣ, крачи бързо и размахва бастуна си, и си казватъ: „Ей го, Бигленскиятъ даскалъ пакъ иде!“

И наистина, редовно всѣка сѫбота, почти по едно и сѫщо време, Палазовъ дохаждаше въ Антимово и до късно вечерьта, а понѣкога и цѣлия утрешенъ день прекарваше въ хана на Сарандовица. Това бѣше дало поводъ да се говори, че между него и Саран-

довица, младата, имало тайни нѣкакви връзки. Никой по-добре отъ Палазова не знаеше, че това не е истина, — между него и Сарандовица нѣмаше нищо, — но все пакъ му бѣше приятно, че и за него можеха тъй да приказватъ. Тая мисъль го развесели и сега, той си засвири съ уста нѣкакъвъ маршъ, чукна съ бастуна си нѣколко камъчета по пжтя и тъй широко се усмихна, че отъ двѣтѣ страни на устнитѣ му се появиха по нѣколко реда бръчки.

Палазовъ слѣзе въ дола, позабави се подъ сѣнката на върбитѣ, загледанъ въ кладенцитѣ, кждето около дъсченитѣ корита прелитаха гължби, и почти безъ всѣкаква причина, както често става съ ония, които обичатъ да мечтаятъ, изгуби веселото си настроение и, замисленъ и загледанъ въ земята, бавно тръгна наспоредъ оградата на Антимовския ханъ. Ржцетѣ му бѣха въ джобоветѣ, бастунътъ подъ мишницата.

Той вече наближаваше хана и, като подигна случайно очи, видѣ презъ отворения прозорецъ на една отъ стаитѣ, въ която живѣеше Сарандовица, непозната млада жена, която стоеше предъ огледалото и правѣше тоалета си. Тя бѣше още необлѣчена, съ открити плещи и голи до раменетѣ ржце, и тъй като гжститѣ салкъми отвънъ пълнѣха стаята съ сѣнка, стройното ѝ и гъвкаво тѣло

се рисуваше още по-ясно. Палазовъ не виждаше огледалото, но виждаше какъ жената се понавежда, занича ту отсамъ, ту оттатъкъ, за да се види по-добре, самодоволна и щастлива усмивка се яви на лицето ѝ и, като издигна и двете си ржце — бели и изящни ржце на статуя, — прихвана и заприбира косата си, която се разсипваше като злато върху плещите ѝ.

Да се спре Палазовъ не посмея. Той продължи пжтя си, но тъкмо затуй, защото бе успелъ да хвърли само бегълъ погледъ, жената му се стори извънредно хубава. Устата му си остана полуотворена, слабото и проточено лице изглеждаше некакъ глупаво и нещастно. Той намали още повече крачките си и, докато се колебаеше да се повърне ли назадъ или да отиде право при Сарандовица, за да я пита коя е тая жена, чу че некой го повика отзадъ. Палазовъ се обърна: отъ другата страна на кжщата, въ градината, дето Сарандовица допущаше само нй-добрите си гости, между високите стъбла на слънчогледи и гиргини, той виде две глави — пограничния офицеръ Алтъновъ и фелдшера Роглевъ. Те се смееха и го викаха.

Палазовъ заобиколи презъ големите обковани съ железа порти на хана и дойде предъ градината. Гологлави, съ зачервени лица и съ помжтени малко очи, фелдшерътъ

и подпоручикътъ стояха подъ сѣнката на една слива и пиеха ракия.

— Станчо! — извика подпоручикътъ. — Скитнико! Тука!

Но Палазовъ, който отново се бѣше развеселилъ, пристѫпваше на пръсти, сѫщо като крадецъ, и току поглеждаше къмъ кѫщи. Но и прозорцитѣ и вратитѣ откъмъ тая страна бѣха затворени и нищо не можеше да се види. Тогава Палазовъ направи такава изразителна и смѣшна гримаса, че, безъ да продума, разбра се какво искаше да каже.

Подпоручикътъ и фелдшерътъ се разсмѣха. Палазовъ отиде при тѣхъ, седна и захвърли настрана шапката си. Главата му, изострена като пъпешъ, съ орѣдѣла коса, имаше на върха си едно съвсемъ оголѣло мѣсто, единъ червеникавъ крѫгъ, който сега блестѣше отъ единъ слънчевъ лѫчъ, случайно проврѣнъ презъ листата на сливата.

Смѣхътъ вече не преставаше между компанията. Каквото и да кажеше Палазовъ, а той нѣщо особено духовито още не бѣше казалъ, фелдшерътъ и подпоручикътъ се смѣеха на всѣка негова дума. Палазовъ наистина бѣше отъ ония хора, които можеха да разсмѣятъ човѣка, само като ги погледнешъ. Слабичъкъ, тѣсногръдъ и бледенъ, младъ още, но съ старческо лице, изпито и изсушено отъ нѣкакъвъ порокъ, съ дългъ и изостренъ носъ,

на първъ погледъ той изглеждаше доста глупавъ и несржченъ. Още по-смѣшенъ го правѣха шаеченитѣ му дрехи, взети сякашъ отъ нѣкой много по-едъръ човѣкъ, въ които той цѣлъ се губѣше. Но когато заговорѣше, думитѣ му изненадваха, каточе никой преди това не очакваше да ги чуе отъ него, и главно, говорѣха не толкозъ тѣ, колкото лицето му. Изражението на това донѣмайкждe подвижно лице се мѣнѣше всѣки мигъ: усмихнѣше ли се, тая добродушна, заразително весела усмивка се разливаше по цѣлото му лице, усмихваха се и бръчкитѣ, които се явяваха на редове около устнитѣ му, и очитѣ му, и веждитѣ му, и носътъ му дори. Всичко това преминаваше, както преминава сѣнката на облака, за да се появятъ нови бръчки и нова маска.

— Коя е? — тихичко говорѣше той сега, като се обръщаше ту къмъ подпоручика, ту къмъ фелдшера, а тѣ и двамата се превиваха отъ смѣхъ, като гледаха лицето му.

Изведнъжъ Палазовъ прибра всички бръчки на лицето си, обиди се, стана сериозенъ и, като си налѣ ракия въ чашката, която бѣше донесло за него момчето отъ хана, метна глава назадъ и я изпи на единъ дъхъ. Не искаше да слуша какво му говорятъ, не отвръщаше. Едвамъ сега подпоручикътъ, съ още свѣтнали отъ смѣхъ очи, се съгласи да

разкаже коя е жената, която Палазовъ бѣше видѣлъ презъ прозореца.

Нѣкаква голѣма циркова трупа, на пжть за ориента, се натоварва на параходъ въ Кюстенджа съ хората си, съ конетѣ и цѣлата си менажерия. Но директорътъ на трупата, една циркова ездачка и още другъ единъ артистъ пжтували отдѣлно, закъсняватъ и пропущатъ парахода. Нищо друго не имъ оставало, освенъ да тръгнатъ по най-краткия пжть по сухо и да пресрещнатъ трупата си въ пристанището, дето щѣше да слѣзе. И ето, рано тая сутринь тѣ се явяватъ на границата. Но тукъ пъкъ ново нещастие: паспортитѣ имъ се оказватъ нередовни.

— И азъ, разбира се, не можехъ да ги пустна, — разказваше важно подпоручикътъ, макаръ че по лицето на Палазова четѣше, че той не го вѣрва. — Молиха ме много, но не можехъ. Все пакъ, направихъ имъ една голѣма отстжпка: разрешихъ на директора да отиде до града и тамъ да уреди, ако може, работата си — телеграми ли ще бие, какво ще прави, не зная. А госпожицата, ездачката, — и Алтъновъ се засмѣ, защото безброй удивителни се появиха възъ веждитѣ на Палазова, — тя и другиятъ артистъ оставатъ тукъ, единъ видъ заложници. Доведохме ги, за да преспятъ у Сарандовица. Докторе, нали е тъй?

Фелдшерътъ бѣше мълчаливъ човѣкъ, и

то не защото това му бѣше природно качество, а защото често не знаеше какво да каже. Той бѣше се смѣлъ досега, но рѣдко бѣше проговорилъ нѣкоя дума. Когато подпоручикътъ се обърна къмъ него, той трепна, пое дъха си, за да каже нѣщо, но само кимна съ глава и прекара ржка по косата си. Той имаше хубава, ръждивочервена и кждрава коса, съ която се гордѣеше. Почти всѣкога вниманието му бѣше съсрѣдоточено въ нея.

— Тъй ли е, докторе? — повтори подпоручикътъ.

Фелдшерътъ пакъ кимна съ глава и се усмихна.

— Прекрасно! Прекрасно! — започна тихо Палазовъ. — Разбирамъ всичко. Едно само не ми е ясно: какъ си можалъ да откриешъ, че паспортитѣ не сж редовни. Дяволе недни, трѣбва да имашъ нѣкаква лупа!

— Имамъ, — засмѣ се подпоручикътъ, като смигна съ око на фелдшера, който прекара ржка по косата си и се усмихна.

— И пратилъ си човѣка, дето се вика, за зеленъ хайверъ. Е, какъ ти се струва, ще му помогнатъ ли нѣщо телеграмитѣ? Колко дни ще ги държишъ тука?

— Даскале, казахъ ти, че не зависи отъ мене. Ако той си уреди работата, ще може да замине, щомъ си дойде. Не мисля да ги държа нито часъ. Азъ казахъ това на госпо-

жицата, ще ѝ го кажа пакъ. Еей-сега тя ще дойде при насъ.

— Ще дойде ли? Ще дойде тука! — извика Палазовъ.

Той погледна скѫсанитѣ си, напрашени обуща, попипа брадата си, която бодѣше. Той бръснѣше и мустацитѣ и брадата си, но тъй като не винаги намираше бръснарь, тѣ бѣха наболи, и половината му лице изглеждаше черно, каточе обгорено съ барутъ.

— Дяволъ да го вземе! — каза Палазовъ жално. — Трѣбваше да се обръсна. Или да бѣхъ си облѣкълъ поне новитѣ дрехи!...

Всичко, което той имаше, бѣше на гърба му, затуй подпоручикътъ и фелдшерътъ се разсмѣха. Въ сѫщата тая минута вратата, къмъ която толкова пѫти бѣха поглеждали, една зелено боядисана врата, се отвори — и на прага, сѫщо като хубава картина въ рамка, застана жена, която Палазовъ веднага позна. Тя постоя, колкото да подири съ очи, усмихна се, като ги видѣ, и тръгна къмъ тѣхъ. Надлъжъ предъ стаитѣ имаше прустъ, високъ само на две-три стѫпала надъ земята, обграденъ съ дъсчени перила. По тоя прустъ вървѣше сега тя и се виждаше само надъ кръста: гологлава, съ свѣтлоруса коса, съ лекъ лѣтенъ жакетъ отъ синя коприна. На стѫпалата, точно срещу пѫтеката за градината, тя отново се спрѣ и сега можеше да се види по-ясно

и на цѣлъ ръстъ. Палазовъ не бѣше се излъгалъ — тая жена наистина бѣше хубава. Не твърде висока, но стройна, тя имаше сини очи, които отъ гжститѣ ресници изглеждаха черни, по нѣжната кожа на лицето ѝ, лишено отъ всѣкакъвъ гримъ, се разливаше лека руменина. Имаше чудни коси — коси, за които можеше да се каже, че сж отъ злато. И още нѣщо чудно имаше въ нея, което не можеше да се опредѣли и назове, но се чувствуваше въ цѣлата ѝ фигура. Тя се усмихваше и въ едната си ржка вьртѣше коженъ бичъ, жълтитѣ ѝ обуща бѣха по-високи, отколкото обикновено, и надъ тѣхъ се показваха силнитѣ и изящни нозе на циркова ездачка. Тя спустна крака си отъ последното стжпало и тръгна къмъ тѣхъ. Дѣлѣха ги всичко на всичко нѣколко крачки.

— Добъръ день! — извика тя — азъ закъснѣхъ, прощавайте! Боже мой, колко е хубаво тука!

Фелдшерътъ и подпоручикътъ станаха. Изправи се и Палазовъ. Тя подаде бѣлата си, отрупана съ пръстени, ржка най-напредъ на подпоручика, следъ това на фелдшера и сякашъ нарочно, за да ги остави да я погледатъ по-свободно, само гледаше слънчогледитѣ, цвѣтята изъ лехитѣ, буйната зеленина, която пълнѣше градината. Лекъ и приятенъ парфюмъ се носѣше въ въздуха около нея.

— Позволете, госпожице, — обади се подпоручикътъ, — да ви запозная! Г-нъ Палазовъ, учитель. Г-ца Елиза Шмидъ.

Каточе едва сега тя забеляза Палазова, погледна го, облѣ го съ меката свѣтлина на очитѣ си, и му подаде ржка.

— Вие учитель ли сте? — каза тя.

— Да, госпожице.

— А азъ мислѣхъ, че сте артистъ.

— А! И артистъ е той, Станчо! — извика подпоручикътъ. — Артистъ е той. Наоколо изъ селата, колкото представления станатъ, не могатъ безъ него. И все царскитѣ роли играе.

— Така ли? — засмѣ се г-ца Шмидъ. — Значи пакъ съмъ познала, че сте артистъ.

— Да, артистъ съмъ, само че не съмъ бръснатъ.

Фелдшерътъ и подпоручикътъ се изсмѣха. Г-ца Шмидъ измѣри съ очи Палазова, вгледа се въ гримасата на лицето му и нѣкаква изненада намали и прибра усмивката ѝ. Когато сѣдаше на стола си, тя все още продължаваше да го гледа.

— Какво казахте? Азъ не чухъ, — каза тя.

— Г-нъ Палазовъ съжалява, че не билъ се обръсналъ, — обясни подпоручикътъ.

— Това е безъ значение, — каза тя, като гледаше тоя пжть Палазова сериозно и безъ

усмивка, съсрѣдоточена въ нѣкаква мисъль, която бѣше въ очитѣ ѝ, но която не искаше да изкаже. — Вие и тъй сте хубавъ! — прибави тя и се засмѣ както по-рано.

Палазовъ се посмути и наведе очи. Но г-ца Шмидъ каточе съвсемъ го забрави, обърна се почти гърбомъ къмъ него и заговори съ подпоручика. Палазовъ не слушаше какво говорятъ, но внимателно наблюдаваше г-ца Шмидъ. Едно нѣщо го бѣше очудило: тая жена бѣше циркова ездачка, а съвсемъ не приличаше на ония жени отъ сжщата тая професия, които Палазовъ бѣше виждалъ по панаиритѣ, нацапани съ пудра и червило, разюздани, весели, нахални и противни. После друго: тя бѣше чужденка, а това по нищо не личеше въ говора ѝ.

Отпустнатъ на стола си, съ преметнати единъ върху други нозе, твърде хубавъ съ черната си като смола коса и мургаво лице, младъ, веселъ, подпоручикътъ говорѣше съ нея свободно, дори небрежно, каточе искаше да подчертае близостьта, която вече сжществуваше между тѣхъ. Това ядоса Палазова и той изведнъжъ се разкая, задето бѣше дошелъ тукъ, безъ самъ да си дава смѣтка защо. По-добре щѣше да бжде да бѣше отишелъ направо въ хана. Сарандовица, младата, обичаше да приказва съ него, и ставаше тъй весела, когато той биваше тамъ.

Дойде и другиятъ артистъ, другарьтъ на г-ца Шмидъ. Той бѣше доста възрастенъ човѣкъ, съ побѣлѣла на слѣпитѣ очи коса, пъленъ, червенъ. Запознаха го съ Палазова, но той го и не погледна и се заприказва съ фелдшера. Подпоручикътъ стана и отиде да се кара съ Сарандовица заради лошата прислуга. Г-ца Шмидъ остана нѣкое време въ сѫщата поза, както бѣше стояла, докато говорѣше съ подпоручика, гледаше нѣкѫде въ пространството и удряше съ бича по високитѣ си обуща. Изведнъжъ тя се възви къмъ Палазова, изгледа го и каза:

— Вие каточе сте боледували?

— Азъ? Не, нищо не ми е.

— Лошо плащатъ на учителитѣ, — каза тя, и погледътъ ѝ ходѣше по оръфанитѣ крачули и изтрити лакти на Палазова. — А може би имате и близки да издържате, майка, може би?

— Да, имамъ майка, — отвърна съ наведени очи Палазовъ, неочаквано и за самия него обхванатъ отъ такова вълнение, че усѣти очитѣ си да влажнѣятъ. — Майка ми е стара. Не живѣе при мене, но азъ се грижа, колкото мога, за нея.

— Не мислите ли, че ако не обичахте да играте по представленията, щѣхте, може би, да се наредите по-добре? Отдавна трѣбва да имате тая слабость. Не се ли разкайвате?

— Не, — отвърна решително Палазовъ и тоя пѫть спокойно издържа погледа на г-ца Шмидъ.

— Трѣбва да сте много смѣшенъ на сцената. Много трѣбва да ви се смѣятъ.

— Смѣятъ се.

— Но азъ виждамъ, че на васъ се смѣятъ всѣкога. Смѣятъ ви се всички. Ето сега, напримѣръ.

— Е, да, смѣятъ се, — нехайно нѣкакъ каза Палазовъ. — Нека се смѣятъ. Че и вие не се ли смѣйте?

— Азъ? Не, азъ не се смѣя! Смѣя се, но моятъ смѣхъ е другъ, вие трѣбва да разбирате това. Моятъ смѣхъ съвсемъ не трѣбва да ви обижда. Слушайте, — каза тя малко потихо, но настойчиво и накара Палазова да издигне очитѣ си. — Азъ искамъ да поговоря съ васъ. Ще поговоримъ за една работа. После! — довърши тя бързо и се обърна, като чу, че наблизо зазвънтѣха шпоритѣ на подпоручика.

Слънцето бѣше превалило и грѣеше само по върховетѣ на овощкитѣ. Градината цѣла бѣше въ сѣнка, зеленината изглеждаше сочна и влажна, слънчогледитѣ отпустнаха главитѣ си, във въздуха се понесе силниятъ дъхъ на босилекъ. Слугитѣ, подплашени отъ подпоручика, се разтичаха между хана и градината, разговорътъ и веселието се оживиха

Палазовъ винаги е билъ веселъ и винаги бѣше правилъ смѣхории, но сега изпадна въ една трескава и луда веселость, стана наистина духовитъ и изобретателенъ. Подъ всичко онова, което ставаше, той чувствуваше дълбоко въ себе си нѣщо, което топлѣше и радваше душата му. Между него и г-ца Шмидъ имаше една тайна. Той не се опитваше да разбере, каква е и какво ще му донесе, но чувствуваше, че е нѣщо хубаво. Решително, това ставаше за първи пѫть въ живота му! И той говорѣше непрекѫснато, а мимиката на лицето му се мѣнѣше най-чудновато и най-смѣшно. За нищо друго вече не можеше да се подхване разговоръ, нито пъкъ оставаше време да размѣни нѣкой отдѣлно нѣкоя дума. Говорѣше само Палазовъ и всички гледаха само него.

Фелдшерътъ намираше, че Палазовъ прекалява. Той бѣше човѣкъ положителенъ и не можеше да се съгласи, че времето може да се губи само въ шеги, безъ единъ по-сериозенъ разговоръ. И като направи нѣколко пѫти знакъ на Палазова да мълчи и дори го настѫпи подъ масата, като се поизкашля и прекара рѫка по кѫдравата си коса, той се обърна къмъ г-ца Шмидъ:

— Г-це, извинете, — Палазовъ, потрай! Г-це, извинете, искамъ да ви задамъ единъ въпросъ.

— Заповѣдайте! — весело отвърна г-ца Шмидъ. Отъ любопитство замълчаха всички.

— Защо въ цирковетѣ, — продължи фелдшерътъ, — вие трѣбва да знаете това — защо предпочитатъ да държатъ шарени коне?

Всички се разсмѣха. Въпросътъ на фелдшера бѣше смѣшенъ, но още по-смѣшенъ въ тая минута бѣше Палазовъ.

— Г-це! — викаше той, — не ви ли трѣбва единъ шаренъ конь? Ето го нà, можемъ да ви го продадемъ!

— Какво да ви кажа, — обърна се г-ца Шмидъ къмъ фелдшера, за да отстрани спрѣчкването между него и Палазова, — защо предпочитатъ шаренитѣ коне, не зная. Но азъ сама обичамъ всичко, което е особено. Особени животни, особени хора.

Сериозниятъ разговоръ на фелдшера се свърши, шегитѣ на Палазова отново започнаха. И дори артистътъ, другарьтъ на г-ца Шмидъ, който досега бѣше се държалъ твърде въздържано, започна да се смѣе високо, като гледаше съ особенъ нѣкакъвъ възторгъ Палазова. Интересно бѣше, че изражението на лицето и мимиката на Палазова започнаха да се отразяватъ, като въ огледало, върху лицето на артиста.

Никой не усѣти, кога се мръкна и започна да се стъмнява. Още бѣше рано за вечеря, затова излѣзоха да се поразходятъ вънъ отъ

село. Досега времето бѣше хубаво, но изведнъжъ притъмнѣ, вечерната зара загасна въ тъменъ облакъ, срѣдъ който блѣсваха свѣткавици. Излѣзе вѣтъръ, по пѫтищата се подигна прахъ, и тѣ трѣбваше да се върнатъ. Палазовъ не преставаше да говори. Г-ца Шмидъ не се отдѣляше отъ него и навремени тѣ вървѣха близо единъ до други. Силниятъ вѣтъръ бъркаше крачкитѣ ѝ, често тя се блъскаше, безъ да иска, въ него, дрехитѣ се обтѣгаха върху стройнитѣ ѝ бедра, понѣкога нѣкоя кѫдра отъ косата ѝ докосваше лицето на Палазова. Той не бѣше пилъ много, но се намираше въ странно нѣкакво опиянение.

Близостьта на г-ца Шмидъ го вълнуваше и, когато погледътъ му случайно паднѣше върху нѣкоя звезда, готова да потъне въ мрака на облака, струваше му се, че тя му кимва и му казва нѣщо, сърдцето му се свиваше отъ умиление и блаженство. Границитѣ на времето се разрушиха за Палазова. Той мислѣше, че всичко това е започнато много отдавна и че нѣма да има край.

Когато се завърнаха въ хана и поискаха да се настанятъ и да вечерятъ нѣкѫде отдѣлно, Сарандовица, неособено разположена, твърде често мѣташе изпитателни и насмѣшливи погледи къмъ Палазова. Най-после тя прати да ги заведатъ въ една отъ нейнитѣ стаи, праздна и безъ легла. Щомъ запалиха

лампитѣ, веселието отново избухна. Наредиха трапезата и вечерята започна.

Палазовъ бѣше все тъй веселъ. Когато вечерята бѣше на привършване и грамофонътъ на Сарандовица, управляванъ отъ едного отъ слугитѣ ѝ, засвири валсъ и подпоручикътъ, следъ като се поклони церемонно и звънна съ шпоритѣ си, се завъртѣ изъ стаята съ г-ца Шмидъ, Палазовъ се облегна на стола, запуши и съ свѣтнали очи заследи всѣко нейно движение. Тя бѣше хвърлила горната си дреха, свѣтлината на лампитѣ падаше върху плещитѣ и ръцетѣ ѝ, въ очитѣ ѝ свѣтѣха сѫщо такива бѣли пламъчета, каквито играеха по скѫпоценнитѣ камъни на пръстенитѣ ѝ. По-силенъ руменецъ заливаше странитѣ ѝ. и често пѫти въ лѫчитѣ на свѣтлината размотани отъ косата ѝ влакна блѣщѣха като златни жици. „Ние съ тебе ще поприказваме после!" — бѣше му казала тя, преди да стане да танцува. Онова, което Палазовъ изпитваше, не бѣше страсть, а нѣкакво чисто блаженство. Упоението му растѣше, люлѣеше го сякашъ люлка, и може би подъ влияние на разговора още преди вечеря, твърде често въ въображението му се явяваше една и сѫща картина: той виждаше самъ себе си какъ се връща въ кѫщи, вижда разплаканитѣ очи на майка си, но сега той е щастливъ и може да ѝ каже хубави, много хубави работи. . .

Двойката още се въртѣше. Фелдшерътъ стоеше правъ, прекарваше ржка по косата си, сериозенъ, важенъ.

Г-ца Шмидъ танцува и съ фелдшера, следъ това пакъ съ подпоручика. Всички бѣха пияни, особено Алтъновъ. Дори и артистътъ напустна мълчанието си и се разприказва съ Палазова. Но тѣ си размѣниха малко думи, а повече се гледаха единъ други и правѣха най-смѣшни гримаси. Г-ца Шмидъ следѣше тоя разговоръ и често, примрѣла отъ смѣхъ, съвсемъ свободно се отпущаше ту върху рамото на артиста, ту върху рамото на Палазова.

Отъ часъ на часъ тя ставаше по-весела. Не се задържаше вече на едно мѣсто, оставяше едного, за да иде при другиго, протанцуваше понѣкога нѣколко стжпки сама, следъ това започваше да марширува като на сцена и съ изопната снага и свѣтнали очи размахваше бича си и викаше: Allez! Allez! Очитѣ ѝ гледаха диво и въ стиснатитѣ ѝ устни проличаваше бликналата страсть на звѣроукротителката.

— Г-це, — викаше ѝ тогава Палазовъ, — имаме единъ шаренъ конь. Можемъ да ви го дадемъ! — и той посочваше съ очи фелдшера.

— Ахъ ти, ахъ ти! — смѣеше се тя и го шибаше съ бича по рамото.

Изведнъжъ нѣщо като кълбо се втурна въ стаята, преметна се, и докато разбератъ какво е, срѣдъ стаята се изправи като на пружини цѣлъ цѣлиничъкъ клоунъ: нацапанъ съ пудра, ухиленъ, съ червенъ носъ и конична шапка. Това бѣше артистътъ, който и въ цирка служеше като клоунъ. Палазовъ гледà нѣкое време клоуна, следъ това скочи и се намѣри при него. Сега започна най-голѣмото веселие и най-голѣмиятъ смѣхъ. Тѣ импровизираха диалози, караха се, нанасяха си удари, плачеха и се смѣеха. И докато фелдшерътъ и подпоручикътъ се превиваха отъ смѣхъ, г-ца Шмидъ ходѣше около Палазова и клоуна, насърдчаваше едного, укоряваше други, плющеше съ бича си и викаше: Allez! По-живо, Августъ! Allez! Allez!

Стаята стана малка за тая игра, и Палазовъ, който по едно време се намѣри доста натѣсно, изхвръкна изъ вратата и излѣзе навънъ. Артистътъ веднага го последва, а следъ него излѣзоха всички. Вънъ бѣше млѣчнобѣла, тиха нощь. Не бѣше валѣло и отъ бурята нѣмаше ни следа. Посрещнати отъ прѣсния въздухъ, изненадани отъ таинствената прелесть на тая нощь, тѣ се спрѣха и за мигъ забравиха и смѣха и играта. Г-ца Шмидъ се загледа къмъ месеца и по косата ѝ, по раменетѣ ѝ, по цѣлата ѝ снага потече сякашъ разтопено сребро. Подпоручикътъ,

който отъ всички най-много имаше нужда отъ чистъ въздухъ, заходи гологлавъ между овощкитѣ. Фелдшерътъ запѣ: „Настане вечерь, месецъ изгрѣе...“

Но артистътъ и Палазовъ продължаваха играта си. Тѣ се гонѣха изъ градината, размѣняха репликитѣ си, и дрехитѣ на клоуна ту блѣсваха снѣжнобѣли на месечината, ту се губѣха изъ сѣнкитѣ. Г-ца Шмидъ още гледаше къмъ месеца. Изведнъжъ предъ нея се озова Палазовъ, направи видъ, че свири на китара, преви колѣно и дрезгаво запѣ. Наблизо, сѫщо като нѣкое видение, израстна бѣлата сѣнка на клоуна и се залѣ въ гърлестъ смѣхъ.

Отъ месеца г-ца Шмидъ бавно премѣсти погледа си върху Палазова, усмихна се, но усмивката ѝ остана само въ очитѣ, и безъ да каже нѣщо, тя се обърна и тръгна къмъ стаята. Палазовъ и артистътъ отново се загониха изъ градината.

Уморенъ и задъханъ, следъ малко Палазовъ се прибра въ стаята. Той погледна г-ца Шмидъ, която се разхождаше съ рѫце отзаде, спрѣ се и се изправи до масата. Каточе не той бѣше лудѣлъ най-много досега и не той бѣше разсмивалъ всички: съ умореното си и слабо лице, съ увисналия си и изостренъ носъ, скритъ въ бръчкитѣ на шаеченитѣ дрехи, той изглеждаше тъй безобидно доброду-

шенъ, тъй неподправено естественъ и милъ. Той дигна чашата си да пие, но като почувствува, че г-ца Шмидъ е до него и го гледа, обърна се и се усмихна съ цѣлото си лице. Изведнъжъ тя се спустна къмъ него, сграбчи го въ рѫцетѣ си и го притисна до себе си: „Ахъ, миличкия, — шепнѣше тя, — бедния, горкия мой!“ Тя спрѣ, обърна се за мигъ и следъ туй бързо додаде: „Слушай, азъ искамъ да поговоря съ тебе. Когато всички си отидатъ, ела при мене въ стаята ми. Чу ли, да дойдешъ!“

Въ пруста се зачуха стѫпки. Влѣзе артистътъ, като все още пѣеше и свирѣше на въображаемата си китара. Но той каточе забеляза нѣщо, защото изведнъжъ спрѣ, седна на масата и повече не се обади. Отъ време на време той си наливаше вино и изпиваше чашата до дъно.

Всичко, което стана отпосле, се струваше на Палазова като въ мъгла. Той стоеше на мѣстото си, безъ да се вмѣсва въ разговора, безъ да чува или да разбира нѣщо. Виждаше понѣкога артиста, който стоеше, като порано, съ скръстени рѫце на масата и мрачно гледаше предъ себе си. Виждаше фелдшера — ухиленъ, благопристоенъ, трезвенъ почти, и подпоручика — съ силно накривена фуражка, съ мѫтни очи и зачервено лице. Той бѣше седналъ до г-ца Шмидъ и Палазовъ ви-

дѣ, какъ едната му ржка посегна задъ стола и прегърна кръста ѝ.

Изведнъжъ сърдитъ и негодуващъ викъ стресна Палазова. Г-ца Шмидъ бѣше станала, бледна, съ свити устни, грабна си дрехата и съ бързи крачки тръгна къмъ вратата.

Подпоручикътъ стана, но още съ ставането си политна на една страна, събори нѣколко чаши и единъ столъ, поправи се и като се клатушкаше, спустна се подиръ г-ца Шмидъ.

— Ммм-о-ля! мо-ля... г-це! — викаше той.

Разтреперанъ, обзетъ отъ неочаквана и непривична за него ярость, Палазовъ скочи отъ мѣстото си и застана предъ подпоручика.

— Чакай, стой! — извика му той диво и пресипнало, — тукъ стой!

Подпоручикътъ го погледна и, като мислѣше, че това е игра, озжби се съ ленива пиянска усмивка и посегна да го отстрани отъ пжтя си.

— Това е безобразие! — извика по-високо Палазовъ. — Не те е срамъ!

— Какво? Н-на ме-не! Ти! Ахъ, негадяй!

И като се нахвърли върху Палазова, подпоручикътъ го залови за раменетѣ, раздруса го и тъй силно го тласна, че Палазовъ политна нѣколко крачки назадъ, блъсна се въ масата и падна. Подпоручикътъ тръгна пакъ къмъ него. Фелдшерътъ го посрещна, прех-

вана го съ двѣтѣ си ржце, каточе искаше да го прегърна, и започна да го успокоява. Артистътъ гледаше всичко това, но не се и помръдна отъ мѣстото си.

Засраменъ, безпомощенъ и унизенъ, Палазовъ бѣше седналъ до масата и мълчеше. Подпоручикътъ, макаръ и възспиранъ отъ фелдшера, все налиташе къмъ него.

Неочаквано на вратата се появи г-ца Шмидъ. Пръвъ я забеляза фелдшерътъ, следъ това подпоручикътъ. Той отпустна ржце и гузно се усмихваше. Г-ца Шмидъ стоеше на прага съ строго лице, съ кржгли, нѣкакъ очудени очи.

— Моля ви се, — каза тя, — оставете на спокойствие човѣка. Той не е виновенъ за нищо.

Палазовъ трепна и наведе очи.

— Но, гос-пожице, елате! — завика подпоручикътъ следъ г-ца Шмидъ, която бѣше тръгнала къмъ стаята си.

— Госпожице, моля, — настояваше подпоручикътъ, като се препъваше въ шпоритѣ си изъ пруста.

— Не, не мога, — чу се гласътъ на г-ца Шмидъ. — Лека нощь!

И една врата се хлопна веднага следъ тия думи. Чуха се пакъ шпори, объркани крачки и въ стаята влѣзе подпоручикътъ.

— Като не искашъ пъкъ, не искамъ и да

те зная, — говорѣше той. — Докторе, да си ходимъ.

Той излѣзе на пруста и извика:

— Калине! Ка-лине!

— Азъ, господинъ подпоручикъ! — обади се сънливъ гласъ откъмъ хана.

— Докарай колата. Бързо! — Докторе, да вървимъ. А съ тебе — обърна се подпоручикътъ къмъ Палазова, — ще се разправимъ другъ пжть. Лала! Шутъ! Азъ ще те...

Фелдшерътъ го взе подъ ржка и тѣ излѣзоха навънъ.

Палазовъ стоеше на мѣстото си, безъ да се помрѫдне. Заканванията на подпоручика каточе не се отнасяха за него. Той не ги чу. Една тжпа, неопредѣлена болка се подигаше въ душата му, ломѣше всичкитѣ му стави, обезсилваше го и го отчайваше. И не намираше думи да я назове, и нѣмаше сълзи за нея въ очитѣ си. Въ мъглата на опиянението, което все пакъ го държеше още, той се виждаше да се връща въ кжщи, срѣщатъ го две заплакани очи — очитѣ на майка му, гледатъ го — бедния, измжчения, нещастния...

Палазовъ трепна и повдигна очи: въ двора на хана се зачуха звънци, затрещѣ кола по калдъръма. Подпоручикътъ и фелдшерътъ си заминаваха. Тогава той се досѣти, че трѣбва да си върви — и стана. Артистътъ, както бѣше сложилъ глава на ржцетѣ си, тъй

и бѣше заспалъ. Напудреното и изписано лице се смѣеше.

Палазовъ направи само нѣколко крачки изъ двора и чу, че настрани отъ него се отваря прозорецъ. Той се обърна: отворениятъ прозорецъ бѣше отъ стаята на г-ца Шмидъ и тя сама стоеше тамъ. Стаята се огрѣваше отъ месеца, но госпожицата бѣше назадъ въ сѣнка и само ржцетѣ ѝ бѣха огрѣни и се бѣлѣеха. Едната отъ тия бѣли ржце се повдигна и повика Палазова. Той тръгна нататъкъ. Палазовъ помнѣше какво бѣше му казала г-ца Шмидъ, но сега не можеше и да помисли, че отива на нѣкакво тайно свиждане. Душата му горѣше отъ болка и все му се струваше, че отива дома и срещу него сж насочени загриженитѣ очи на майка му.

Кривата му и уродлива сѣнка се изписа върху бѣлата стена и той се спрѣ подъ отворения прозорецъ. Дветѣ бѣли ржце бѣха отпустнати на прозореца, по-навжтре се виждаше бледно лице и две препълнени съ блѣсъкъ очи.

— Отидоха ли си? — пошепна г-ца Шмидъ.

— Да.

— Ахъ, бедния! Ела по-близо. Бедния, тѣ те обидиха безъ право! Ела по-близо! Груби, жестоки хора, — забрави ги, не мисли за туй.

Палазовъ бѣше пристжпилъ по-близо, видѣ, че една ржка се подигна и усѣти, че го милва по очитѣ, по челото. Тръпки преминаваха по цѣлата му снага, очитѣ му се примрежиха. Той грабна ржката, която го милваше, и започна да я цѣлува.

Г-ца Шмидъ не се отдръпна. Но тя трепна, когато нѣщо топло капна върху ржката ѝ, и разбра, че това е сълза...

*

На другия день нѣколко души селяни стояха предъ хана, гледаха подиръ една кола, която се отдалечаваше по пжтя за града, и говорѣха, дали ще се върне или не Палазовъ, частенъ учитель въ Бигленци, който бѣше заминалъ съ тая кола наедно съ г-ца Шмидъ. Друга кола, натоварена съ багажъ, стоеше предъ хана, готова да тръгне. Съ нея бѣше останалъ артистътъ, който още отъ сутриньта бѣше започналъ да пие и все се потриваше въ хана.

Коларьтъ, изгубилъ търпение, извика нѣколко пжти, следъ туй шибна конетѣ и колата потегли. Веднага изъ вратата на хана тичешката изкочи артистътъ, изблещи се на децата, които бѣха се насъбрали, и, за да имъ направи по-голѣмъ смѣхъ, изправи се на ржце и заходи съ нозе нагоре. Следъ това той се метна на колата и направи носъ на селянитѣ, които се смѣеха.

— Ей на̀! — каза единъ отъ тѣхъ. — Чудимъ се какво ще прави даскалътъ — ще прави туй, каквото прави и тоя. И той е палячо като него. Търкулнала се тенджерата, че си намѣрила похлупака. Не, казвамъ ви, той нѣма да се върне.

Сарандовица, която бѣше наблизо и чу тия думи, погледна селянина, който бѣше ги казалъ, погледна въ земята, помисли нѣщо и, безъ да се намѣси повече въ разговора, прибра се въ хана.

ВРАГОВЕ

Случи се тъй, че когато Христо Месечката влѣзе въ Антимовския ханъ, тамъ нѣмаше никой и той, вмѣсто да седне, изправи се при вратата и започна да си прави цигара. Сарандовица, младата, както си пишеше въ тефтеря, погледна го набързо, позасмѣ се и каза:

— Добре дошелъ, дѣдо Христо! Какво ново?

— Новото е, че турскиятъ султанъ се потурчилъ. Всичко е наредъ, само на кьосето мустаци нѣма да поникнатъ и на келявия коса.

Сарандовица обърна цѣлото си лице къмъ него, погледна го съ чернитѣ си очи и се засмѣ.

— Ехъ и ти, дѣдо Христо. Друго кажи,

друго. Ти баремъ ходишъ по селата, всичко знаешъ.

— И друго да ти кажа тогазъ: вчера сърненци и бистричани щѣха да се избиятъ. Голѣмъ бой бѣше. Каратъ се за мера, ама тази кавга е по-стара и отъ мене, и отъ баща ми. Тъкмо минавахъ оттамъ, та ги гледахъ. Като тръгнали ония плугове и отъ едното село, и отъ другото, като антилерия. И на коне препускатъ нѣкои напредъ, сжщо като на война, а отзадъ идѣха пешацитѣ и гълчаха, каточе бѣше турска сватба. Спрѣхъ коня, па ги гледамъ. Като стигнаха до синура...

— Ама защо се каратъ?

— За земя, за едно парче нива. И да речешъ, че е голѣмо, а то таквозъ малко парче, че ако нѣкое магаре се отъркаля въ него, опашката му ще остане отвънъ. Ама човѣшки инатъ нали е — нито еднитѣ го даватъ, нито другитѣ, и еднитѣ искатъ да го оратъ, и другитѣ, затуй изкарали и плуговетѣ. Та ще ти кажа, спрѣхъ се и ги гледамъ. Като додоха до синура, излѣзоха по нѣколко напредъ и се запънаха едни срещу други като пѣтли — каратъ се. Че като извикаха отзадъ еднитѣ ху-у и другитѣ ху-у, че като се счепкаха — кармакарашикъ станаха. Играятъ ония ми ти сопи, ти казвамъ, каточе брулятъ круши.

— Боже, Господи! Че тѣ трѣбва да сж се избили!

— Не, нищо не имъ е. Защото, ако отъ сто души половината сѫ луди, другата половина сѫ мѫдри. Влѣзоха помежду имъ и ги разтърваха. Ама все пакъ счупени глави и рѫце има. Сега ще се сѫдятъ.

— Ще пълнятъ джобоветѣ на адвокатитѣ.

— Ти остави туй, Василке, ами ако имашъ нѣщо, дай ми да си хапна, че гладна мечка хоро не играе.

Сарандовица мръдна тънкитѣ си вежди и само съ глава направи знакъ, че нѣма.

— Нѣмашъ! И ме карашъ да ти разправямъ новини, а! Хубава работа! Хе, друга бѣше майка ти, покойната, Богъ да я прости и вѣчна ѝ почивка на мѣсто злачно и покойно. Каква жена бѣше — де отде, ще намѣри и ще те нахрани. Друго ако не, баремъ едно гърне бобъ ще стои и ще ври на огъня. А ти — нѣмашъ. Че като съмъ гладенъ, какъ да ти пия киселото вино!

Месечката се разсърди и мина навѫтре въ кръчмата.

— Добре дошелъ! — поздрави го Калмука.

— Добре дошелъ! Кажи ми на добъръ часъ, защото си отивамъ. Това не е ханъ.

— Я чуй, бе адашъ, — каза Калмука, — на колко години си? Все искамъ да те питамъ.

Азъ бѣхъ младъ и остарѣхъ, а ти все тъй си седишъ. На колко си години, а?

Месечката не му отговори. Но Калмука право казваше — никой не можеше да каже на колко години е Месечката. Бѣше възнисъкъ, слабичъкъ човѣкъ съ съвсемъ бѣли коси, съ сини ясни очи и низко подстригани мустаци. Бозявитѣ му потури бѣха изтъркани, но много чисти; бѣше и съ високи калцуни, каквито никой вече не носѣше. Месечката бѣше прекупвачъ, но по-скоро вършеше не търговия, а баберкуваше подиръ истинскитѣ търговци — купуваше туй, което останѣше: нѣкой слабъ добитъкъ, нѣкоя повредена кожа. Но най-обичаше да купува стока, продадена отъ нужда. Запали ли се главата на нѣкой сиромахъ, току вижъ, че Месечката усѣтилъ и иде като орелъ на мърша.

Калмука не дочака отговоръ, пъкъ и скоро забрави за какво бѣше питалъ. А Месечката още мълчеше отъ ядъ и гледаше презъ прозореца. „Трѣбва да се хапне нѣщо, — мислѣше си той, — не може!“ И тъкмо, когато се канѣше да се обърне къмъ Сарандовица и да опита съ молба, предъ хана издрънкаха нѣколко каруци. Слѣзоха десетина души селяни и между тѣхъ двама съ вързани глави.

— Ей ги бистричани, — каза си Месечката, — отиватъ да се жалватъ. Ей ги и ранениттѣ.

Бистричани влѣзоха, като продължаваха разговора си, започнатъ още изъ пѫтя:

— Ний всичко ще му разправимъ, — говорѣше дѣдо Иванъ Титевъ, който ги водѣше. — Ще му разправимъ, пъкъ той, абокатина, си знай работата. А ти, Недьо, и ти, Иване, щомъ слѣземъ въ града, ще идете при доктора, да ви прегледа главитѣ и да ви даде свидетелство. Хайдутитѣ съ хайдути, не ги е срамъ! Мечкадари! Ще ги научимъ ний тѣхъ, чакай...

— Сърненци ли ще сѫдите? — обади се Месечката.

— Ще ги сѫдимъ не, ами оттатъкъ ще минемъ. Ще бѣгаме, догде ни паднатъ калпацитѣ отъ главитѣ. И на децата си ще оставимъ да ги сѫдятъ! Туй хора ли сѫ? — Хайдути.

— Какво искашъ отъ тѣхъ, когато въ гора живѣятъ, — обади се други. — Дай имъ да въдятъ кози и на гайди да свирятъ, чункимъ гайда става само отъ козя кожа!

— Туй имъ дай: гайди и пехливанлъкъ.

Като насѣдаха около две маси, бистричани наизвадиха шарени торби и наизкараха отъ тѣхъ какво не: червени набъбнали самуни, сирене, солена сланина. Нѣкои разгъваха кенарлии пешкири и изъ тѣхъ се показаха варени кокошки съ по едно малко гаванче соль.

Месечката погледна това ядене и очитѣ му останаха надъ масата. Изведнъжъ синитѣ му хитри очи засвѣткаха и, като застана срещу бистрични, той извика:

— Право кайшъ, дѣдо Иване! Таквизъ сѫ тѣ, сърненци — прости хора. А пъкъ за гайдитѣ имъ — за тѣхъ азъ да ви разправя!

Бистричани се вслушаха.

— Една година — започна Месечката, — отиватъ сърненци за соль въ Силистра. Купили соль, натоварили талигитѣ и си тръгнали назадъ, а като дошли до Канарата — тамъ знайте каква гора има — спрѣли и пустнали конетѣ. Понавлѣзли въ гората, ужъ да си отрѣжатъ по нѣкоя прѫчка, а намиратъ кленъ и започватъ да правятъ гайдуници. Правятъ гайдуници, опитватъ ги — гората ечи отъ пищялки. Завалява дъждъ, сольта се топи, ама кой ще усѣти — гайдуницитѣ пищятъ изъ гората. Когато най-после дошли, какво да видятъ: подъ всѣка талига локва, а отъ сольта ни поменъ!

Бистричани се засмѣха. Засмѣха се дори и двамата съ вързани глави. И тъй като смѣшното го почувствуваха малко по-късно, смѣхътъ имъ се повърна по-високъ и по-веселъ.

— Да си живъ, Христо! — викаше дѣдо Иванъ Титевъ съ насълзени отъ смѣхъ очи. — Гайдуници, а сольта се стопила . . . Ха-ха-ха! Сполай ти за приказката, човѣче. Я чуй,

Христо, ти може да си гладенъ, ела да си вземешъ отъ хлѣба ни. Ха така, кани се самъ. Булка, дай една чашка и за дѣда си Христа!

Бистричани ядоха и пиха, яде съ тѣхъ и Месечката. Но тъй като тѣ бързаха, завързаха торбитѣ си, посмѣха се още за гайдуницитѣ и заминаха за града.

Както много стари хора, Месечката имаше обичай да си приказва самъ на себе си и, когато бистричани бѣха си излѣзли, той си каза съ гласъ:

— Христо, хубаво си похапна! А, Христо, хубаво си похапна!

Не се мина дълго време, други каруци спрѣха предъ хана: бѣха сърненци. Най-напредъ тѣ поличаха съ силнитѣ си гърлести гласове. Каточе не си приказваха, а се караха. Влѣзоха едри, снажни хора, съ голѣми калпаци, мустакати, небръснати. Но всичко, каквото имаха отгоре си, бѣше ново — червени антерии, потури отъ яка аба, бѣли като снѣгъ кавои. Тѣ пъкъ на свой редъ ругаеха бистричани. И макаръ да познаваха Месечката, възбудени отъ омразата си, гледаха го като врагъ.

— Юнаци, позакъснѣли сте! — каза имъ меко Месечката. — Малко да бѣхте преварили, щѣхте да сварите тука бистричани съ дѣда Иванъ Титевъ.

— Тукъ ли бѣха?

— Тука ами. Като усѣтиха, че идете, офейкаха.

Сърненци се засмѣха. И тѣ, като бистричани, извадиха още по-голѣми торби и започнаха да ядатъ.

— Тия бистричани сѫ тънки хора, — започна Месечката. — Слаби хора, обули се въ панталони като дилафи и на нивата ходятъ съ калеври. И страхливи сѫ. Тѣ, кога доде мечка въ тѣхното село, всички лѣгатъ да ги тъпче за страхъ. Ама знайте ли защо?

Сърненци дадоха ухо.

— Да ви разправя. Една година докарватъ пакъ цигани мечка, прибрали се да нощуватъ и вързали мечката. Ама дивечъ нали е, мечката се отвързала, повлѣкла синджира и избѣгала. Тукъ-тамъ, вмъква се въ курника на Василъ Консула, нали го знайте?

— Знаемъ го де, е?

— Разкрѣкали се кокошкитѣ, а Консулътъ рекълъ: „лисица е!" Отива и затваря курника. Доде Василица изнесе свѣщь, Консула видѣлъ, че онуй нѣщо взело да бута капака на курника отвѫтре и той далъ гръбъ и подпира. „Бре, жена! — рекълъ — туй голѣмо нѣщо е, трѣбва да е на кръстника шопаря!" А като подала Василица свѣщьта и погледнали, какво да видятъ: мечка! Бѣжъ въ кѫщи, заключватъ се и викатъ: „мечка!" чакъ до сутриньта. А мечката се била заплела съ

синджира си въ курника и тамъ си седи. Дошелъ циганинътъ и си я прибралъ! Наскачали тогазъ бистричани — ще го убиятъ. Десеть наполеона му взели за една кокошка, одушена отъ мечката, и то не че струва толкозъ, а за страха, дето го теглили цѣла нощь!

Още преди да свърши Месечката, сърненци се превиваха отъ смѣхъ, а когато свърши, тѣ каточе не се смѣеха, а виеха като вълци.

— Да живѣешъ, Христо! Сто години да живѣешъ! — викаше най-стариятъ сърненчанинъ. Хай да те земе мжтната, ще ме накарашъ да умра отъ смѣхъ. Я ела, ела си хапни отъ хлѣба ни . . .

— Азъ вече хапнахъ, — каза Месечката, и тъй като Сарандовица се смѣеше, той я погледна и ѝ смигна, — не съмъ гладенъ, ама ако почерпите, пийвамъ едно винце.

— Булка, дай му полъ ока вино!

Заржчаха вино и на Калмука. Ако имаше други въ кръчмата, и на тѣхъ щѣха да поржчатъ. Калмука дигна чашата си и, тъй като не презъ всичкото време бѣше слушалъ какво се приказва, рече:

— Наздраве ви, драги гости! Сърненци ли? Да пукнатъ тия мечкадари!

Той пи, облиза се и се заоглежда, каточе бѣше казалъ нѣщо много хубаво. Добре че сърненци не го чуха. Но единъ се обади:

— Какво, какво? Какво дрънка тозъ?

— Пиянъ е човѣка, — каза Месечката, — не знае какво приказва.

Калмука разбра, че е сбъркалъ, захапа брадата си и замълча.

Сърненци тръгнаха да си отиватъ. Стариятъ, който ги водѣше, смръщи вежди и каза: „Щомъ стигнемъ, Керане, ще отидете на доктора, ти ще си покажешъ ржката, а ти, Стойо, покажи де си ръгнатъ. Кажи, че имашъ счупено ребро."

И тѣ заминаха съ каруцитѣ си, които сжщо бѣха като за хора като тѣхъ — обковани съ желѣзо, тежки като топове, съ буйни, охранени коне.

Месечката остана самъ, усмихваше се и нѣщо си бъбрѣше самъ на себе си. Калмука слѣзе отъ пейката, дойде при него и му каза:

— Какво е станало, бе адашъ? Какво се лютятъ тия хора?

— Хей, Калмукъ, Калмукъ! — рече Месечката, — ти като че отъ гробъ излизашъ. Че азъ го казахъ вече, и ядохъ, и пихъ, а ти чакъ сега ме питашъ!

Сарандовица младата се смѣеше.

ЕДНА ТОРБА БАРУТЪ

Янко, разносвачътъ на пощата, бѣше се отбилъ до хумницитѣ, за да остави едно пис-

мо на дѣда Моска. Следъ като повика нѣколко пѫти, изъ една яма между разхвърленитѣ камъни, напечени отъ слънцето, се показа дѣдо Моско и Янко можа да забележи, колко е е отпадналъ и колко очитѣ му лъщятъ, каточе вѫтре въ тѣхъ бѣха се насъбрали сълзи. Такова умно и замислено лице дѣдо Моско имаше винаги, когато не бѣше пиянъ. Човѣкъ би казалъ, че той е чиновникъ, че е търговецъ, че върши всичко друго, но не и че се трепи да вади камъни.

— Дѣдо Моско, — рече Янко, — имашъ едно писмо.

Дѣдо Моско пое писмото, прочете го отвънъ, попревъртѣ го измежду пръститѣ си, но не го отвори, а го сгъна и го тури въ джоба на жилетката си. После седна и започна да си прави цигара.

— Какво прави кмета, Янко?

— Какво ще прави кмета — яде и пие. Ти, дѣдо Моско, май често зе да получавашъ писма. Да не се е уредила работата ти? Хайде-де! Дано вземешъ милионитѣ, дето си приказвалъ за тѣхъ, та и ний покрай тебе да видимъ добро.

Дѣдо Моско се усмихна нѣкакъ горчиво и махна съ рѫка. Той гледаше надолу къмъ дола, гдето бѣше старото турско теке, заобиколено съ крушови дървета. Сега тия круши бѣха се разлистили като китки, младата трева

подъ тѣхъ сѫщо тъй се зеленѣеше. Топло бѣше, отъ слънце не можеше да се гледа.

— Хубаво време, Янко. Я чуй кукувицата!

— Кука. Стопли се времето, кука. Нали има приказка: доде кукувицата не клъвнѣла крушово листо, не закукувала. Азъ трѣбва да си ходя, че имамъ работа. Сбогомъ, дѣдо Моско!

Янко метна чантата на гърба си и заслиза надолу изъ баиря. Той пакъ си спомни за насълзенитѣ очи на дѣдо Моска и се замисли. Ето тукъ, по тоя баиръ, откакъ се помни Антимово и Антимовския ханъ, копаяха хума. Хубава хума бѣше, разнасяха я и я продаваха по всички села наоколо, но колкото и да бѣше хубава, все пакъ си бѣше хума и нищо повече. Но ето, една пролѣть, преди две години, дойде дѣдо Моско. Важенъ човѣкъ бѣше, съ дълго черно палто, съ чадъръ. Отидоха съ кмета на хумницитѣ, мѣриха, забиваха колчета, писаха. Най-после се чу, че хумницитѣ се даватъ само на дѣда Моска. Пакъ хума щѣлъ да вади, но въ нея имало и нѣщо друго, много скѫпо.

Започна се голѣма работа, съ много пари, съ много хора. Разкопаха дълбоки ровове надлъжъ и напрѣки, изнасяха пръстьта съ колички, трупаха на една страна хумата, на друга — камънитѣ. Колко дъски и греди се похабиха само за подпорки и за скели. Напра-

виха барака и въ нея живѣеше надзирательтъ на работницитѣ.

Самъ дѣдо Моско се настани въ Антимовския ханъ. И нали имаше пари — започна се ядене и пиене всѣки день. Отъ извадената хума натовариха цѣлъ керванъ коля и я изпратиха нѣкѫде. Казваха, че било мостра и ако я харесатъ фабрикитѣ, тогазъ щѣла да почне истинската работа, а дѣдо Моско щѣлъ да вземе милиони. И работницитѣ копаяха. Надзирательтъ се разправяше съ тѣхъ, а дѣдо Моско не излизаше отъ хана, каточе бѣше се вѣнчалъ за Сарандовица.

Но всѣко нѣщо си има край. Отговоръ отъ фабрикитѣ не дойде. Дѣдо Моско ходѝ, връща се, но едно бѣше ясно: нѣмаше пари. Работата спрѣ, работницитѣ се разотидоха, надзирательтъ напустна.

Сарандовица и тя обърна гръбъ на дѣда Моска. Той се изнесе отъ хана и отъ тогазъ заживѣ въ бараката на хумницитѣ. Дѣдо Моско се пропи съвсемъ. Инструменти, колички, дъски и греди — всичко се пренесе въ хана на Сарандовица и отъ тамъ се изгуби. А когато и това не стигна, следъ като продаде готовата хума и готовитѣ камъни, дѣдо Моско започна самъ да вади камъни. Продаваше ги и каквото изкараше — изпиваше го.

Янко още веднъжъ се обърна и погледна къмъ хумницитѣ: чуваха се тѫпи удари на

ломъ. Защо дѣдо Моско не прочете писмото си, а се е заловилъ пакъ за работа? Янко погледна, после се обърна и пое пакъ пѫтя си.

А дѣдо Моско наистина се залови за работа, щомъ Янко замина. Искаше да остане самъ, не бързаше и да прочете писмото. Знаеше отъ где е, знаеше дори какво пише въ него. Но той не можа да издържи много, излѣзе отъ ямата, отвори писмото и започна да го чете. Рѫцетѣ му затрепераха. Не дочиташе думитѣ, бързаше. Искаше му се и да прочете писмото и, ако може, тозчасъ да го забрави. Замисленъ и загледанъ предъ себе си, той сгъна бавно писмото и го тури въ джоба си.

Не всичко помнѣше вече, нито искаше да го помни. Но останаха думи, които и сега, като нажежени, се въртѣха предъ очитѣ му;

„Прави, струвай, ела си . . . Димка е болна, азъ по цѣлъ день ходя по чужда работа, срамъ ме е да гледамъ хората . . ."

Дѣдо Моско се замисли, сви се и каточе се смали на мѣстото си. Той пакъ гледаше къмъ зеленитѣ круши, но не виждаше нищо. Не чуваше и кукувицата.

Да работи той повече не можеше. Стана, наметна си палтото и бавно се опѫти къмъ Антимовския ханъ.

Като стигна тамъ, той тъй тихо, тъй незабелязано се промъкна и се сви въ едно кюше,

че отначало никой почти не го видѣ. Пъкъ и малко хора се случиха въ хана. Имаше нѣколко селяни, които скоро излѣзоха, а на една маса седѣха Палазовъ, частниятъ учитель въ Бигленци, и Червенаковъ, когото селянитѣ, кой знай защо, наричаха Рогачътъ. Той бѣше едъръ, русъ човѣкъ, съ сини очи, но отпуснатъ и немарливъ въ облѣклото си. Лошото е, че и той и Палазовъ бѣха закачливи хора, а на дѣда Моска поне сега не му бѣше до шега.

Не мина много време, Палазовъ го забеляза и, като побутна Червенакова, рече:

— Старецътъ дошелъ. Я го вижъ какъвъ се е окумилъ, като пѣтелъ на дъждъ.

Червенаковъ погледна дѣда Моска отдолу нагоре надъ очилата си и каза:

— Какво имашъ, бе дѣдо Моско, да не си боленъ?

— Нищо не ми е, камъни вадя, уморенъ съмъ.

И да имъ покаже, че не му се приказва, дѣдо Моско отвърна погледа си отъ тѣхъ и се загледа предъ себе си. Но че имаше нѣщо — имаше. Много замисленъ бѣше.

Сарандовица младата мина, за да занесе ракията, която дѣдо Моско бѣше си поржчалъ. Откато бѣше се стоплило и бѣше хвърлила кюрка и вълнения сукманъ, Сарандовица изглеждаше по-тънка, по-стройна, по-гъвкава,

сѫщо като змия, смѣнила кожата си. Косситѣ й трѣбва да бѣха намазани съ нѣщо, — тъй лъщѣха и тъй бѣха черни, като бъзъ. Че се усмихваше, това не бѣше нѣщо ново — тя винаги си бѣше засмѣна, но очитѣ й сега свѣтѣха, каточе въ тѣхъ имаше нѣщо отъ слънцето, което грѣеше навънъ.

— Василке ма, — рече Червенаковъ и цѣлъ се ухили. — Че погледни и насъ, ний хора не сме ли?

— Че нали ви гледамъ, какво искашъ?

— А, гледашъ ни. Все на прага стоишъ и навънъ гледашъ. Знамъ азъ, знамъ кого чакашъ . . .

Сарандовица се засмѣ и пакъ отиде на вратата. Тя знаеше, че я гледатъ и се усмихваше.

— Матея чака, — рече Червенаковъ. — За него се е докарала тъй.

— Може да е за дѣда Моска.

— Не е за него, даскале. Нито е за мене, нито е за тебе. Ние сме си минали по реда, уволнени сме. Свѣтътъ е като стълба: едни се качватъ, други слизатъ.

— Не стълба, а колело, — рече Палазовъ.

— Нека да бѫде колело. Искамъ да кажа, че едно време бѣше на почить дѣдо Моско, ама сега не е. Сега е Матея отъ Преселци. А дѣдо Моско пусна корени тукъ и не мърда. Пъкъ и ти, даскале, нали бѣше бѣгалъ съ

оная, артистката отъ цирка, и пакъ се върна. Тъй сме всички. На всички ни е направена една и сжща магия — ходимъ де ходимъ, пакъ около Антимовския ханъ обикаляме. Въртимъ се около Василка, като харманджийски коне около стожеръ. Не е ли тъй?

— Тъй е. Само че сега Василка повече се върти около Матея, отколкото той около нея.

— И тъй да е, даскале, пакъ не си ти, не съмъ и азъ. Матея сега е господарь. Наистина, дали има година, откато се помина баща му? Нѣма — защото се помина току предъ жетва. Богъ да го прости бай Матаке, добъръ човѣкъ бѣше. И знаешъ ли какъ умрѣ? Отива въ града за оракчии. А гжсти бѣха житата тогазъ, работници не се намираха. Пазарилъ двайсеть души, а като се върналъ въ Темелковия ханъ, научилъ се, че се пометнали и отишли при други. Ядосалъ се, а силенъ, якъ човѣкъ бѣше, пъкъ и горещо било, извадилъ кърпата да си обрише потьта, пада и умира. Отъ дамла.

Една силна прозѣвка се чу надъ тѣхъ и две дълги ржце се запротѣгаха и закършиха. Бѣше Калмука.

— Таквозъ нѣщо е свѣта, какво се чудите! — каза той. — Кому както е писано . . . Бей, вий сами се черпите, сами си пийте, хичъ не помисляте, че има и другъ човѣкъ при васъ . . .

Преваляше пладне и малко по малко ханътъ започна да се пълни съ селяни. Едни се връщаха отъ воденица откъмъ Батова и носѣха въ колата си чювали съ брашно и ярма. Други идѣха отъ града и носѣха едри камъни соль, вѫжа, нови коси. И всички бѣха весели, защото изъ цѣлия пѫть очитѣ имъ нищо друго не бѣха гледали, освенъ злака на житата. Добре отиваше годината. Повечето отъ тия селяни бѣха сърненци и, дето се казва, пей даваха за кавга.

Влѣзе и единъ бистричанинъ, Петко Дуковъ, богатъ човѣкъ, и като искаше да бѫде по-далечъ отъ сърненци, седна при Червенаковъ.

— Отъ кога те търся, Рогачъ, — рече той, — искамъ да ми продадешъ една жътварка.

Червенаковъ това и чакаше и веднага се залови за работа.

Не мина и половинъ часъ и кръчмата се изпълни съ страшна глъчка. Приказваха всички, на едно мѣсто се караха, на друго — пѣеха. Дѣдо Моско бѣше вече другъ. Пийналъ, развеселенъ, той ходѣше отъ маса на маса, приказваше съ всички, пиеше съ всички. А дето пѣеха, пѣеше и той . . .

— Дѣдо Моско, — питаше го нѣкой, — какво вадишъ сега отъ хумницитѣ — злато ли или сребро?

— Хума вадя. Хума искашъ ли?

— Ами пообръсни се да те хареса Саран-

довица! — казваше други. Дѣдо Моско се хващаше за побѣлѣлата си остра брадичка и се смѣеше. Той забеляза, че Червенаковъ гледа къмъ него, и му извика:

— Рогачъ, стига обира хората!

И тъй като Червенаковъ бѣше погледналъ съвсемъ случайно къмъ него и дори не бѣше го забелязалъ, дѣдо Моско се разсърди и му извика:

— Азъ ще ти счупя рогата тебе!

Съ кавги, съ разправии, като тръгваха и пакъ се връщаха, сърненци най-после си отидоха. Тогава и богатиятъ бистричанинъ се накани да си ходи и важенъ, какъвто бѣше презъ всичкото време, посочи съ очи къмъ дѣда Моска и попита нисичко Червенакова:

— Какъвъ е този човѣкъ?

— Изгубенъ човѣкъ. Пияница.

Червенаковъ сниши гласа си и започна да разказва още нѣщо. Най-после си отиде и бистричанинътъ. Доволенъ, че бѣше успѣлъ да продаде една жътварка, Червенаковъ потърка, ржце, засмѣ се и потърси съ очи дѣда Моска. А дѣдо Моско бѣше сложилъ главата си на една маса и бѣше заспалъ. Дойде Палазовъ и, следъ като двамата съ Червенаковъ погледаха дѣда Моска и се смѣха, като го слушаха, какъ хърка, седнаха пакъ и се разприказваха. Въ кръчмата бѣха останали малко селяни.

Додето въ кръчмата имаше шумъ, дѣдо Моско спа, но щомъ стана тихо, той се събуди и погледна. Още бѣше пиянъ и му се струваше, че вижда сънь: около една маса седѣха и се хранѣха — Червенаковъ, Палазовъ, Сарандовица и още единъ младъ човѣкъ, съ тъмни черни мустачки, и съ мека, малка брада. Кой бѣше тозъ човѣкъ? Дѣдо Моско бавно и тежко си спомни. Отведнъжъ го обзе ядъ и кръвь нахлу въ главата му: момъкътъ бѣше Матея отъ Преселци. Откато баща му се помина, той презъ день презъ два идѣше въ хана. Ето кой бѣше най-драгиятъ гостенинъ на Сарандовица. Той е богатъ, има пари. Но отколе ли бѣше? — и той е седѣлъ тъй, и срещу него пакъ тъй е седѣла Сарандовица.

Дѣдо Моско удари съ чашата по масата.

— Василке, дай ми едно шишенце ракия!

И тъй като тънкитѣ вежди на Сарандовица се понамръщиха, дѣдо Моско завика по-високо:

— Стани и самичка ми го донесъ, чувашъ ли? И азъ имамъ пари!

— Дѣдо Моско, — рече Палазовъ, — ти хубаво си поспа, какво сънува? Милионитѣ ли?

Всички се обърнаха къмъ дѣда Моска и се засмѣха. Но Матея отъ Преселци не го и погледна. Дѣдо Моско се разсърди повече, очитѣ му пламнаха като въглени.

— Василке, дай ми ракия, ти казвамъ. Да ми я донесешъ ей-тука-е. Не ме карай да си отварямъ устата и да ти казвамъ кой съмъ и какъвъ съмъ!

Сарандовица се позачерви и пакъ посви тънкитѣ си вежди.

— Стига, рече тя. — Нѣмамъ вече ракия.

— Нѣмашъ? Нѣмашъ?

Дѣдо Моско стана, заплете крака и тръгна къмъ Сарандовица. Матея и сега не погледна дѣда Моска, но гледаше Сарандовица и едва-едва се усмихваше. Разсърдена, Сарандовица погледна къмъ дѣда Моска, който все идѣше къмъ нея, обърна се назадъ и очитѣ ѝ срещнаха очитѣ на Калмука. Направи ли му знакъ или не — не се разбра, но Калмука веднага се свлѣче отъ пейката, посрещна дѣда Моска и го затули задъ грамадния си ръстъ.

— Мирувай де, Моско, мирувай, ти казвамъ, — говорѣше му той, — седни си, седни си на мѣстото, българино!

И като го избутваше предъ себе си безъ всѣка мѫка, като че бѣше дете, Калмука се обърна и пакъ погледна Сарандовица, тя му кимна и му посочи вратата. Тогава Калмука сграбчи дѣда Моска и го изнесе навънъ. Той искаше да каже нѣщо, но не се чу, защото всички, освенъ Матея, се смѣеха.

Следъ малко Калмука се върна.

— Отиде ли си? — попита Червенаковъ.

— Кѫде ще си ходи? Пиянъ човѣкъ. Падна тамъ до плета и заспа.

Червенаковъ се засмѣ. Всички взеха чашитѣ си и, когато се чукаха, Сарандовица и Матея се усмихнаха и се погледнаха единъ други въ очитѣ.

Нѣколко дни по-късно Янко, разносвачътъ на пощата, пакъ се отби на хумницитѣ, но тоя пѫть не донесе писмо, и доведе едно четиринайсеть-петнайсеть годишно момче. Дѣдо Моско се случи тъй пиянъ, че едвамъ можа да познае, че това момче е синъ му Йонко. Той го гледаше съ мѫтенъ, пиянъ погледъ, искаше да каже нѣщо, но не смѣеше да проговори, защото усѣщаше езика си надебелѣлъ. Той си легна и заспа. Когато следъ нѣколко часа се събуди, той бѣше пакъ добъръ, разуменъ, и натиснатъ отъ срамъ и мѫка, съ насълзени и замислени очи, заразпитва момчето за всичко. И гледаше вехтитѣ му и закърпени дрешки и прегълташе нѣщо, което задавяше гърлото му.

— Димка е много болна, — рече пакъ момчето. — Мама каза да си додешъ. Да си идемъ наедно.

— Ще си идемъ, Йонко, ще си идемъ. Още утре ще приберемъ едно-друго и ще си идемъ.

Него день дѣдо Моско работи малко и надвечерь, когато старитѣ му привички се

хана.

— Тате, — каза Йонко, — да не ходимъ на кръчмата. Мама тъй заржча. . .

— Не мога, бе синко, какво да правя. Азъ нѣма да пия много. Ще поседимъ и ще се върнемъ.

Но, както винаги, дѣдо Моско се напи. А драго му бѣше, че има такъвъ синъ и все за туй приказваше на Сарандовица.

На връщане той се поспираше изъ пжтя, залиташе и, като махаше срещу сина си ржце и го гледаше съ страшни очи, викаше:

— Ка-а-къ! Ти ще ме учишъ! Ти ще заповѣдашъ на баща си! Магаре! Да мълчишъ!

Дѣдо Моско все отлагаше заминаването си. Момчето бѣше кротко, послушно, примири се и започна да помага на баща си. А тъй като дѣдо Моско, за да разкъртва камънитѣ, си служеше съ барутъ, тия страшни гърмежи забавляваха момчето и то още повече се увличаше въ работата си. И двамата, баща и синъ, наедно работѣха, наедно спѣха въ бараката.

Днитѣ минаваха единъ следъ други. Понѣкога валѣше дъждъ, отначало съ гърмотевица и вѣтъръ, после се уталожваше, надъ полето се носѣха мъгли и дъждътъ валѣше ситно и тихо. Навсѣкжде по буренитѣ и по тревата, по листата и дърветата, сълзѣха

капки. Скоро пекваше слънце и сега поляниtѣ свѣтваха още по-зелени. И друга зеленина се виждаше задъ тѣхъ — нивитѣ. Но тѣ не бѣха свѣтлозелени като тревата, а помрачени, почти синкави, разлюлѣни като море. Селянитѣ, които отъ разни пѫтища идѣха въ хана, носѣха тоя цвѣтъ и тая ширина въ очитѣ си. Чуваше се само „Сполай на Бога" и виното се пиеше съ голѣми чаши. Дѣдо Моско сѫщо пиеше и сѫщо се радваше на житата. А до него седѣше Йонко, съ хубаво, изгорѣло отъ слънцето лице, съ широко разкрити, плахи очи.

Измѫчванъ отъ срамъ и разкаяние, дѣдо Моско почти всѣка сутринь казваше:

— Йонко, довечера ще си приберемъ едно-друго и утре ще си отидемъ.

Йонко бѣше свикналъ съ баща си, решаваше се и да се шегува съ него и казваше:

— Ще отидемъ до хана и ще се върнемъ.

Единъ день Янко пакъ донесе писмо на дѣдо Моска. Тоя день той толкозъ се напи, че му прилоша и падна подъ масата. Сарандовица дръпна настрана момчето, заведе го въ кѫщи и, тъй като тя се грижеше за него и го перѣше, даде му чисти дрехи да се преоблѣче, нахрани го. После се върна да види дѣда Моска. Калмука бѣше го изправилъ и бѣше го сложилъ да лежи на пейката, но на мѣстото, дето бѣше падналъ, Сарандовица

намѣри едно писмо и — грѣхъ не грѣхъ — взе и го прочете.

Следъ туй отиде на тезгяха и се замисли, После пакъ разгърна писмото и дважъ-трижъ прочете едни и сѫщи думи: „Димка е по-зле, азъ се убодохъ и не мога да работя. Ако щешъ си ела, ако щешъ недей, само детето изпрати, Йонко да си доде. . .“ Сарандовица сгъна писмото и се замисли.

Рано на другия день Червенаковъ бѣше при дѣда Моска на хумницитѣ. Не каза ни една шега, не се засмѣ. Взе настрана дѣда Моска и дълго приказва съ него. Следъ туй дѣдо Моско се върна и каза на Йонка:

— Йонко, отиваме си. . .

Нѣмаше какво да прибиратъ, приготвиха се и се качиха на колата, която Червенаковъ бѣше докаралъ. Най-напредъ спрѣха, разбира се, на Антимовския ханъ. Все тъй весела, Сарандовица седна при тѣхъ и каза:

— Тия дни си правихъ смѣтка. Намѣрихъ, дѣдо Моско, че си ми оставилъ едни пари, а азъ съмъ забравила да ти ги повърна. Ей-ги нà, вземи ги — и тя му подаде доста голѣмъ вѫзелъ.

Дѣдо Моско не можа да си спомни нищо за тия пари и не искаше да ги вземе. Но той бѣше станалъ тъй кротъкъ, тъй добъръ, че отстѫпи на предумванията на Червенаковъ и Сарандовица и взе паритѣ. Следъ туй се по-

черпиха и тръгнаха. Дѣдо Моско седна въ каруцата прегърбенъ и свитъ. Когато колата потегли, Йонко се обърна и размаха шапката си, но дѣдо Моско не се обърна. Червенаковъ и Сарандовица стояха предъ хана. Отъ накѫде при тѣхъ бѣше се явилъ и Палазовъ.

— Да отиде и да си гледа децата, — рече Сарандовица. — Наказахъ се съ този човѣкъ.

— Предумахме го, отиде си, — рече Червенаковъ. — Само, не знамъ. . . Страхъ ме е да се не върне.

Сарандовица погледна Червенакова, погледна още повече Палазова и очитѣ ѝ свѣтнаха.

Следъ два деня, преди обѣдъ, една кола спрѣ предъ хана и отъ нея слѣзе дѣдо Моско. Сарандовица го погледа, погледа, спомни си думитѣ на Червенаковъ и не каза нищо. Пъкъ и дѣдо Моско бѣше пиянъ. Но той се държеше кротко, очи му бѣха хлътнали, трескави и натѫжени.

— Изпратихъ момчето, пъкъ азъ се върнахъ, — разказваше той на Сарандовица. — Настанихъ го въ трена, изпратихъ го. Паритѣ не похарчихъ, не бой се. Дадохъ му ги всичкитѣ. А азъ се върнахъ. Не мога да си ида тъй — я ме вижъ. Взехъ си една торба барутъ, ще повадя малко камъни, че тогазъ.

Жътвата бѣше дошла. Нѣмаше селяни въ хана. Ако нѣкои се отбиеха, не пиеха, не

приказваха и не се бавѣха много. А като виждаха ракия предъ дѣда Моска, гледаха го тежко и навжсено. Сарандовица сжщо не продума на дѣда Моска. Дори Калмука, както си дрѣмѣше въ кюшето, поотвори очи, но каточе не го забеляза и пакъ затвори очи. И въ този ханъ, гдето бѣше прекаралъ толкозъ време, дѣдо Моско се усѣти отритнатъ и непотрѣбенъ, усѣти се чужденецъ.

Той пи много, но за чудо не падна и можа да си отиде безъ да политне. Носѣше съ себе си и торбата барутъ, който бѣше купилъ отъ града.

Отиде си къмъ пладне. Бѣше горещъ день. Надвечерь силенъ грьмъ разтърси земята и всички прозорци на Антимовския ханъ потреперяха. Помислиха, че е грьмъ отъ небето, че иде дъждъ, но бѣше ясно. Малко по-късно, точно по посока къмъ хумницитѣ се издигна черенъ и страшенъ облакъ отъ димъ.

Пръвъ отъ тая страна доде Янко и зачервенъ отъ умора каза:

— Чухте ли като грьмна? Запалилъ се барута на дѣда Моска. Извадиха го изгорѣлъ, черенъ като вжгленъ.

Следъ туй Янко добави:

— Богъ да го прости, сиромаха. Не се знай какъ е станало, дали като е билъ пиянъ е хвърлилъ цигара. . . Какъ е станало, не се знай. . .

Сарандовица стоеше задъ тезгяха и слушаше. Изпървомъ побледнѣ, после лицето ѝ се зачерви и, за да си намѣри работа, бързо започна да търка съ кърпа по тезгяха. Тъй бѣше залисана, че не внимаваше какво прави.

— Охъ! — извика тя и стисна пръста си. — Нà, порѣзахъ се зарадъ тоя човѣкъ. Въ ножчето се боднахъ . . . Разбира се, че ще се изгори, такъвъ пиянъ човѣкъ . . . Охъ, какъ се убодохъ!

Тя тъкмо свари да превърже пръста си и една кола съ хубави сиви коне спрѣ предъ хана. Бѣше Матея отъ Преселци. Сарандовица пооправи косата си, усмихна се и се загледа къмъ вратата, отдето щѣше да се покаже Матея.

СРЕЩА

Една вечерь, когато слънцето бѣше превалило и сѣнкитѣ отъ стрѣхитѣ бѣха се проточили надълго, въ Антимовския ханъ влѣзе единъ непознатъ и малко чудноватъ човѣкъ. Такъвъ пѫтникъ не бѣха виждали да се отбива тѫдѣва. Той бѣше съвсемъ побѣлѣлъ човѣкъ, правъ още, високъ и по всичко приличаше на старъ военен. Облѣченъ бѣше, като всички селяни наоколо, съ антерия и кѫса аба, но вмѣсто потури, бѣше обутъ съ

тѣсни бозяви панталони и съ чизми до надъ колѣната. Най-чудното у него бѣше туй, че едното му око — види се не само ослѣпѣло, но и страшно обезобразено, — бѣше покрито съ парче кожичка, завързана съ черна нищка около главата. Другото му око гледаше бодро и живо.

Непознатиятъ пристжпи нѣколко крачки, тежко, натъртено, каточе чакаше да звъннатъ махмузи подъ краката му, и по навикъ държеше лактитѣ си малко разперени, както правятъ бабаититѣ, като се пазѣше да не закачи сабята и кобура на револвера си, каквито той нѣмаше сега на пояса си. Той се спрѣ срѣдъ кръчмата и се огледа. Не му бѣше до хората, а гледаше кое какъ е и каточе си пропомваше нѣщо отколешно. Радостна свѣтлина загорѣ въ единственото му око.

По това време въ кръчмата се случиха само Киро Котомана и Иванъ гайдарджията отъ Антимово. Макаръ и да бѣше рано, тѣ бѣха пили нѣщо, Иванъ дори бѣше свирилъ, но тъй като не Киро бѣше черпилъ, а другъ човѣкъ, когото бѣха изпратили, Иванъ бѣше смачкалъ гайдата си и я прибираше въ вулията си.

Още щомъ влѣзе непознатиятъ, Киро го загледа, замига съ червенитѣ си клепачи, па скочи:

— Аха! — извика. — Има си хасъ! Или азъ не видя добре, или моя приятель се е измѣнилъ много. Не си ли ти Витанъ Чаушъ? Старши полицейски стражарь! Начелникъ на контрашайка!

— Азъ съмъ, — рече непознатиятъ. — А ти си Киро отъ Антимово?

— Витане! Братко!

И като се спустна къмъ пѫтника, Киро залови рѫката му и я раздруса, но и на двамата това се видѣ малко и тѣ се прегърнаха, прегърнаха се по обичая, заетъ отъ турцитѣ, като до три пѫти опираха главитѣ си ту до едната, ту до другата страна на гърдитѣ си. После се загледаха, зарадвани, развълнувани, и не знаяха какво да си рекатъ.

— Двайсеть години не сме се виждали — каза Киро. — Ама какво имашъ? Какво ти е станало окото?

— Ехъ, тя е дълга история. Ще ти разкажа, защото тукъ, по тия мѣста стана то. Ама нека по-напредъ да седнемъ и да се почерпимъ, както му е реда.

Сарандовица дойде да очисти масата. Тя бѣше видѣла всичко и, неволно обзета отъ онова уважение, което мѫжествениятъ видъ на стареца вдъхваше, гледаше го съ любопитство и по навика си се усмихваше, позачервена и хубава.

— Какво ме гледашъ? — каза ѝ Витанъ

Чаушъ, — не ме познавашъ, ама азъ те зная отъ малка. Сякашъ че гледамъ майка й, старата Сарандовица, — рече той на Кира. — И тя бѣше такава.

— Витанъ Чаушъ е тоя, — рече Киро. Не го ли помнишъ, Василке?

Сарандовица се позамисли:

— Витанъ Чаушъ! А, зная, мама ми е разправяла. Зная. Ами какъ се казваше оня, хайдутина. Солакъ, Солака. Какъ бѣше?

— Солаколу Реджебъ. Помнишъ го и него. И азъ го помня и нѣма да го забравя, додето съмъ живъ, защото той ми извади едното око.

— Ама какъ стана? — попита пакъ Киро.

— Чакай, има време. Булка, дай ни вино. Опечи и нѣщо соленичко. Защо скри гайдата, приятелю. Я я надуй. Изсвири ни нѣщо. Ама не ща отъ новитѣ пѣсни, отъ гражданскитѣ. Стара пѣсень ни изсвири, жална, хайдушка пѣсень. Булка, двайсеть години не съмъ дохождалъ тука, лицето на майка ти каточе виждамъ. Донесъ ни отъ хубавото вино! Хайде надуй гайдата, приятелю!

Иванъ наду гайдата, запука и заоправя ручилото. И следъ като успѣ да намѣри и да даде най-вѣрния и тържественъ тонъ на исото, като започна свирнята и послуша гайдата съ наведена къмъ нея глава, той запѣ:

Старъ Димо на дворъ седѣше,
На двори, подъ бѣлъ трендафилъ,
Бѣла ракия пиеше. . .

— Бре, бре, бреее! — провикна се Киро.

Витанъ Чаушъ сложи ржка върху колѣната си, до които стигаха тежкитѣ му юфтени чизми, подпрѣ главата си и се замисли. Очитѣ му се разгаряха весело и свѣтѣха. Котомана бѣше далечъ отъ такива юнашки настроения, но виждаше, че това прилича на човѣкъ като Витанъ Чаушъ, и затова мълчеше и пазѣше приличие. Мълчишката, защото и да приказвать, не биха се чули, приятелитѣ поемаха пълнитѣ си чаши, чукаха се и пиеха. И пакъ слушаха пѣсеньта. Най-после Витанъ Чаушъ махна съ ржка и каза на гайдарджията:

— Стига. Почини си малко.

Гайдата млъкна. Витанъ Чаушъ огледа още веднъжъ кръчмата съ едното си око, въ което сякашъ имаше една сълза, и каза:

— Сега да ти разкажа, Киро, за каквото ме питашъ. Нали помнишъ, когато Салаколу Реджебъ мина откъмъ Камчията и доде насамъ. Започна да прави голѣми пакости. Той и тука е дохождалъ, въ тоя ханъ. . .

Изведнъжъ една ржка се прострѣ надъ главата на Кира и единъ силенъ гърлестъ гласъ извика:

— Витане! Витане! Добре дошелъ бе,

гостенино! Не те забелязахъ по-рано, зло да те не види. Добре дошелъ!

Бѣше Калмука. Рѣдко, много рѣдко бѣха го виждали тъй развълнуванъ.

— Видѣхъ те, като влѣзе, ама не те познахъ, — продължаваше Калмука. — А като чухъ, че спомена Раджеба, като че се събудихъ. Знамъ го, какъда го не знамъ! Че нали доде една нощь тука да търси Вълка вълнарина? Хвана най-напредъ мене и ме върза ей на тоя дирекъ. Позадрѣмалъ бѣхъ и, доде дода на себе си, вързаха ме. А Вълко бѣше се прибралъ въ одаята и спѣше, на кръста му имаше пъленъ кимеръ съ жълтици. Нали бѣше тъй, Витане?

— Казвай де, казвай!

— Какво да кажа. Той щѣше и паритѣ му, и главата му да вземе, ама го отърва ей на тая майка ѝ, — Калмука показа къмъ Сарандовица, — старата, Богъ да я прости. Седна при него, взе да го черпи, да му приказва, да го замайва — турчина се забрави. Току по едно време пропѣха пѣтли и цѣлъ керванъ сърненци се изтърсиха предъ хана. Развикаха се ония мечкадари, баремъ трийсеть души имаше. Да речешъ, че Реджебъ се уплаши — не, ама стана, качи се на коня си и си отиде. Двама души имаше още съ него. Тъй се отърва Вълко.

— Тъй бѣше, — каза Витанъ Чаушъ. —

Чакай пъкъ сега азъ да разкажа каквото знамъ. Булка, дай ни още вино!

Следъ като пиха, тоя пжть съ Калмука наедно, Витанъ започна:

— Следъ тоя баскънъ тукъ въ хана, Реджебъ се настърви и се овълчи още повече. Бастиса попъ Доча отъ Сърнено, уби сина на Джумалията отъ Бистрица. Кучето побѣснѣ, дето се казва, и трѣбваше да се убие. Азъ бѣхъ тогазъ старши, началникъ на контрашайка. Имахъ петнайсеть души юнаци.

— Помня те, Витане! — извика Киро. — Какъвъ сербезъ човѣкъ бѣше! Ами сивия ти атъ!

— Трай. Хитъръ бѣше турчина, пъкъ и ятаци имаше много. Каквото и да направимъ, накждето и да мръднемъ, научаваше се за всичко като по телеграфъ. Едно нѣщо ни доде на помощь: Реджебъ започна да отива при една туркиня, Хамиде отъ Сараджа. Човѣкътъ самъ си туряше главата въ торбата.

Искахме живъ да го уловимъ. Отивамъ при Хамидето. Като видѣ камшика, като ѝ показахъ две жълтици — склони на всичко. Наредихме да му изпрати едно чевре, което той познава, за знакъ, въ чеврето ока ябълки, да го покани на зияфетъ. Другото бѣше наша работа, наредили бѣхме я добре.

— Е, доде ли?

— Не, досѣти се кучето, не доде. Пъкъ може и Хамидето да ни излъга. Каква жена бѣше, ужъ кадъна, а нито се пази, нито се срамува. И сега каточе я гледамъ: обула ония атлазени шалвари, онова илече само отъ сърма и като спустнала коситѣ си чакъ до подъ пояса. Черноока жена бѣше, засмѣна ей като тая булка, като Василка . . .

Сарандовица, която наедно съ всички слушаше най-внимателно, се позачерви и се поусмихна.

— Веднъжъ срещнахъ майка му, — продължи Витанъ. — Стара кадъна бѣше, суха, черна, все съ насълзени очи. Човѣкъ може да е отъ камъкъ, помислихъ си, може да е отъ желѣзо, но чуй ли гласа на майка си, не може да не се обади. Майка е това. И зехъ, че скроихъ други планъ.

Ти баремъ знаешъ, Киро, че него време друго бѣше въ Добруджа. Нѣмаше толкозъ ниви, нѣмаше толкозъ чифлици, а бѣше поле и трева колкото човѣшки бой. Де сѫ сега тия келеми, тия цѣлини — нѣма ги. А помнишъ ли генгерлицитѣ? Какво бѣха тия генгерлици? — Тръне. Прости магарешки тръне. Пролѣть започватъ да растатъ, още зелени, низки, като сѫща гора. Та и тъй имъ казваха тогазъ — добруджанска гора. Държаха съ часове мѣсто. Наесень изсъхваха, добитъкътъ преправяше пѫтеки изъ тѣхъ, но пакъ бѣха

гжсти и вѣтърътъ като подухнѣше, шумѣха сухо и пръщѣха — страхъ да те съвземе. Ей изъ тия генгерлици най-много се криеше Реджебъ.

— Че запалете ги.

— Какъ тъй ще ги запалишъ? Ако ги запалишъ, отива всичко — иниви, и цѣлия кѫръ, и селата.

Тръгнахме веднъжъ по диритѣ на Реджеба, като подиръ вълкъ, и разбрахме, че се крие въ генгерлицитѣ около неговото село. Какво направихъ азъ? Пратихъ единъ хитъръ човѣкъ, единъ татаринъ, да каже на майка му, че Реджебъ се крие въ генгерлицитѣ, но още тази нощь смѣта да забѣгне въ Анадола и не иска да й се обади, защото го било страхъ да не го уловятъ. Посрѣдъ нощь старата излѣзе, ние следъ нея отдалечъ — да не ни види.

Страшна нощь бѣше тогава. Нито бѣше свѣтло, нито бѣше тъмно и, колчимъ погледнѣхъ къмъ небето, виждахъ месеца надъ баиритѣ изтънѣлъ и обърнатъ надолу като жътварски сърпъ. Старата не влѣзе въ генгерлика, а тръгна по края. А ония тръни зашушнали и засъскали отъ вѣтъра, като че сѫ пълни съ змии. Старата върви и нисичко подвиква „Реджебъ! Реджебъ!“ А ние се държимъ поназадъ въ тъмнината, пълзимъ.

Никой не се обади на старата. Месецътъ

заседна и стана още по-тъмно. По едно време старата се умълча, изгубихме я. Помислихме, че Реджебъ е излѣзналъ и приказватъ накѫде. Примъкваме се полека, чуваме нѣкакъвъ гласъ. Виждаме старата седнала на земята и плаче. Плаче и нарежда, каточе пѣе. Помня, че имаше хурка на пояса си, но не предѣше. И защо ли я бѣше взела? Хурката само бѣше запасана на пояса ѝ.

Зашумѣ нѣщо изъ генгеря, показа се човѣкъ. Близо бѣхъ, познахъ Реджеба. „Давранма“ — извикахъ, но тозъ-часъ свѣтна гърмежъ и усѣтихъ, че нѣщо ме парна по рамото. Разбрахъ, че съмъ раненъ. Но азъ водѣхъ хора като вълци, спустнахме се всички наедно и завчасъ Реджебъ бѣше завързанъ като човалъ.

Тъкмо се изправихъ и мислѣхъ за раната си, когато нѣщо ме бодна въ окото. Такава болка усѣтихъ, че закрихъ очитѣ си съ рѫце и завикахъ.

— Какво, пакъ ли те раниха?

— Не. Бодна ме тя, майката на Реджеба. Бодна ме съ хурката въ окото. А ние бѣхме я забравили. Скочиха момчетата, искаха да я съсѣкатъ. „Оставете я, рекохъ, майка е“. И не дадохъ да ѝ направятъ нѣкакво зло. Тъй хванахме Реджеба. Тъй останахъ съ едно око. А, юнакъ човѣкъ бѣше той! . .

Настжпи тишина. Киро започна да хвали Витанъ Чаушъ, но той не го слушаше, гледаше предъ себе си и мислѣше. Едното му око започна да свѣти и вжтре въ него каточе се насъбра още една сълза.

— Не затуй ми е мжчно, — рече Витанъ. — Не ми е за окото, а мжчно ми е за онуй време, за младостьта. Хей, младость, младость!

Той трепна, изпъчи се и каза:

— Стига. Не сме жени. Я надуй гайдата, приятелю! Кажи пакъ нѣкоя стара юнашка пѣсень. Булка, дай още вино!

ШЕПА ПЕПЕЛЬ

Шесть години и повече не бѣхме се виждали съ дѣда Гена. Шесть години и повече не бѣхме минали по тия пжтища, по които нѣкога отивахме и се връщахме съ него, кога ходѣхме на скеля. Всичко си бѣше сжщото: лекитѣ преливи на хълмоветѣ, полето; ивицитѣ на нивитѣ съ жълти стърнища, пжтищата легнали между тѣхъ като змии; после тоя просторъ, тая безконечна черта на хоризонта, развърната колкото се може по-нашироко, за да побере цѣлото небе надъ себе си. И нѣкаде далечъ на тая черта една малка точка, една вѣтърна мелница, която бавно върти бѣлитѣ си крила, сякашъ маха съ ржце и ни вика.

Дѣдо Гено се обръща къмъ мене усмих-

натъ и ме гледа. Разбирамъ го: много бѣхме си казали, много още имаше да си кажемъ. И когато навлѣзохме въ Иланлъшката гора, като видѣхъ младитѣ дѫбови дръвчета съ кѫдрава шума, изправени едно до друго, каточе въ всѣко имаше душа и тия души, осѫдени на вѣчна неподвижность, си шушнѣха нѣщо; като видѣхъ малкитѣ полянки изъ гората съ висока суха трева, трънацитѣ съ червени шипки, извивкитѣ на пѫтя, накѫде изрѫтенъ, съ нѣкой чуканъ отстрана, показалъ навънъ коренитѣ си като черни змии; когато видѣхъ всичко туй, изведнъжъ ми стана ясно, че оттукъ нататъкъ тоя пѫть никѫде другаде не води, никѫде другаде не извежда, освенъ на Антимовския ханъ, и извикахъ, за да заглуша трѣсъка на колелетата:

— А какво стана Сарандовица, дѣдо Гено? Какво стана Антимовския ханъ?

Дѣдо Гено тоя пѫть не се усмихна и направи знакъ, който ме уплаши. Веднага той заопъва юздитѣ на конетѣ и азъ помислихъ, че иска да спре, защото отъ шума на колата не можеше да говори. Но дѣдо Гено гледаше къмъ гората, спрѣ каруцата и каза:

— Ето го Киро, Киро Котомана. Той знай, той ще ни разправи. Киро, я ела тукъ!

На края на гората, закритъ до пояса отъ дракитѣ, стоеше малко старче. Познахъ Киро. Два пѫти повече бѣше остарѣлъ, два пѫти

повече бѣше отпадналъ, невеселъ. Той дойде при насъ, поздрави се съ дѣда Гена, поздрави и мене, но погледътъ му бѣше безразличенъ, чуждъ. Разбрахъ, че не ме позна.

— Кѫде ти сѫ очитѣ тебе, Киро! — скара му се дѣдо Гено. — Не познавашъ ли кой е?

Киро втори пѫть ме погледна, замига и изведнъжъ се ухили.

— Абе даскале, ти ли си! Не можахъ да те позная. Гледамъ офицеринъ, де да знамъ, че си ти. Хайде, добре дошелъ, даскале. У-у, и ти голѣмецъ си станалъ!

Едвамъ сега ние се здрависахме, като стари приятели.

— Киро, — каза дѣдо Гено, — даскалътъ иска да му разправишъ за Василка, за хана.

Киро ме погледна, каточе не вѣрваше, че азъ нищо още не зная.

— Хай даскале! Свърши се то. Нѣма я Сарандовица, нѣма го ханътъ. Останахме си като сирачета. Ако ханътъ стоеше, тука ли щѣше да ме намѣришъ? А, то страшна работа бѣше! Ще ти разправя. Какъ да не ти разправя, когато всичко го видѣхъ съ очитѣ си!

Дѣдо Гено поразпрегна конетѣ, седнахме и трима подъ сѣнка.

— Лошо стана, още щомъ се чу, че ще има война, — започна Киро. — Доде въ наше село ромънска кавалерия, имаше единъ поручикъ, високъ такъвъ, лошъ. Взеха да съби-

ратъ добитъка. Ти ме знаешъ че азъ си походвамъ, ама си имамъ малко земица и момчетата ми добре си гледатъ работата. Две волчета имахме, отъ нашъ дамазлъкъ бѣха, младички, хубави като гълѫби. Додоха да ги взематъ. Гледамъ, синъ ми, голѣмиятъ, Иванъ, не му се даватъ, настръхналъ, разтреперaлъ се. „Тате, вика, ще грабна брадвата!" — „Мълчи, думамъ му, мълчи, ще ни утрепятъ". Какво ще правимъ, насреща стои ли се. Дадохме ги. Мѫчно му бѣше на момчето, отиде при воловетѣ и, добитъкъ е, ама нали той ни храни — взе че ги цѣлуна. Взеха ги, откараха ги.

Но, хайде, да оставимъ туй, мѫчно не мѫчно за добитъка — и по-лошо има. И тогазъ като сега пакъ пазѣхъ тазъ гора. Дохождамъ единъ день, гледамъ: войска, много войска иде, антилерия, кавалерия, пешаци. Вървятъ направо презъ кърa, отиватъ все къмъ границата. Следъ часъ-два гръмна топъ. Тогазъ се прекръстихъ и рекохъ: Боже, дай сега куветъ на българитѣ.

Много войска премина. И като ги гледахъ колко сѫ, думахъ си: Не е шега тазъ работа, тѣзъ хора гърди ще дадатъ тамъ, ще се опратъ. А то, още сѫщия день надвечерь започнаха да се връщатъ. И пакъ тъй прѣко кърa вървятъ, презъ баиритѣ. Сега е лошо, рекохъ си и мислѣхъ, да бѣгамъ ли или да се крия въ гората. А както стояхъ и гледахъ,

нѣкой ми извака. Обърнахъ се, войници, ромънци. Де да ги видя кога сѫ дошли. Ела, казаха, тука. Отидохъ. Ти, кай, знаешъ ли кѫде е Антимовския ханъ? Какъ да не зная, рекохъ, — азъ имъ поразбирамъ отъ езика. Хайде, казаха, да ни водишъ тамъ. Добре, тръгнахме. Не бѣха много — десетина души бѣха. И то да бѣха истинска войска, а то отъ ония, дето каратъ колята, отъ обоза.

Вървимъ изъ пѫтя и азъ си мисля: Василка не е глупава да стои въ такова време, затворила е хана и се е прибрала въ града. А като додохме, какво — хана отворенъ, Василка тамъ. И баремъ да се запази, да се облѣче по-вехтичко, а то нагиздила се, засмѣла се, каточе не е война, а сватба. Не иска да знае. Щомъ я видѣха моканитѣ, прехапаха си езика. Взеха да се споглеждатъ, да се подбутватъ.

Изпървомъ нищо нѣмаше. Ядаха, пиха. И бързаха много. А човѣкъ, кога бърза, скоро го хваща виното. Напиха се ония хора, взеха да се заглеждатъ у Василка, взеха да ѝ подмѣтатъ думи. Гледамъ я азъ, смигамъ ѝ, правя ѝ знакъ да се махне, да избѣга. Не ме разбира, смѣе се. Зата̀, кога Богъ ще погуби нѣкого, взема му най-напредъ ума. Бе, дъще, мисля си, сега ли намѣри време да печелишъ пари, сега ли намѣри да се показвашъ, че си хубава!

— Чакай, — рече дѣдо Гено. — Какво, ти искашъ да речешъ, че Василка максусъ се е нагиздила за тѣхъ, за моканитѣ?

— Не, не казвамъ туй. Ама чудно ми бѣше. После си помислихъ и си казахъ: тя зата̀ такава си е, весела.

— После?

— После взе да става лошо, — чувамъ ги какво си шепнатъ, разбирамъ какво се канятъ да правятъ. Кѫде е Калмука, помислихъ си. Той, дето никога не бѣше се мръдвалъ отъ хана, кѫде е отишелъ? Тъкмо Василка донесе вино и се връщаше, единъ стана, повлѣче се подиръ нея и я улови за рѫката. Тогазъ я видѣхъ, че се разсърди, дръпна си рѫката и го блъсна. После избѣга задъ тезгяха и се сви като котка. Наскачаха всички, спустнаха се къмъ нея, тя завика, изпищѣ. Отведнъжъ наспоредъ нея, изъ маазата — капака на маазата бѣше тамъ — излѣзе Калмука. Брате, виждамъ го като сега! Като се изправи онзи голѣмъ човѣкъ, като погледна, държи брадва. Какъ гледаше, ти казвамъ, какъ му бѣха изопнати странитѣ — помислихъ си: тъй гледатъ хората, кога ще мратъ.

А тѣ налитаха пакъ. Калмука погледна Василка, видѣ я, че плаче, па като изрева, като дигна брадвата и хрясна едного. Всички избѣгаха навънъ, избѣгахъ и азъ.

Оня, когото Калмука бѣше съсѣкълъ, ревѣше. Спустнаха се едни да го събличатъ, а другитѣ напълниха пушкитѣ, пристѫпиха къмъ вратата и зеха да пушкатъ. Пушкаха, пушкаха Разтреперахъ се цѣлъ; Боже, викахъ, що стана, избиха ги! Чувахъ какъ се чупятъ шишетата по тезгяха, ама далечъ бѣхъ, не видѣхъ нищо. Най-после спрѣха да стрелятъ и влѣзоха вѫтре. Не стояха много, излѣзоха. Единъ започна да дърпа дветѣ канати на вратата, да ги затваря. Тогазъ погледнахъ и видѣхъ: предъ тезгяха, на земята лежи Калмука, до него Василка. Той съ лицето си нагоре, тя съ лицето си къмъ земята.

Затвориха вратата, после се развикаха, забързаха. Гледамъ: дадоха огънь на хана отъ четиритѣ страни. Стара бина бѣше — запуши, запуши и пламна. Тогазъ тръгнаха. Мръкнало се бѣше, повлѣкоха пакъ и мене . . .

Дѣдо Гено впрегна колата, тръгнахме.

Киро разправяше сега за себе си, какъ бѣше избѣгалъ въ тъмнината въ кукурузитѣ, какъ се спасилъ. Азъ не го слушахъ. Ето и ханътъ — не ханътъ, а мѣстото му. Нѣмаше голѣмата стара сграда, нищо не спираше погледа и полето се виждаше и отпредъ, и отзадъ. Самата мѣстность каточе бѣше се промѣнила. Бѣха останали само зидоветѣ на оградата. И една купчина отъ камъни, отъ пръсть, отъ недоизгорѣли греди, отъ кереми-

ди. Дори и коприва бѣше започнало да никне между тѣхъ. Азъ стояхъ като предъ гробъ.

Киро остави дѣда Гена и дойде при мене.

— Какво гледашъ, — каза. — Камъни и пепель. Туй е то всичкото, щото остана отъ Антимовския ханъ.

ПО ЖИЦАТА

Още докато го бранѣше отъ кучетата, Петъръ Моканина разбра, че тоя непознатъ селянинъ не се е отбилъ при него току-тъй, а го гони нѣкаква беда. Затуй той се и ядоса на кучетата, нахока ги и пакъ погледна селянина: по червения елекъ се познаваше, че е отъ торлацитѣ, откъмъ Дели-Ормана. Високъ, едъръ човѣкъ бѣше; но че е сиромахъ и каточели сиромахъ се е родилъ — и това си личеше: ризата му бѣше само кръпки, едро и неумѣло шити, поясътъ му оръфанъ, потуритѣ — сѫщо. Бѣше босъ. Инакъ, да го гледашъ — човѣкъ планина, но Моканина набързо го претегли въ ума си и реши, че е отъ ония меки, отпустнати хора, за които се казва, че и на мравята пѫть струватъ.

Селянинътъ поздрави, измънка нѣщо като „какъ сте, добре ли сте“, но явно бѣше, че мисли за друго и друга грижа има въ очитѣ му. И, като погледна нѣкѫде напредъ и посочи съ рѫка, той попита, не е ли на тая страна селото Манджилари и колко пѫтъ трѣбва да има до тамъ. Моканина му разправи и едвамъ сега забеляза, че на шосето бѣше

се спрѣла една каруца съ единъ конь. Тая каруца селянинътъ бѣше оставилъ, за да дойде при него. Вжтре седѣше жена, мушнала ржце въ пазвитѣ си, превита; ржченика ѝ не бѣше забраденъ, а съ отпустнати настрани краища, за да ѝ е леко. Че бѣше горещо — горещо бѣше, но Моканина знаеше, че когато женитѣ отпустнатъ тъй ржченика си, мжчи ги не толкозъ жегата, колкото нѣщо друго. Отзадъ въ каруцата, завита донѣкждe съ черга, сложила глава на черни селски възглавници, лежеше друга жена, по-малка, навѣрно момиче. Тя гледаше настрана и лицето ѝ не се виждаше.

— Ти май болно имашъ, — каза Моканина.

— Имамъ. Една момичка имамъ болна.

Селянинътъ погледна къмъ овцетѣ, запладнени на поляната, задържа очитѣ си надъ тѣхъ, но не ги виждаше, а погледътъ му, пъленъ съ грижа, тъй си и блуждаеше.

— Бе тя нашта каквато е, — рече той, — остави я!

— Не си тждявашенъ ти, отде си? — попита го Моканина.

— Отъ Кичукъ-Ахмедъ, Надежда му думатъ сега, при Канарата. Дохадялъ съмъ тждява. Азъ ходя изъ селата, продавамъ хума — хубава хума излиза въ наше село. Хубава е, купуватъ я женитѣ. Когато слѣза надолу

къмъ морето, купувамъ пъкъ за насамъ кое риба, кое грозде, кое какъ се случи. Сполай на Бога — прехранваме се. Само да не бѣше ни се случила тазъ бела . . .

Той седна на земята, извади кожена кесия съ тютюнъ и започна да си прави цигара. Моканина седна до него и видѣ какъ дебелитѣ му мазолести пръсти треперѣха, като свиваха цигарата.

— Не ни траятъ децата, — започна той. — Измрѣха ни две-три още малки. Ей-туй ни остана само (той погледна къмъ каруцата). Гледали сме го като очитѣ си. Отъ устата си съмъ отдѣлялъ, да му купя нѣщо, да му направя дреха, та да не му е мѫчно, като гледа другитѣ. Нейсе, даде Господь, запазихме го до сега. А отъ нѣкое време — зачама. Нѣма нищо, а вехне. Слушамъ, думала на майка си — мѫчно ѝ било, че дружкитѣ ѝ се изпоженили, а тя още стояла. „Що се кахъришъ, бе чедо, думамъ ѝ, и твоя късметъ ще излѣзе. Що гледашъ другитѣ? — богати сѫ. Сегашнитѣ ергени тъй сѫ — богати жени търсятъ. И ти ще се оженишъ, гледай си работата, не си престарѣла“.

— На колко е години?

— Къмъ двайсеть. Сега на Богородица ще стори двайсеть.

— Е, че младо е момичето.

— Младо, ами.

Селянинътъ замълча и пакъ погледна овцетѣ, безъ да ги вижда. Нѣкѫде наблизо срѣдъ жегата пищѣше жътварь.

— Това лѣто ми се замоли да съмъ я пустнѣлъ да иде да жъне. Сиромаси сме, нуждаемъ се, ама като я гледахъ такава слабичка, болнава, не ми се пущаше. — Моля ти се, тейко, пустни ме, и азъ искамъ да ида съ момичетата. — Хубаво, като е тъй, пустнахъ я. Сега какво е станало, не бѣхъ тамъ, не зная. Въ къра лѣгаха, въ къра ставаха. Зная го тъй както ми го разправи тя. Веднъжка жънали цѣлъ день, вечерьта яли, после пѣли момичетата, смѣли се. Легнали си. Нонка — тъй се казва мойто момиче — си легнала и тя. „Легнахъ си, кай, тейко, между снопитѣ, подъ единъ кръстецъ, легнахъ си на заветъ, да не ми духа, и се завихъ. И съмъ заспала. По едно време усѣтихъ, кай, нѣщо тежко, нѣщо студено, ей тукъ на гърдитѣ си. Като отворихъ очитѣ си: зъмя!

— Бре!

— Ами, зъмя. Навила се и легнала на гърдитѣ й. Извикала, па съ всичкия си страхъ я сграбчва и я захвърля!

— Захвърлила я! По жътва става туй. Чувалъ съмъ зъмя е влизала и въ устата на нѣкоя жена. Ама да я ухапала, не я е ухапала нали?

— Не, не е. На гърдитѣ й легнала, земя

я и я хвърля! Тъй ми разправи. Сънь ли е било, истина ли е било — не знамъ. Отъ тогазъ момичето не го бива. Ей го, изсъхна като вейка. Гръдьта го боли. „Тамъ, кай, дато бѣше зъмята, ме боли“.

— Ама работа, ама работа! — чудѣше се Моканина. — Ами сега де го водишъ? На докторъ ли?

— Дохтори: колко дохтори премѣнихме. Водя го сега азъ . . . хм . . . какъ да ти кажа. . . На мене да остане, не вѣрвамъ, ама жени нали сѫ, пъкъ болна е, чедо е. . .

Гласътъ му трепна и той замълча. Загледа се, затегли безъ нужда ту мустацитѣ си, ту брадата си, небръсната отдавна, корава, прошарена съ цѣли снопчета отъ бѣли косми. Нѣмаше нужда да казва нѣкой на Моканина, че всѣки бѣлъ косъмъ бѣше белегъ на една грижа.

— Онази вечерь, — продължи селянинътъ, — додоха си нашенци отъ скеля. Продумали каквото продумали — знамъ ли? Охолни хора, може и шега да си биятъ. Пъкъ дотърчава тогазъ у насъ Стоеница, кумица ни е, една устата, една многознайница. — Гунчо, вика още отъ вратата, — късметъ си ималъ, късметъ имала и Нонка. Хайде да е на хаиръ. — Какво има? — думамъ. — Дошли си отъ скеля Никола и Пеню, Сидеровитѣ, тѣ казватъ, че въ Манджарли се явила. . . явила се

една бѣла лястовичка! Досущъ бѣла, като снѣгъ. — Е? — Ти, кай, знаешъ ли що е бѣла лястовичка? Тя, кай, на сто години я се появи веднъжъ, я не, ама който я види, отъ каквато и болесть да е боленъ, оздравя! Гунчо, кай, да вървишъ, хичъ да не стоишъ. Заведи Нонка. Ехъ, може ли — заплака момичето, залови се майка му. И на, додохме.

— Ами истина ли е? — извика Моканина. — Кѫде била тазъ лястовичка?

— Нали ти казахъ, тукъ се явила, въ Манджилари.

— Бѣла?

— Досущъ бѣла.

Както бѣше очуденъ, Моканина се озърна и погледна къмъ шосето: всѣки день запладняваше стадото все на тая поляна, но каточе едвамъ сега забеляза, колко много лястовички бѣха накацали по телеграфната жица. Пъкъ и не бѣше чудно: наближаваше Преображение Господне и по това време лястовичкитѣ и щъркелитѣ се събираха, да си ходятъ. Толкозъ много бѣха лястовичкитѣ и тъй нагѫсто една до друга бѣха накацали, че жицата бѣше увиснала и натежала като броеница. Много, но все черни.

— Та затуй съмъ дошелъ — каза посмѣло и съ облекчение селянинътъ: — рекохъ да те попитамъ, може да си я виждалъ, може да си чувалъ. . .

— Не съмъ, братко, не съмъ. Бѣла лястовичка? Нито съмъ чувалъ, нито съмъ виждалъ.

Но веднага Моканина се досѣти, че може съвсемъ да отчая тия хора, и каза:

— Пъкъ може да има. Може. Бѣлъ биволъ, бѣла мишка и бѣла врана — има. Може да има и бѣла лястовичка. Пъкъ и трѣбва да има, щомъ се е чуло. . .

— Кой знай? — въздъхна селянинътъ. — На мене да остане, не вѣрвамъ, ама жени нали сѫ. . .

Той стана да си ходи. Трогнатъ, Моканина сѫщо стана да го изпроводи и да види момичето. Като стигнаха до шосето, майката — жълта и сломена отъ тегло жена — още отдалечъ загледа мѫжа си, каточе искаше по лицето му да познае, какво е научилъ. Момичето още стоеше обърнато настрана и гледаше лястовичкитѣ по жицата.

— Човѣкътъ каза, че селото било близо, — каза селянинътъ.

Като чу гласа му, момичето се обърна. Слабо бѣше, изподъ завивката едва личеше снагата му, стопена отъ болестьта, лицето му бѣше като восъкъ, но очитѣ му бѣха още свѣтли, още млади и усмихнати. То гледаше ту баща си, ту Моканина.

— Нонке, тозъ чилякъ виждалъ лястовичката, — каза селянинътъ и погледна Мо-

канина. — Ей въ онуй село била, е! Хайде дано я видимъ и ние!

— Ще я видимъ ли, чичо? — продума момичето и яснитѣ му очи свѣтнаха.

Нѣщо се подигна въ гърдитѣ на Моканина, задуши го, очитѣ му се примрежиха.

— Ще я видите, чедо, ще я видите, — високо заговори той. Азъ я видѣхъ, ще я видите и вие. Азъ съ очитѣ си я видѣхъ, бѣла такава, бѣла. Ще видишъ и ти. Да даде Господь да я видишъ, чедо, да оздравѣешъ. . . я, млада си. Ще я видишъ, азъ ти казвамъ, че ще я видишъ. . . и ще оздравѣешъ, чедо, не бой се. . .

Майката стисна очи и заплака. Високиятъ, едъръ селянинъ се закашля, хвана коня за юздитѣ и го поведе.

— Хайде съ здраве! — викаше следъ тѣхъ Моканина. — Близо е селото. Все по теля, все по теля!

Той дълго стоя на шосето и гледа подиръ каруцата. Гледаше майката съ черния ѝ чумберъ, момичето легнало до нея, високия селянинъ, който крачеше прегърбенъ и водѣше малкото конче, а надъ тѣхъ, между всѣки два телеграфни стълба лястовичкитѣ се разхвърчаваха, после пакъ се връщаха и кацаха на жицата.

Замисленъ, Моканина се върна при овцетѣ си и се залови отново за царвулитѣ, които

правѣше отъ нещавана конска кожа. „Бѣла лястовичка, — мислѣше си той. — Има ли я!“ Но нѣщо го подпираше въ гърдитѣ, мѫчеше го. И, като пустна шилото и погледна къмъ небето, той извика:

— Боже, колко мѫка има по тоя свѣтъ, Боже!

И пакъ се загледа подиръ каруцата.

ДВА ВРАГА

Рахни Чобана, най-голѣмиятъ овчарь въ селото, излѣзе отъ кѫщи и бавно тръгна покрай плета на саята си, като внимателно оглеждаше снѣга. Имаше всѣкакви дири: на зайци, на яребици, на лисици. Диритѣ на лисицата се познаваха по туй, че тукъ-таме снѣгътъ бѣше поприбръснатъ като съ метла, — тамъ лисицата, както ӝ е обичая, бѣше превъртѣла опашката си. Но вълчи дири нѣмаше никѫде.

Зачуденъ, Рахни се спира, крие рѫце въ рѫкавитѣ на кожуха си и гледа на северъ. Отъ ледения вѣтъръ очитѣ му сълзятъ, веждитѣ и дългитѣ му жълти мустаци хващатъ скрежъ. Полето е пусто, снѣгътъ си стои тъй, както си бѣше навалѣлъ. Нѣма още пѫтища, нѣма хора, нѣма жива душа. Но вълкътъ бѣше тамъ, — въ това Рахни, старъ овчарь, не се съмнява. Въ такова време и въ такъвъ капанъ звѣрътъ е като въ царстото си.

И тъкмо защото по снѣга нѣмаше никакви дири, а вълкътъ виеше всѣка нощь, Рахни разбра, че трѣбва да се пази. Той се повърна назадъ, спрѣ се и се загледа въ високия плетъ на саята си. И остана тъй доволенъ, че

безъ да ще се поозърна, каточе търсѣше кому да се похвали. Не бѣше плетъ, а крепостъ: най-напредъ, на една височина, колкото човѣшки бой, плетътъ бѣше изплетенъ отъ здрави делиормански пржти, тъй гжсто, че и пръста си дори не можешъ провръ; после следваше редъ сухи, черни тръни; после — най-отгоре изостренитѣ върхове на коловетѣ стърчаха като маждраци. А отъ колъ до колъ, на два три реда бѣше обтегнато вжже отъ поветъ. Бѣли волски черепи, набучени по коловетѣ, се усмихваха отвисоко, сякашъ се надсмиваха на оня вълкъ, който би поискалъ да прескочи тоя плетъ.

Рахни, освенъ това, имаше кучета като мечки, имаше си и пушка. Все пакъ той си даде дума да се пази и, преди всичко, да постегне слугата си Калина.

Тоя Калинъ бѣше малко слабоуменъ човѣкъ. Кой е, отде е — това никой не знаеше. Една сутринь бѣше се спрѣлъ на портата на Рахни, като куче, изгубило стопанина си. Питаха го отде е — той се смѣе, питаха го де отива — пакъ се смѣе. Но имаше здрави ржце и Рахни го прибра. Лѣтно време ходѣше съ овцетѣ самъ, зиме мъкнѣше торъ, носѣше сѣно, работѣше най-тежката и най-нечиста работа. Можеше да го брули вѣтъръ, да го вали дъждъ — нищо не му ставаше. Понѣкога си лѣгаше вънъ и на сутриньта отъ

разголенитѣ си меса, изтърсваше снѣга, който бѣше го навалѣлъ презъ нощьта. Едно бѣше лошо, споредъ Рахни: ядѣше много. Ядѣше продължително, съ нѣкаква животинска наслада, съ препълнени уста и съ издути жили на шията си. После пиеше вода, пъшкаше и, ако бѣше денемъ, веднага се залавяше за работа, ако бѣше вечерь — отиваше срѣдъ овцетѣ и, стопленъ между тѣхъ, заспиваше.

Като се върна въ кѫщи, Рахни завари Калина, че ходи между овцетѣ, на които бѣше хвърлено сѣно. Той изглеждаше спокоенъ, както винаги.

— Калине, — стросна му се Рахни, — чу ли нощесъ вълка, а, чу ли го? Да си отваряшъ очитѣ, брей, че те одирамъ.

Калинъ го гледаше тѫпо, каточе не бѣше го чулъ.

— Вълкътъ да не доди, вълкътъ чу ли?

— А. . . вълкътъ. Ами кучетата? Я плета — какъ ша го скочи . . .

Калинъ говорѣше гърлесто, объркано. И тъй като въ тая минута близо до него бѣше Мита, по-малката дъщеря на Рахни, и се смѣеше, като го слушаше какъ приказва, той помисли, че е казалъ нѣщо весело, и самъ започна да се смѣе.

— Не се смѣй, а слушай какво ти приказвамъ, — викна Рахни, — че като грабна сопата отъ рѫцетѣ ти. . .

Калинъ се намръщи и замълча. Той не можеше и да помисли, че вълкътъ можеше да доде тука. А вѣрно е, че той ни веднъжъ не бѣше го чулъ да вие, защото по това време бѣше спалъ. Рано и все тъй безгрижно си легна и тая вечерь.

Сѫщата нощь, като се връщаше отъ кръчмата, Рахни чу нѣкакъвъ смѫтенъ, задавенъ гласъ. Той се спрѣ и се услуша. И ето, откъмъ кръа, откъмъ бѣлото снѣжно поле, дето небето бѣше черно, а звездитѣ горѣха една до друга и тъй бързо трепкаха, каточе зъзнѣха отъ студъ, чу се вълчи вой, проточенъ, издебело, стръвенъ, страховитъ. Кучетата на цѣло село залаяха. Рахни забърза, отиде право при Калина, събуди го съ ритници и го накара да си легне не вѫтре въ саята, а при вратата. Калинъ ръмжа, сумтѣ, но скоро заспа и на новото си мѣсто.

Минаха се още два-три дни. Времето се промѣни и една нощь върху стария снѣгъ навалѣ новъ, прѣсенъ. Рано-рано Рахни бѣше навънъ и оглеждаше снѣга. Тоя пѫть не близо до плета, а доста далечъ отъ него, извънъ селото вече, той видѣ ясно отпечатани вълчи стѫпки. Сърдцето му започна да тупа, каточе вълкътъ бѣше отпреде му. Какви пръсти, каква стѫпка — като длань. „Трѣбва да е голѣмъ като даначе“ — помисли си Рахни и се почеса подъ калпака. Очуди го и това, че

дирит̀ на вълка водѣха по права линия, безъ да се отбиватъ налѣво или надѣсно. Страшниятъ звѣръ каточе бѣше преминалъ отъ тука бавно, лениво, безъ да се бои отъ кучетата, безъ да мисли и за плячка. Не бѣше ли гладенъ или, както нѣкои казваха, — не бѣха ли челюститѣ му сключени? Богъ да пази човѣка отъ вълкъ съсъ сключени челюсти: не може да изяде ни една овца, а може да издуши цѣло стадо!

Каточе отведнъжъ да бѣше взелъ нѣкакво твърдо решение, Рахни съ бързи крачки и загрижено лице се повърна къмъ кѫщи. „Тоя Калинъ, тоя простакъ, — мислѣше си той, — ще ми отиде стоката!“ Той не можеше да си представи Калина инакъ, освенъ че яде и спи. Отъ ядъ Рахни бързаше и цѣлъ треперѣше. Той завари Калина, че подринва предъ саята. Овцетѣ още не бѣха изкарани.

Безъ да каже дума, Рахни се спустна, грабна сопата отъ рѫцетѣ на Калина и съ все сила започна да го удря. Калинъ се огъна, дигна рѫце да се брани, досѣти се много късно да избѣга и, изведнъжъ оскърбенъ, съ помѫтенъ умъ, приседна тамъ и заплака.

— Азъ да те храня тебе, — викаше Рахни като лудъ, — ядешъ като ламя, а само спишъ. Не ти ли казахъ азъ тебе ей-тука да спишъ, не вѫтре? Къра съ вълци е пъленъ бе, живи ще ни изядатъ! . .

Той вика, вика и най-после се махна. Мита мина скритомъ презъ саята, кѫдето овцетѣ съвсемъ безгрижно преживяха, дойде при Калина и, като го гледаше плахо и съжалително, каза му:

— Боли ли те, Калине?

— Боли ме, ами — продума Калинъ и пакъ заплака. Лицето му се бърчеше и ставаше страшно грозно. Не си бършеше сълзитѣ, а ги оставяше да мокрятъ странитѣ му. Въ слабия му умъ нѣмаше лоша мисъль: на Рахни, който го хранѣше, той гледаше като на баща и бѣше му вѣренъ като куче. Всичката му ярость се насочи къмъ вълка, къмъ тоя невидимъ звѣръ, отъ който той ни най-малко не се боеше. И съ ядъ и съ презрение той каза:

— Ша доди вълка. . . дяволи ша доди. .

Мита се засмѣ, засмѣ се и той. И, като стисна юмруци, каточе хващаше нѣщо, той каза дебело и весело:

— Като го фана за ушитѣ. . . ша му кажа!

Но отъ тоя день нататъкъ Калинъ нѣмаше мира. Всѣка нощь, ту въ тоя, ту въ оня часъ, Рахни го будѣше отъ сънь: „Калине, кучетата лаятъ. Я иди да видишъ какво е!“ Или пъкъ още по-лошо — не го оставяше да си дояде и пакъ го гонѣше: „Стига си ялъ, Калине. Иди да пообиколишъ до отлука“. Откакто престанаха яснитѣ нощи, вълкътъ вече

не виеше и на Рахни се струваше, че дето е тъмно, тамъ е и вълкътъ. Рахни се караше и на Мита.

— Много ядене давашъ на оня, на Калина. Яде много, па се успива. . .

Мжка се събра въ очитѣ на Калина. Лицето му потъмнѣ, гледаше все въ земята, не се смѣеше. Въ душата му се подигаше страшна злоба, но не противъ други, а противъ вълка. Тоя вълкъ не го оставяше да спи, тоя вълкъ грабѣше залъка отъ устата му.

Калинъ не знаеше какво нѣщо е страхъ. И ето, той се промѣни: започна самъ да става нощно време да пази. Когато кучетата лаеха навънъ, той отиваше къмъ тѣхъ, отиваше и по-надалечъ, навжтре къмъ полето въ тъмнината, бавѣше се. „Докарахъ му ума въ главата“ — радваше се Рахни. Но Калинъ не мислѣше нито за Рахни, нито за овцетѣ, а търсѣше вълка. Да може само да го срещне, да го докопа съ ржце!

Когато започна да изгрѣва месецътъ, навънъ ставаше видѣло и снѣгътъ лъщѣше, на Рахни му дойде на умъ да пази вълка съ пушка. Постои, постои — омрързне му и се прибере. Но една вечерь се чу силенъ гръмъ. Следъ малко Рахни се върна въ кжщи и каза на жена си:

— Има да носишъ вълчи кожухъ. Убихъ вълка. Не го убихъ, ама го ранихъ.

Жена му знаеше, че бѣше попийналъ, и му се скара.

— Я мълчи! Ти ще го убиешъ! Що ли разлавашъ баремъ кучетата!

Но Калинъ като че подуши нѣщо. Излизаше навънъ, обикаляше насамъ-нататъкъ, търсѣше. Рано на другата сутринь, съ кука и съ вѫже, той се опѫти за сѣно отъ отлука. Не бѣше ялъ още — бѣше сърдитъ. Все пакъ той забеляза нови вълчи стѫпки и се сепна. Малко по-нататъкъ забеляза и капки кръвь. Калинъ тръгна по тия дири. Кръвьта бѣше още прѣсна, незасъхнала. Тая кръвь и вълчитѣ стѫпки го заведоха до каменната кариера, засипана съ снѣгъ. Тукъ диритѣ свършваха. Докато Калинъ се оглеждаше и търсѣше съ очи, вълкътъ изскочи изподъ брѣга току подъ него, метна се да бѣга, но затъна въ снѣга и се проточи. Въ единъ мигъ само Калинъ се хвърли право отгоре му, падна връзъ него, хвана го за ушитѣ — за такъвъ случай той толкозъ бѣше бълнувалъ — и го натисна. Натиска го, мачка го, души го. Подъ него вълкътъ прави отчаяни усилия да се отърве, Калинъ чувствува страшнитѣ му гърчове и затова удвоява силитѣ си и още повече го натиска и бъхти съ цѣлото си тѣло. Най-после вълкътъ, и безъ това раненъ още отъ вечерьта и отслабналъ, отмалѣ и се смири. Тогава Калинъ взе съ едната си рѫка куката,

паднала наблизо, пъхна я напрѣки въ устата на вълка, после заразсуква вжжето и започна да го увива отъ двете страни на куката и около врата на вълка и все тъй увива, увива. . .

Малко по-късно въ двора на Рахни се събра цѣло село. Всички гледаха вълка, прострнатъ срѣдъ двора. Куката още стоеше въ устата му, цѣлъ той бѣше усуканъ съ вжже като вързопъ. Нито помръдваше, нито потрепваше предъ тия хора, които викаха и дигаха шумъ наоколо му, които го ритаха и заплюваха. Колкото душа бѣше му останала, бѣше се събрала въ очитѣ му: тѣ горѣха, не примигваха, а погледътъ имъ каточе минаваше надъ хората, надъ кжщитѣ и оградитѣ и отиваше нѣкжде далечъ.

Рахни бѣше веселъ, каточе подигаше сватба. Калпакътъ му бѣше килнатъ на тила, единиятъ му мустакъ си висѣше надолу, но другия той часъ по часъ засукваше.

— Азъ го ранихъ, а Калинъ го довърши, — казваше той. — Бабанка Калинъ!

— Бре, че голѣмо нѣщо. . . У, то цѣла мечка бе! . .

— Малее, какви зжби има!

— Илия, Илия, стой настрана, че ако скочи. . .

— Пустиятъ му Калинъ, какъ го улови!

— Бабанка Калинъ! — обади се пакъ отнѣкжде Рахни.

А въ това време Калинъ, приседналъ до стената на саята, ядѣше. Не се радваше, не мислѣше за вълка, не виждаше сякашъ нищо. Той само ядѣше. Бузитѣ му се издуваха и шията му се протѣгаше, кога гълташе. Мита втори пжть му донесе ядене и стоеше до него. Най-после хлѣбътъ и яденето се свършиха, Калинъ прекара ржка по устата си, погледна Мита и се засмѣ диво, гърлесто.

АЛБЕНА

На пѫтя между кръчмата и Хорозовата мелница бѣше се спрѣла една каруца, готова за пѫть. Съ тая каруца двама стражари щѣха да закаратъ Албена въ града. Изъ улицитѣ и презъ дворищата тичаха жени да гледатъ и, тъй като бѣха наскачали, както работѣха, бѣжишката се поприбраждаха или пъкъ свличаха рѫкавитѣ възъ рѫцетѣ си. Къмъ каруцата рукнаха и всички ония, които бѣха въ мелницата, а пъкъ никога тамъ не бѣше се струпвало толкова много свѣтъ, както сега срещу Великдень. Горе на баира се виждаше кѫщата на Албена, отдето щѣха да я изведатъ. Страшното убийство, което бѣше станало въ нея, каточе съ нѣщо бѣше я белязало и отвънъ и, докато другитѣ кѫщи бѣха измазани и свѣтѣха отъ чистота, съ бѣли стени и сини первази, кѫщата на Албена бѣше напустната, зацапана и разкъртена, каточе ударена отъ грѣмъ. Двамата стражари бѣха тамъ, единиятъ до вратата, другиятъ до прозореца, а вѫтре бѣше Албена.

Много нѣща, много дребни случки, които инакъ биха останали незабелязани или щѣха

да се забравятъ, сега се припомваха и се разказваха не за първи пжть и не за втори пжть. Всѣки искаше да покаже, че е предугадилъ и усѣтилъ нѣщо. Имаше селяни, които чакаха редъ на мелницата още отпреди три-четири дни и затова се смѣтаха близки свидетели на случката. Нѣкои отъ тѣхъ съ най-голѣми подробности разказваха, де и какъ бѣха седѣли единъ день; какъ най-напредъ приказвали за щъркелитѣ, че били дошли рано; какъ после погледнали нивитѣ и закриказвали коя друга година сж били сжщо тъй зелени, тъй гжсти и братясали, та е ставало нужда да пущатъ добитъка, за да ги поотъпче. Чакъ следъ това — разказваха тѣ — като гледали насреща, какъ женитѣ се трепятъ да мажатъ и да чистятъ за Великдень, видѣли и Албена да ходи изъ двора. Но нито тоя день, нито на другия Албена бѣше слизала на чешмата при кръчмата или пъкъ на мелницата, дето работѣше мжжъ ѝ Куцаръ.

Ако убитиятъ не бѣше тоя Куцаръ, надали нѣкой щѣше да го помене. Той бѣше неугледенъ, тромавъ и простъ човѣкъ, който само работѣше и мълчеше. Неуморимъ като машина, цѣлъ посипанъ съ паспалъ, той мъкнѣше тежкитѣ чували и, макаръ всѣки день и всѣки часъ да бѣше тамъ, срѣщаха го и го отминаваха, каточе не бѣше живъ човѣкъ, а вещь. Отначало говорѣха за него, но колкото

да се почудятъ, какъ е могло такова плашило като него да вземе такава хубава жена като Албена. „Хубавата ябълка свинята я изяда“ — казваха, но после престанаха да говорятъ и това и повече не се занимаваха съ него. Куцара бѣха го забравили и въ село. Сега нѣкои си спомняха, че презъ последнитѣ дни тоя мълчаливъ и търпеливъ човѣкъ неочаквано бѣше станалъ нѣщо налютенъ и ядосанъ. За него единъ господарь само имаше — Нягулъ, майстора на камънитѣ на мелницата. Него той слушаше, нему се подчиняваше като робъ. Но ето два-три дни преди да стане убийството, когато Нягулъ му говорѣше нѣщо отъ горе, Куцаръ се разтреперваше, мърморѣше нѣщо и го гледаше изкриво, като бикъ. Изглеждаше, че самиятъ видъ и самиятъ гласъ на Нягула го ядосватъ.

Въ срѣда презъ Страстната седмица се чу, че Куцаръ умрѣлъ и, докато се питаха какъ и отъ що, разнесе се слухъ, че билъ убитъ. Детето му, мъничко дете едва на две години, — и тъкмо въ това виждаха пръстъ божи, — бѣше казало, че презъ нощьта майка му хвърлила престилката си връзъ лицето на баща му, а единъ човѣкъ влѣзълъ и зелъ да се бори съ него. Той билъ съ палто, а на палтото ималъ кожи. Това бѣше казало детето и повече не трѣбваше. Албена се призна и изповѣда истината. Но кой бѣше мѫжътъ —

това тя, въпрѣки всички увещания и заплашвания, не обади.

Оттукъ нататъкъ првъ свидетель по тая работа бѣше дѣдо Власю. Човѣкъ безъ работа, веселякъ и бъбрица, той всѣки день обикаляше около кръчмата при мелницата, както псетата обикалятъ касапитѣ. Запиятъ се нѣкои, дѣдо Власю се попримъкне до тѣхъ, смѣе се съ тѣхъ, пѣе съ тѣхъ и — на масата дойде чашка и за него. Тукъ, на кръчмата до мелницата той завари единъ човѣкъ съ кѫсо шаечено палто и съ кожи на яката. Бѣше русъ, хубавелякъ, калпакътъ му блъснатъ назадъ и перчанътъ му разбърканъ. Познаваше се каква магия е паднала на главата му: другитѣ викатъ, пѣятъ наоколо му, а той каточе е глухъ — все Албена гледа какъ ходи изъ двора и все за нея подпитва. Стоя два дни и се изгуби. А на сутриньта се чу, че Куцаръ е убитъ.

Добро момче бѣше, съ него дѣдо Власю бѣше ялъ и пилъ, но пъкъ и истината не можеше да крие. По неговитѣ думи разбраха, кой е и отде е тоя човѣкъ съ коженото палто, и го затвориха. Сега следовательтъ го разпитваше въ общината. Казалъ, че нищо не знае. Може. Но скоро и той щѣше да си отземе и сѫщо като Албена щѣше да си каже прàвата.

— Идатъ! — извика нѣкой, — каратъ я Албена!

Навалицата около каруцата трепна; отгоре, откъмъ баира идѣше Албена и следъ нея двамата стражари. Всички знаеха, че като последна милость Албена бѣше поискала да ѝ позволятъ да се облѣче, както си иска. Затова бѣше се и забавила. Ето че идѣше премѣнена, както рѣдко я бѣха виждали.

— И защо се е нагиздила, — рече нѣкоя, — на сватба ли отива или на бесило!

— И на вѫжето иска да е хубава.

— Пустата ѝ хубость! Тя я изяде . . .

А дѣдо Власю, който сѫщо бѣше тукъ, току размахваше тоягата предъ себе си. Седи, седи и пакъ замахне.

— Е, дѣдо Власе, — засмѣ се една булка, — съ дяволитѣ ли се биешъ? Какво току махашъ?

— Махамъ азъ. Гледамъ дали ще стигна да я цапаросамъ като мине. Да я храсна азъ по главата, че да види. Тукъ ѝ е сѫда нея, тази гивиндия . . .

А Албена бѣше вече близо. Тя вървѣше напредъ, а следъ нея двамата стражари. Нѣмаше човѣкъ, който да не познаваше Албена, но като я видѣха пакъ отблизо, всички затаиха дъхъ. Албена си бѣше сѫщата Албена, само че не се смѣеше, очитѣ ѝ не играеха както по-рано, а наведени подъ тънкитѣ вежди

гледаха надолу. Носѣше синь сукманъ и кѫса скуртейка съ лисици. Рѫцетѣ си държеше смирено отпредъ, каточе отиваше на черква. Но когато тя се намѣри между двета стени отъ хора и дигна очи, тоя погледъ, който познаваше всѣки мѫжъ и който сега бѣше още по-хубавъ, защото бѣше натегналъ отъ мѫка, и тия тънки вежди, и това бѣло лице — отъ нея сякашъ полъхна магия, която укротяваше и обвързваше. Грѣшна бѣше тая жена, но бѣше хубава. Женитѣ, които се канѣха да я хулятъ, тъй си и мълчаха, а патерицата на дѣда Влася не се и помръдна.

И въ тая тишина, въ тия нѣколко мига стана чудо, обърнаха се и най-коравитѣ сърдца, жалость и доброта свѣтна въ очитѣ на мѫже и на жени.

— Мари Албено, мари дъще, — проплака женски гласъ, — какво направи, Албено!

— Ахъ, Албено, Албено!

Албена се спира.

— Лельо Димке, — вика тя, — прощавай! — После, като се обърна на другата страна: — Люцо, Тудорке, Савке, прощавайте! Сбогомъ ви на всички!

Мнозина вече плачеха. А Албена вървѣше все тъй спокойно скръбна, все тъй хубава.

— Прощавайте! — извика тя на всички. — Млада съмъ, сгрѣшихъ. Прощавайте!

Захълцаха хора и се стълпиха къмъ нея.

Женитѣ наваляха най-много къмъ нея, а стражаритѣ ги връщаха. Тогава нейде отзадъ, гнѣвенъ и разтреперанъ, се чу гласътъ на дѣда Влася:

— Момчета, дръжте, не я давайте. Какво е селото безъ Албена!

Албена стигна до каруцата, качи се и, като бѣше права, извика още веднъжъ:

— Сгрѣшихъ. Прощавайте!

После седна и замълча. Тогава доведоха детето ѝ — сѫщото, което я бѣше издало. И като видѣха, какъ тя го прегърна и цѣлуна, не остана вече човѣкъ, който да не усѣти сълзи на очитѣ си.

Изведнъжъ мелницата спрѣ. Моторътъ, който непрекѫснато дене и нощѣ бѣше тупалъ горе въ желѣзния куминъ като сърдце, изведнъжъ спрѣ и замлъкна. Помислиха, че нѣщо се е повредило. Но ето изъ широкитѣ врати на мелницата се показа Нягулъ, майсторътъ на камънитѣ, промъкваше се измежду колята и конетѣ и идѣше насамъ. „Може да е спрѣлъ мелницата, за да погледа и той" — казаха си нѣкои.

Но Нягулъ си отвори пѫть, дойде до каруцата и, като си облѣче палтото — кѫсо шаечно палто съ кожена яка, — скочи на каруцата и седна до Албена. Ахнаха отвсѣкѫде: ако Нягулъ се шегуваше, щѣше да се смѣе, а той бѣше побѣлѣлъ като платно.

— Долу! — викна му стражарьтъ и го хвана за рамото. — Слизай!

— Нѣма да слѣза, — продума Нягулъ. — Азъ убихъ Куцара.

— Какво, какво каза . . . — завика Маринъ Чокоя, който бѣше кметски намѣстникъ. — И тазъ хубава, може ли?

Старшиятъ махна съ ржка.

— Право ли казва? — попита той Албена.

Албена кимна съ глава и заплака. Около каруцата се натискаше плътна маса отъ хора. И сякашъ сега се отвориха очитѣ на всички и видѣха, че и Нягулъ бѣше русъ и хубавелякъ, че калпакътъ му е бутнатъ назадъ, а перчанътъ му разбърканъ. И носѣше и той кжсо шаечно палто съ кожена яка. Всичко стана ясно като день.

Завикаха, загълчаха всички. Когато очудването попремина, жалостьта къмъ Албена изчезна въ единъ мигъ. Женитѣ пакъ я застреляха съ очи пълни съ омраза, нейде назадъ се издигна патерицата на дѣда Власе. „Кучката, — викаше той, — развали още една кжща!" Врѣзъ лицата на мжжетѣ падна облакъ и, макаръ че за Албена не казваха още нищо, каточе не можеха да търпятъ и Нягула да седи до нея. Но всичко дойде тъй бързо и неочаквано, че никой не знаеше още какво да мисли и какво да приказва.

Объркан беше и Маринъ Чокоя, кметскиятъ намѣстникъ.

— Не може да бѫде — викаше той — и гледаше като треснатъ. — Какъ тъй Нягулъ . . . всички го знаемъ, честенъ чилякъ е, не може. Слѣзни, слѣзни, Нягуле!

— Карай! — извика старшиятъ, който се беше качилъ на каруцата.

Но Чокоя хвана конетѣ за юздитѣ.

— Господинъ старши, моля, почакайте. Какъ може, човѣка има жена, деца. Демире, — викна той на кехаята, — я отърчи да повикашъ Нягулица. По-скоро!

— Карай! — повтори старшиятъ.

— Накѫде, въ града ли?

— Не, въ общината, при следователя.

И каруцата бързо потегли. Една жена дотича откъмъ мелницата, слаба, преди време остарѣла, повехнала. Бѣше Нягулица. Отначало тя слушаше, безъ да разбира туй, което ѝ разправяха, следъ това се втурна следъ каруцата, но се спрѣ, тръшна се на земята и, като закри очитѣ си съ рѫце, заплака.

СЕНЕБИРСКИТѢ БРАТЯ

Отъ своята вѣтърна мелница, спрѣла срѣдъ маранята и отпустнала крила като болна птица, дѣдо Щерю гледаше къмъ двѣтѣ самотни дървета на югъ и мислѣше за двамата сенебирски братя. Тамъ, дето тия две дървета, като два зелени стълпа, се изправяха нагоре къмъ небето, отвѫдъ чертата на хоризонта бѣше селото Сенебиръ и въ него живѣеха двамата сенебирски братя Петъръ и Павли.

Не бѣха двама братя, — мислѣше си дѣдо Щерю, — като два работни вола, кротки, добри, да живѣятъ, да се поминаватъ съ честь, да иматъ страхъ отъ Бога и милость къмъ хората. Бѣха като два вълка, свирепи, хищни и зли, сѫщо като ония бѣли балтенски вълци, които зимно време минаватъ по замръзналия Дунавъ и скитатъ изъ равнинитѣ на Добруджа. Тъй се появиха и тѣ. Дойдоха единъ день въ Сенебиръ — въ руското морабе бѣше, — докараха стада като облаци, — и овце, и хергели, и сюреци говеда, но всичката тая стока не бѣше тѣхна мѫка, а яма, награбена въ това смутно време. Забиха се въ Сенебиръ,

както кърлежа се забива въ живо месо. Който бѣше слабъ, падна и колѣничи предъ тѣхъ, който бѣше по-силенъ, биваше мушканъ и премазванъ като съ рогата на бикъ. И за по-малко отъ двайсеть години двамата братя станаха стопани на цѣлото село.

Единъ по-имотенъ човѣкъ само бѣше останалъ въ Сенебиръ — Халилъ Ходжа. Когато и неговата кѫща — пространенъ бѣлъ конакъ съ чардакъ и съ два голѣми брѣста отпредъ, сѫщитѣ тия две далечни дървета, които гледаше сега дѣдо Щерю, — когато и тоя имотъ мина въ рѫцетѣ на сенебирскитѣ братя, тогава шепата турци, които още се крепѣха въ Сенебиръ, се откъртиха и потеглиха за Анадола.

Родени бѣха въ тая земя и мѫчно имъ бѣше да се раздѣлятъ съ нея. Напиха се, макаръ че никога презъ живота си не бѣха пили вино, играха хоро, пѣха, плакаха, прегръщаха и приятели, и довчерашни врагове. Найпосле тръгнаха и почти всички селяни, между тѣхъ и дѣдо Щерю, излѣзоха да ги изпратятъ до къра. Канили се бѣха да тръгнатъ въ зори, а ето грѣеше вече месечина. Чисто бѣше небето, равнината се разстилаше нашироко, загърната съ бѣла мъгла, и тамъ, дето бѣше селото, между бѣлитѣ стени на кѫщитѣ съ черни, угаснали прозорци, издигаха се двата брѣста, сякашъ две души, два призрака

отъ миналото, които стояха единъ до другъ и гледаха следъ ония, които си отиваха.

Тия две дървета погледна Халилъ Ходжа, погледна своята кѫща задъ тѣхъ и, когато вече се прощаваха, когато мѫжетѣ пѣеха найлудо, а женитѣ плачеха, той каза на дѣда Щеря:

— Прощавай, Щерю чорбаджи. Отиваме си. Ще ида далечъ, чакъ до морето. Ако и тамъ срещна зло, както тука, ще ида още понататъкъ, ще ида отвѫдъ морето. Моя имотъ го взеха двамата братя. Нека. Не ще кажа да не имъ е халалъ. Но слушай какво ще ти река: виждашъ ли двата брѣста, двете дървета? Тѣхъ баща ми ги е садилъ съ рѫката си, когато азъ и моя братъ сме се родили. Тѣ сѫ наречени на насъ, нашъ късметъ сѫ — знаешъ ги, нали, зелени, весели сѫ, нѣма суха клечка между листата имъ. А занапредъ? — Не знамъ. Не вѣрвамъ туй, което Богъ е далъ на едного, да го вземе назадъ и да го даде другиму. Не вѣрвамъ, помни ми думитѣ, Щерю чорбаджи . . .

Минаха се много години отъ тогава. Дѣдо Щерю бѣше младъ, остарѣ, но нищо не се случи и той почти бѣше забравилъ думитѣ на Халилъ Ходжа. Сенебирскитѣ братя богатѣеха отъ година на година, никой чуждъ човѣкъ нѣмаше въ селото имъ, а двата брѣста се издигаха все по-високо и по-високо къмъ

небето. Халилъ Ходжа каточе бѣше се излъгалъ: чуждото щастие бѣше щастие и на сенебирскитѣ братя.

Но сѫдбата на хората все пакъ е въ рѫцетѣ на Бога: единъ отъ сенебирскитѣ братя, по-стариятъ Петъръ, който, позастарѣлъ и изморенъ, бѣше предалъ работата на синоветѣ си, а самъ гледаше пчелитѣ въ двора си, умрѣ ненадейно. Умрѣ отъ нищо: ожили го пчела — кого не е жилила пчела. Но той се поду, посинѣ и за день-два умрѣ. Не на тая смърть се зачуди дѣдо Щерю, която, каквато и да е, все е края на единъ човѣшки животъ, а се зачуди, когато забеляза, че тъкмо по това време единъ отъ двата брѣста засъхна, листата му скрумнаха, сгърчиха се и се свиха като опалени. Дървото не покара вече младъ филизъ и на другата година го отсѣкоха.

Много мислѝ върху това дѣдо Щерю. Единъ пѫть ще рече: „Отъ сушата е“. А сушата презъ тая година наистина бѣше голѣма. Другъ пѫть ще каже: „Халилъ Ходжа право каза, поличба е!“ Но да каже нѣкому не смѣеше, скри тайната въ себе си и замълча.

Остана едното дърво. И тъй като клонетѣ му горе се раздвояваха, а дънерътъ му оставаше скритъ задъ хоризонта, изглеждаше пакъ да сѫ не едно, а две дървета. Тъй ги виждаше сега и дѣдо Щерю, и нему се стру-

ваше, че сѫ две. Ония, които ги гледаха отдалечъ, сѫщо мислѣха, че двѣтѣ дървета си стоятъ и, както винаги, приказваха за двамата сенебирски братя.

Че не всичко е както по-рано, това знаеше дѣдо Щерю. Следъ първата поличба той чакаше втора. Но работитѣ на по-малкия отъ сенебирскитѣ братя, на Павли, тръгнаха още по-добре. Умрѣ жена му, но той взе друга, млада, народиха му се още деца. Богатството и силата му растѣха и дѣдо Щерю отново повѣрва, че онова, което бѣше казалъ Халилъ Ходжа, е само едни приказки и нищо повече.

Случи се тия дни тъй, че не само дѣдо Щерю, но и всички селяни, които носѣха снопи отъ нивитѣ или пѫтуваха съ каруцитѣ си изъ пѫтищата, — а всички пѫтища въ тая широка равнина каточе се въртѣха все около двѣтѣ високи дървета срѣдъ нея, — не можаха да не приказватъ пакъ за сенебирскитѣ братя, и приказваха сега повече, отколкото всѣки другъ пѫть. Новина имаше голѣма: синътъ на Павли, момъкъ вече, мразенъ отъ мащеха си, гоненъ и отъ баща си зарадъ нея, бѣше забѣгналъ и, следъ като се губи съ месеци, появи се съ другари изъ кърищата около Сенебиръ, спираха и ограбваха пѫтницитѣ. Синътъ на Павли Сенебирлията хайдутинъ — ето кое бѣше въ устата на всички!

Най-напредъ дѣдо Щерю си каза: „Сега

ще стане нѣщо“. И чака день, два, чака седмици. Всичко си вървѣше постарому. Вършачката бучеше въ хармана на Сенебирлията, жито като злато се сипѣше въ хамбаритѣ му, коля носѣха снопи отъ всички страни и трупаха кладни като планини. Дѣдо Щерю не се стърпѣ и отиде въ Сенебиръ, гледа брѣста, гледа го отзадъ, отпредъ, гледа го отъ всички страни: дървото си бѣше здраво, зелено и весело, — не се виждаше никѫде суха сѫчка.

Ето какво бѣше си премислилъ дѣдо Щерю, седналъ горе на стълбата на вѣтърната си мелница. И когато настрани отъ кръстцитѣ се проточиха сѣнки, врѣзъ стърнищата легна мека и нѣжна свѣтлина, а въ въздуха лъхна прохлада, той слѣзе долу и отиде срѣдъ пчелитѣ си. Той клекна срещу тръвнитѣ и гледаше, какъ пчелитѣ се връщатъ една следъ друга и какъ, когато кацатъ, тупатъ тежко, като едри дъждовни капки. „Натегнали сѫ отъ медъ, миличкитѣ“, — мислѣше си дѣдо Щерю и се радваше. И той толкозъ бѣше се залисалъ, че едва когато кучето залà, видѣ, че една каруца съ високи сиви коне бѣше се спрѣла предъ мелницата и единъ човѣкъ идѣше къмъ него и размахваше камшика си срещу кучето. Дѣдо Щерю позна Павли Сенебирлията.

Нито възрастьта, нито грижитѣ му презъ

тия дни бѣха го измѣнили. Той бѣше все тъй изправенъ, високъ, крачеше пъргаво и широко. Отъ години всички бѣха го запомнили все тъй: съ бѣла коса и съ бѣли хайдушки мустаци, но съ червено лице. Носѣше сива аба и сиви потури, а врѣзъ червения му поясъ бѣше препасанъ патрондашъ. Мартината бѣше въ колата му. Безъ орѫжие Сенеберлията не ходѣше никѫде.

Той дойде при дѣда Щеря и заговори гърлесто и високо, каточе приказваше на много хора. Стана дума за берекетя, за времето, за вършитбата, която, ако отива времето все тъй сухо, скоро щѣше да се свърши. Сенебирлията се правѣше веселъ, но дѣдо Щерю позна мѫката въ очитѣ му. Пъкъ и той замълча и се загледа въ земята.

— А оня, моя непрокопсаникъ, синъ ми, не си ли го виждалъ? — попита той съ други гласъ. — Не е ли излизалъ тѫдява?

— Иванчо ли? Не е. Тукъ не е дохадялъ.

— Не е ли? Не ме ли лъжешъ?

— Е, Павле, и ти. Не е дохадялъ, ти казвамъ, не съмъ го виждалъ.

— А азъ го видѣхъ. И не само го видѣхъ, ами . . . — и Сенебирлията махна съ рѫка, каточе искаше да изрази нѣщо свършено.

— Срѣщахъ го азъ моя Иванчо, — добави той и, струва ми се, че му светихъ маслото. И нека — такъвъ синъ! . . .

— Оная нощь, — подзе Сенебирлията, който по всичко се виждаше, че му тежеше нѣщо на душата и бързаше да го каже, — минахъ покрай Петровия ханъ. Късно бѣше. Щомъ слѣзохъ, и Петъръ ме срѣща: „Аманъ, бай Павле, тукъ да стоишъ, да не си ходишъ. Ей сега минаха ония. И Иванчо бѣше“: — Тъй ли? — казвамъ, метвамъ се на колата, единъ камшикъ и конетѣ — виждашъ ги на̀ какви сѫ змееве, и право следъ тѣхъ. На едно мѣсто се зачернѣха хора, единъ се спустна да хване конетѣ. Дигнахъ мартината . . . „Тате, азъ съмъ!“ — извика.

— Кой, Иванчо ли?

— Той бѣше, познахъ го. Не ми трепна сърдцето, Щерьо, гръмнахъ. Гръмнахъ право въ него и пустнахъ конетѣ.

— Уби ли го?

— Тъй мисля. Трѣбва да съмъ го убилъ.

Дѣдо Щерю го погледна смаянъ. И двамата замълчаха.

— Не може да бѫде, — почти извика дѣдо Щерю. — Не си го убилъ. Ако си го убилъ, щѣше да се намѣри. Ходи ли тамъ?

— Какъ да не ходихъ, — ходихъ.

— Е?

— Нѣма нищо. Ни човѣкъ, ни кръвь, ни нищо.

— Видѣ ли? — зарадва се дѣдо Щерю. — Тъй ти се е сторило.

Сенеберлията поклати глава. Каточе не бѣше тоя Павли Сенебирлията, когото познаваше дѣдо Щерю.

— Да зная, че е тъй, Щерю, да зная. Право да ти кажа, обърна ми се сърдцето, чедо е. И тъй мисля, и инакъ мисля. Може да не съмъ го убилъ, мисля си, нѣма кръвь, нѣма нищо. Ами ако ония нехранимайковци, другаритѣ му, сѫ го завлѣкли нѣкѫде и сѫ го заровили?

— Не си туряй такава мисъль, Павле.

— Не знамъ. Търся го сега, живъ, мъртъвъ, трѣбва да го намѣря.

Сенебирлията се изправи. Дѣдо Щерю видѣ предъ себе си предишния коравъ и непреклоненъ човѣкъ.

— Каква суша! — каза Сенеберлията съ спокоенъ и равенъ гласъ. — Такава суша бѣше и оная година, когато се помина и бати Петъръ. Такава суша бѣше, че едното дърво предъ кѫщи изсъхна . . .

Тѣ поприказваха още и, когато вече се смрачи, Сенебирлията се качи на каруцата си и подгони сивитѣ си коне.

Нѣколко дни подъ редъ отъ стълбата на вѣтърната мелница дѣдо Щерю гледаше какъ тая каруца съ сиви коне дига прахъ и обикаля ту насамъ, ту нататъкъ изъ пѫтищата. Отдалечаваше се, изгубваше се нѣкѫде и отново се появяваше. Движеше се по цѣлъ

день като въ кржгъ въ това равно и сухо поле, въ срѣдата на което се изправяха двете сенебирскѝ дървета.

Една нощъ младъ, почти детски гласъ повика предъ мелницата и дѣдо Щерю излѣзе. Предъ него бѣше Иванчо, загубениятъ синъ на Сенебирлията. Каточе тоя момъкъ идѣше отъ край свѣта: изпокжсанъ, издрасканъ, слабъ като смъртникъ. Гладенъ бѣше като вълкъ и дѣдо Щерю го нахрани. После свари само да каже, че е дошелъ да иска прошка отъ баща си, и заспа.

Спа до сутриньта. Не се събуди и когато слънцето се издигна високо въ небето. Не смѣеше да го събуди и дѣдо Щерю. Гледа го, гледа го, па си каза: „Докато се наспи тоя юнакъ, азъ ще отида да зарадвамъ баща му". И тръгна къмъ Сенебиръ.

Той влѣзе въ селото тъкмо по обѣдъ. Вършачката въ хармана на Сенебирлията бѣше спрѣла — работницитѣ навѣрно се хранѣха нѣкжде на сѣнка. Изведнъжъ горе на батозата се появи Павли Сенебирлията. Потъмнѣлъ, гнѣвенъ, патрондаша на пояса му лъщи. И вика:

— Още ли ще ядете вие, бре, още ли? Ѝ ставайте, че да не полудѣя. Слушай, — извика той още по-разяренъ на машиниста, — пущай машината!

Моторътъ изсъска, пустна пара, колелото

се завъртѣ отначало празно, после каишътъ плесна връзъ него, опъна се и празната батоза зарева като звѣръ. Все тъй ядосанъ, Сенебирлията седна срещу барабана и започна да подава, като бѣсно тъпчеше ржкойкитѣ и все още викаше къмъ работницитѣ.

— Брей, хинаетъ човѣкъ, не оставя хората да се наядатъ, — помисли си дѣдо Щерю.

Той дойде задъ кладнитѣ и машината се скри отъ очитѣ му. Изведнъжъ батозата се задави, запъна се и после пакъ загърмѣ празна. Дигна се страшна врѣва, изпищѣ жена. Моторътъ каточе въздъхна и спрѣ.

„Стана нѣщо“ — каза си дѣдо Щерю и забърза. Като излѣзе иззадъ кладнитѣ, той видѣ, че предъ кжщата на Сенебирлията се чернѣеше мравунякъ отъ хора. Махаха съ ржце, гълчаха. Единъ работникъ тичаше срещу дѣда Щеря и съ очи, още пълни съ ужасъ, извика:

— Чорбаджията умрѣ, бай Павли. Разкжса го машината . . .

Дѣдо Щерю се спрѣ като треснатъ. После подигна очи, погледна брѣста и изтръпна: горе, по върховетѣ на дървото, листата му бѣха повехнали, сгърчени и сухи. Дѣдо Щерю погледна наоколо си, каточе искаше да се увѣри въ нѣщо: земята бѣше суха и напукана, лъхна го топликъ като отъ пещь. И тазъ година бѣше страшна суша, право е, но дали

не бѣха се сбѫднали думитѣ на Халилъ Ходжа? Дървото още стоеше право и каточе нищо да нѣмаше, но бѣше вече мъртво.

ГРѢХЪТЪ НА ИВАНЪ БѢЛИНЪ

Иванъ Бѣлинъ обичаше да се вглежда внимателно въ всѣко нѣщо, да вникне въ него, да го проумѣе. Инакъ нѣмаше да има славата, къмъ която и той самъ не бѣше равнодушенъ, че е човѣкъ, който вижда знаци, открива поличби и казва пророчества, които се сбѫдватъ. Ето го, подпрѣнъ на кривака си, той пакъ гледа нѣщо, пакъ стои като закованъ. Преди малко бѣлата вълчица, която бѣше виждалъ и други пѫть, връхлетѣ пакъ върху стадото му. Не направи пакость, защото кучетата я усѣтиха и прогониха, но Иванъ Бѣлинъ още стои и гледа подире ѝ. Тя е вече далечъ. Посрѣдъ полето се виждатъ кучетата, които се връщатъ, тукъ-тамъ между буренитѣ се зачерняватъ гърбоветѣ имъ, или стърчатъ стегнато завититѣ имъ опашки, съ дълга разчесана на две страни козина, като страусови пера. А отвѫдъ тѣхъ, близо вече да превали и последния хълмъ, е бѣлата вълчица. Макаръ и вънъ отъ всѣка опасность, тя все още продължаваше да се мѣта въ уморенъ и неравенъ галопъ. Отъ време на време се спира, обръща се и гледа назадъ. После пакъ бѣга. Най-после, следъ едно последно спиране,

което трае повече време, тя отново поема своя бѣгъ, но вече по-спокойно и равномѣрно. Едновременно съ това тя измѣня посоката си и се насочва на западъ къмъ нивитѣ. Иванъ Бѣлинъ усилва вниманието си. Той следи вълчицата, не примигва дори, пресмѣта нѣщо. Въ очитѣ му, въ които сякашъ има сълзи, свѣтва огънь, подъ бѣлитѣ му мустаци заиграва усмивка. „Вижъ ти! — казва си той и поклаща глава. — Вижъ каква била работата! Не въ гората, а тукъ въ нивята се крила . . .“

Иванъ Бѣлинъ не се съмнява въ откритието си. Той се обръща и поглежда на западъ: на тая страна полето постепенно се снишава и бѣга далечъ, далечъ, докато очи виждатъ. И тамъ, въ самото дъно на хоризонта, се вижда пространна, черна като вѫгленъ и вгъната навѫтре дѫга. Това е гората. Отгоре я забулва синя мъгла, и слънцето, което наближава да заседне, прави тая мъгла прозрачна и розова, а по чернитѣ зѫбери, които върховетѣ на дърветата чертаятъ върху златото на небете, грѣе разгорена жарь. Голѣма и страховита е тая гора, но е много далечъ. Мѫчно е да се повѣрва, че вълчицата отива и се връща отъ тамъ. Пò за вѣрване е, че тя се крие тѫдява нѣкѫде изъ нивитѣ. Тѣ сѫ изкласили, високи колкото човѣшки бой, и въ тѣхъ може да се скрие не единъ вълкъ, а хиляди.

Както винаги, Иванъ Бѣлинъ се гордѣе съ своя проницателенъ умъ. Той тръгва да догони стадото си, усмихва се, крачи живо изъ високата трева и бѣлиятъ му кривакъ въ още по-широки крачки се премѣта предъ него. Като стига до овцетѣ си, той ги позавръща отсамъ-оттатъкъ, подпира се следъ това на кривака си и отново се заглежда въ вълчицата.

Подъ меката свѣтлина на залѣзващото слънце всичко се вижда ясно на тази страна. Блестятъ зеленитѣ поляни, изъ доловетѣ се подаватъ черни сѣнки, бѣлѣятъ се пѫтищата, а на западъ зеленото море на нивитѣ, залѣно съ слънце, прелива талазитѣ си и блещи. Отсамъ е вълчицата — бѣло петно срѣдъ околната зеленина. Тя бѣга все тъй въ тръстъ, спокойно, равномѣрно, безъ да се спира, безъ да души или да се оглежда. Старъ и опитенъ овчарь е Иванъ Бѣлинъ. Той знае, че тъй може да бѣга само едно куче или единъ вълкъ, когато добре знае кѫде отива. И още веднъжъ той се увѣрява, че тая сигурна посока, която вълчицата държи, не е случайна, а правиятъ и най-кѫсиятъ пѫть къмъ нейното леговище.

Иванъ Бѣлинъ не се съмнява сѫщо, че вълчицата има и малки.

На нѣколко пѫти той можа да я види съвсемъ отблизо. Бѣше я виждалъ, когато тя,

неусѣтена отъ кучетата, незабелязана и отъ него самия, току се появѣше всичко на всичко на нѣкакви педесеть-шейсеть крачки, сякашъ изскочила изподъ земята. Овцетѣ се урваха на една страна и се събираха на купъ, като че грабнати отъ вихъръ, кучетата, останали назадъ, се носѣха вече къмъ нея съ бързината на куршуми. А въ разчистеното предъ нея пространство тя стоеше тъй, както се бѣше спрѣла, още съ подигнатъ преденъ кракъ, неподвижна и колеблива, сякашъ ѝ бѣше мѫка да се повърне назадъ. Забравяше да бѣга, забравяше да мисли за спасението си. Стиснатитѣ ѝ челюсти се разтварятъ, червениятъ ѝ езикъ провисва и се люлѣе въ ускореното дишане, очитѣ ѝ примигватъ и се полузатварятъ. И това, което Иванъ Бѣлинъ никога не можеше да забрави, бѣше тоя погледъ и тия очи, на които липсваха само думи. Въ тѣхъ нѣмаше страхъ, нѣмаше грижа за себе си, нито за нищо, което бѣше наоколо. Въ тѣхъ горѣше само огъньтъ на друга болка, дълбока и скръбна. Нѣкой сякашъ съ рѫка стисна сърдцето на Иванъ Бѣлинъ и той разбра всичко: тия очи и тая мѫка въ тѣхъ му бѣха познати. Това бѣха очитѣ на всѣка майка, все едно дали тя е човѣкъ или звѣръ . . .

Ето откѫде тя вземаше куражъ да напада посрѣдъ бѣлъ день. Ето откѫде вземаше сила да се брани, защото, макаръ мършава

и слаба, тъй ядовито протракваше съ зѫби, че голѣмитѣ и зли кучета отскачаха настрана, като ожилени.

Иванъ Бѣлинъ прекѫсна мислитѣ си, защото въ сѫщото време наблюдаваше вълчицата, и видѣ, че тя върши нѣщо, което още не можеше да разбере какво е. Вълчицата бѣше се спрѣла, пристѫпваше бавно, каточе дебне, и отведнъжъ се хвърляше, както правятъ коткитѣ, когато искатъ да уловятъ мишка. Тѣлото ѝ се изпъваше като дѫга и голѣмата ѝ опашка се превърташе въ въздуха. Тия скокове тя повтори нѣколко пѫти. Иванъ Бѣлинъ се усмихна: вълчицата мишкуваше — най-недостойния ловъ на единъ вълкъ. Но нѣмаше какво да прави. Като не можа да грабне нѣкое агне, трѣбваше да тури нѣщо въ стомаха си и да залъже глада си, защото леговището ѝ бѣше близо. Тамъ, уморена и отмалѣла, тя щѣше да легне срѣдъ шумата и оглозганитѣ кости, а рунтавитѣ вълчета, невинни и жестоки въ незнанието си като всички деца, стръвно и лакомо щѣха да задърпатъ мършавитѣ ѝ гърди. За себе си тя пакъ щѣше да забрави и, съ наострени уши и внимателни очи, запалени отъ огъня на сѫщата болка, която Иванъ Бѣлинъ бѣше видѣлъ, тя щѣше да се услушва и да бди, за да не дойде нѣкоя опасность не за нея, а за тѣхъ . . .

Иванъ Бѣлинъ въздъхна и тръгна да догони стадото си. Въ такива минути той ставаше милозливъ и сърдцето му се откриваше за всѣка чужда болка. Вълчицата бѣше се изгубила вече въ нивитѣ, но той все още продължаваше да се обръща и да гледа на тая страна. Мислитѣ му бѣха несвързани и разкѫсани, и той мислѣше ту за вълчицата, ту за свои работи. Но всичко това бѣше откѫслечно и замъглено и ясна бѣше само мѫката, която пълнѣше сърдцето му. Мръкна се сякашъ изведнъжъ и на небето подъ побледнѣлия западъ като едъръ скѫпоцененъ камъкъ огрѣ вечерницата. Полъхна хладенъ вѣтъръ, изпълненъ съ дъхъ на билки, засвириха щурци, а въ тъмнината широко и сладостно се разлѣ пѣсеньта на звънцитѣ. Нѣщо вѣчно, неизмѣнно и мѫдро наредено чувствува Иванъ Бѣлинъ въ всичко и сърдцето му се пълни съ умиление. Той подига очитѣ си къмъ звездитѣ, но сега не търси въ тѣхъ знаци и поличби, а му се струва, че вижда очитѣ на Бога. Мисъльта му се връща пакъ къмъ вълчицата. „И тя е живина, и тя е създадена отъ Бога, мисли си той, искрено благъ и добъръ. И майка е, и деца храни . . .“

*

Минаха се нѣколко седмици, Иванъ Бѣлинъ не видѣ повече бѣлата вълчица и почти

забрави за нея. Пъкъ и, като всѣки човѣкъ, лесно мѣнѣше настороението си. Сега бѣше загриженъ и за друго: гледаше, че сеареждатъ все сухи и топли сутрини, безъ роса, безъ влага, слънцето изгрѣва по-червено отъ всѣкога, а небето е сиво и мѫтно. По тия знаци Иванъ Бѣлинъ предричаше суша. И наистина, сушата настѫпваше вече и отъ день на день ставаше по-голѣма. Но Иванъ Бѣлинъ знаеше вървежа на свѣтовнитѣ работи и не се отчайваше.

„Не бойте се, момчета, говорѣше той. Господь си знае работата. Нека е горещо сега, хлѣбъ се пече. А ще мине жътва, ще дигнатъ снопитѣ, ще се откриятъ стърнища до колѣне. Тогазъ тия мърши не само ще има какво да пасатъ, ами ще зематъ и да падатъ, отъ преяждане“.

Иванъ Бѣлинъ говорѣше това на малкитѣ овчарчета, които всѣки день се събираха около му. Ученици довчера, тѣ бѣха направили изпита и сега, съ по една торба презъ рамо и съ по една свирка на пояса, гонѣха по нѣкоя и друга овца. За тѣхъ Иванъ Бѣлинъ бѣше голѣмъ авторитетъ, мѫдъръ човѣкъ, който притежаваше всичко, което трѣбваше да има единъ истински овчарь. Пъкъ и самиятъ му видъ привличаше и предразполагаше и, докато косата и мустацитѣ му бѣха бѣли като снѣгъ, веждитѣ му си оставаха съвсемъ

черни. Отъ това лицето му изглеждаше раздѣлено на две различни половини: начумерено и малко строго до очитѣ, до носа, засмѣно и весело по-надолу. А и приказваше развлѣчено, бавно, но съ единъ гръденъ приятенъ и соченъ басъ. Знаеше какви не приказки и истории и съ една малка хитрость, която увлѣченитѣ му слушатели съвсемъ не забелязваха, постигаше това, което другъ ни съ добро, ни съ лошо не би могълъ да постигне. Когато овчарчетата го заобиколѣха, той ставаше отпустнатъ, ленивъ и не му се ставаше за каквото и да е. Прекжсваше приказката на най-интересното мѣсто и казваше:

„Миланчо, я иди чоджумъ и завърни ония мърши. Право къмъ нивитѣ отиватъ!“

Или:

„Стоянчо грабни бъкеля отъ магарето и отърчи да донесешъ малко прѣсна вода отъ кайнака. Хайде! Ние ще те почакаме и тогазъ ще ви кажа какво казалъ овчаря на царицата . . .“

И децата го слушаха. Но понѣкога Иванъ Бѣлинъ ставаше по-лукавъ. Имаше едно мѣсто около Голѣмия кладенецъ, кждето винаги, дори и въ най-голѣма суша, имаше добра трева. Това мѣсто Иванъ Бѣлинъ искаше да запази за себе си и, за да отстрани отъ тамъ малолѣтнитѣ и да ги наплаши, разказваше имъ, особено на мръкване, че тамъ, отъ Го-

лѣмия изворъ, нощно време по месечина излизалъ отъ водата единъ бѣлъ биволъ, съ такива голѣми рога, съ такива страшни очи. . .

Но Иванъ Бѣлинъ имаше и друга чудновата чърта въ нрава си. Той не пиеше често, не бѣше пияница. Но като се минѣше мѣсецъ-два да не стжпи въ село, изведнъжъ нѣкой день, безъ да има нѣкакъвъ поводъ, безъ да се е канилъ или мислилъ за това, каточе ли тегленъ отъ нѣкаква сила свърхъ волята му, напущаше стадото, оставяше да се грижи за него жена му или нѣкой другъ, а самъ отиваше въ кръчмата. Дохаждаше ужъ да си купи тютюнъ, фитилъ за огнивото, друга нѣкоя дребна работа, поржчваше си само една чашка ракия и все бързаше да си ходи. А скоро започваше съ оката и се напиваше както трѣбва. Тогава бутваше назадъ голѣмия си калпакъ, челото му, наполовина бѣло и наполовина черно, се откриваше, очитѣ му си оставаха затъмнени отъ чернитѣ вежди, но усмивката не изчезваше изподъ голѣмитѣ му мустаци. И въ пиянството си Иванъ Бѣлинъ бѣше сжщо тъй безвреденъ и добродушно веселъ, както кога разказваше приказки на овчарчетата. Правѣше смѣхории, играеше, свирѣше съ уста, като надуваше бузитѣ си и въртѣше очи. И често Иванъ Бѣлинъ свършваше веселбитѣ си така, че когато късно презъ нощьта тръгваше да си ходи,

краката му вече не го слушаха, и тъй като нагоре къмъ кжщата му започва стръмнина, почваше да си служи съ ржце и вървѣше на четири крака.

Два месеца следъ като бѣше виждалъ бѣлата вълчица, Иванъ Бѣлинъ усѣти единъ день, че го зове таинствениятъ гласъ, остави ямурлука си, чантата и кривака и се озова въ кръчмата. Веселбата потръгна веднага, защото въ кръчмата се случи и Петъръ Чубрата. Той бѣше връстникъ и приятель на Иванъ Бѣлинъ, но не вѣрваше ни на пророчествата му, нито на историитѣ, които разказваше, и обичаше да му противоречи и да го дразни — не за друго, а да си прави смѣхъ и да има кой да черпи. И когато Иванъ Бѣлинъ, мълчалъ съ месеци въ полето, започна сега да разказва всичко, което бѣше се натрупало въ душата му, Чубрата кое вѣрваше, кое не. Вѣрваше, когато чашитѣ бѣха пълни, отричаше всичко, когато бѣха праздни. А като пийнаха малко повечко, пламна между тѣхъ такава препирня, че ако ги видѣше нѣкой, който не ги познава, щѣше да помисли, че тия хора ей-сега ще скочатъ и ще се избиятъ.

Но и Иванъ Бѣлинъ не се оставяше. Като видѣ, че пророчествата и поличбитѣ за суша и нови войни не помагатъ, търсѣше нѣщо друго, съ което да учуди и да покори тоя

опърничавъ човѣкъ. И ето по едно време той стана, заклати се на дългитѣ си крака, подигна чернитѣ си вежди и извика на Чубрата:

— Слушай! Знаешъ ли какво зная азъ?

— Нищо не знаешъ, — пресѣче го Чубрата.

— Знамъ. . .

— Вълци знаешъ!

— Ха-ха-ха. . . засмѣ се Иванъ Бѣлинъ и разтърси грамадното си тѣло. — Вълци. . . ха-ха-ха. . . Зе думата отъ устата му. Та вълци знамъ и азъ я! Знамъ де се крие бѣлата вълчица, видѣхъ и вълчетата й. Две сѫ, ей такива е. . .

Чубрата го гледаше подигравателно.

— Ще ги уловя! — викна Иванъ Бѣлинъ, разсърденъ отъ тоя погледъ.

— Ще ги уловишъ, ама да има кой да ги държи.

— Ще ги уловя!

— Де, де! Остави ги да поживѣятъ гадинкитѣ. . .

Радославъ кръчмарьтъ донесе нова оканица и Чубрата поотстѫпи. Но както лудитѣ постоянно повтарятъ нѣкоя фраза, която случайно е останала въ ума имъ, тъй сѫщо и Иванъ Бѣлинъ не можеше вече да приказва за друго, освенъ за вълчицата. Препирнята стново пламна.

— Мога! — викаше Иванъ Бѣлинъ.

— Де, де! — дразнѣше го Чубрата.

Тогава Иванъ Бѣлинъ стана, нахлу голѣмия си калпакъ чакъ до веждитѣ, както правѣше винаги, когато се залавя за работа, и съ бързи крачки тръгна къмъ вратата. Тамъ той се пообърна и каза на Чубрата, като прекарваше съ ржка по дългитѣ си мустаци:

— Ей тия ще ги обръсна, ако не ги донеса тия вълчета! Почакай, почакай ме малко и ще видишъ. . .

Иванъ Бѣлинъ се запжти право къмъ кжщи. Като стигна тамъ, безъ да проговори дума, затарашува изъ долапи и сандъци и затърси нѣщо. Въ това време баба Бѣла му натякваше, че е оставилъ момчето самичко съ овцетѣ, но Иванъ Бѣлинъ мълчеше, не казваше дори и какво търси, а само се подсмиваше подъ мустакъ. Най-после намѣри единъ човалъ, попрегледа го дали е здравъ и го тури настрана. Следъ туй взе старата си кримкова пушка, прегледа и нея, като издигна и пустна спусъка, и я тури при човала. Но когато измъкна едно дълго вжже и започна да го опасва възъ пояса си, очитѣ на баба Бѣла станаха голѣми и кржгли отъ смайване. Тя го гледаше и не знаеше какво да каже.

— Дай ми сапунъ сега, — каза Иванъ Бѣленъ, все така таинственъ. — отивамъ да се беся. . .

— Боже, Господи! — извика жената и се закръсти. Ти хемъ си полудѣлъ, съвсемъ си полудѣлъ!

И, както правѣше винаги, когато ѝ докривѣеше много, тя се разшета бързо, завика и се заокайва.

Иванъ Бѣлинъ клатѣше глава и се усмихваше. После взе човала и пушката, попипа голѣмия си овчарски ножъ, за да се увѣри дали е въ силяха му, и излѣзе.

*

Късно подиръ обѣдъ Чубрата, следъ като си бѣше подрѣмналъ малко, излѣзе на улицата. Макаръ и да не вѣрваше на пророчествата на Иванъ Бѣлинъ, той пакъ издигна очи, разгледа навсѣкѫде небето и се увѣри, че наистина всичко сочи на суша. Сѣнкитѣ бѣха стигнали вече досрѣдъ пѫтя, а още бѣше горещо, пепельта парѣше. Чубрата се усмихваше, защото бѣше си спомнилъ за Иванъ Бѣлинъ. Но той вѣрваше, че тоя пѫть баба Бѣла бѣше успѣла да вразуми стареца и да го прати при овцетѣ.

Изведнъжъ се зачу глъчка и Чубрата погледна на тая страна. На завоя на пѫтя, откъмъ горната махала, се показа голѣма тълпа хора. Какво бѣше се случило? Деца и жени тичаха презъ дворищата и отиваха да гледатъ. Писъкъ, викове. Но нѣщо лошо каточе не бѣше. Навалицата наближаваше. Високъ

единъ човѣкъ стърчеше надъ главитѣ на всички и носѣше нѣщо на гърба си, преметнато напрѣки, както овчаритѣ носятъ овца или агне. Нѣщо бѣло и голѣмо, което все пакъ не приличаше да е нито овца, нито агне. „Марьо! Марьо, ма! — чу се пискливъ гласъ на момиче. — Ела да видишъ, вълкъ, вълкъ!" И наистина, Иванъ Бѣлинъ — Чубрата го позна — зачервенъ и заморенъ, идѣше и носѣше на раменетѣ си вълкъ.

„Де, де!" — прошепна Чубрата по обичая си и сякашъ не вѣрваше на очитѣ си.

Множеството го обгърна и понесе. „И вълчета има! — викаха децата. — Въ чована сѫ!" Предъ кръчмата на Радослава Иванъ Бѣлинъ спрѣ и хвърли товара си. На земята се прострѣ страшниятъ и грамаденъ звѣръ. Това бѣше сѫщата бѣла вълчица, за която всички бѣха чували. Въ устата ѝ е пъхната тояга и тъй е омотана и овързана съ вѫже, че не може нито да хапе, нито да си отвори или затвори повече устата. На единия ѝ хълбокъ се червенѣе голѣма рана. Вълчицата е още жива, но изглежда, че е на умиране. Очитѣ ѝ ту се отварятъ, ту се затварятъ. Въ чована, хвърленъ до нея, помръдватъ две живи топки.

Иванъ Бѣлинъ, по-потъмнѣлъ отъ всѣки другъ пѫть около очитѣ и подъ чернитѣ си вежди, по-веселъ и по-засмѣнъ въ другата

половина на лицето си, късо и отсѣчено разказва какъ уловилъ вълчетата и какъ следъ това застрелялъ и самата вълчица. Всички го слушатъ, поглъщатъ думитѣ му и гледатъ ту него, ту простнатия страшенъ звѣръ.

— Бре, Иване, какво направи бре! — вика Чубрата, като се промъква презъ навалицата.

Иванъ Бѣлинъ повдига голѣмия си калпакъ, погледътъ на очитѣ му сякашъ липсва подъ тъмнитѣ му вежди, но гънкитѣ около бѣлитѣ му мустаци се смѣятъ.

— Вижъ! — кротко и гордо казва той и сочи вълчицата.

— Де-де, — мърмори обърканъ Чубрата — де, де!

Иванъ Бѣлинъ развързва човала и показа вълчетата. Тѣ сж сжщо като малки кученца, само че съ щръкнали уши, сиви, рунтави и съ сини като мъниста очи. Въ тая минута вълчицата — това женитѣ отпосле си разправяха помежду си — бавно отваря очитѣ си и пакъ ги затваря.

Иванъ Бѣлинъ завръзва човала. Любопитството на всички е задоволено. И докато мжжетѣ, събрани на купчини, все още гълчатъ нѣщо, женитѣ хващатъ вече децата си за ржце да си ходятъ, но не могатъ да откжснатъ очитѣ си отъ вълчицата и мълчатъ.

— Горката! — прошепва нѣкоя.

— И деца има. . . Божичко. . .

И къмъ Иванъ Бѣлинъ всички тия майки отправятъ сега погледи, въ които свѣти омраза и гнѣвъ.

Издрънква кола и спира наблизо, конетѣ се дърпатъ и пръхтятъ. Това е Чубрата.

— Хайде, Иване! — вика той. — Дай самъ вълцитѣ. Хайде, ще вървимъ отъ кѫща на кѫща. Всѣки трѣбва да даде по нѣщо. Такъвъ е обичая. Всѣки трѣбва да даде, защото всички имаме добитъкъ. . .

Преди нѣколко дни бѣше ходила изъ селото пеперуда за дъждъ, но такъвъ шумъ и такава глъчка не бѣше имало, както сега подиръ вълка. Колата кривулѣше изъ улицитѣ, спираше се предъ вратнитѣ, трупаха се жени и деца. Кучетата, усѣтили миризмата на вълка, започнаха да виятъ. А Чубрата повдигаше безстрашно вълчицата, за да я показва, голѣмиятъ ѝ трупъ провисваше, и срѣдъ бѣлата ѝ козина, като зленъ цвѣтъ, лъсваше на слънцето кървавата ѝ рана.

Чубрата показваше следъ това и вълчетата. И започна да се повтаря едно и сѫщо: женитѣ даваха каквото могатъ, но мълчаха и гледаха студено и неприязнено.

„Горката. . . горката. . .“ — чуваше следъ себе си Иванъ Бѣлинъ.

Това почна да го смущава. За да си даде куражъ и да се залъже, той се мѫчеше да се усмихне, но усмивката му бѣше пресилена

и гузна. Той се остави въ ржцетѣ на Чубрата като робъ. Замисляше се често и казваше като на себе си:

„Стана тя една, ама нейсе. . .“

Чубрата му подаваше шишето съ ракията и го канѣше:

— Пий! Имашъ право да пиешъ. Изтрѣби вълцитѣ, изкорени ги. Пий!

И Иванъ Бѣлинъ пиеше, макаръ и да не усѣщаше вече вкуса на ракията. А после пакъ повтаряше като на себе си:

„Стана тя една, ама нейсе. . .“

Той не можа да се развесели и вечерьта, когато, следъ като занесе въ кжщи вълчетата и вълчицата, се върна въ кръчмата и продължиха да пиятъ съ Чубрата. Сякашъ бѣше оглупѣлъ и подивѣлъ, не му се говорѣше, изгубилъ бѣше и воля и желание за всичко. Не веднъжъ Чубрата го забелязваше, че отпуща глава и се зазмисля, и за да го пробуди, хващаше го за рамото и го раздрусваше.

— Пий! — говорѣше Чубрата. — Какво ще му мислишъ. Нѣма вълци вече, изтрѣби ги!

И Иванъ Бѣлинъ пиеше. Пи толкозъ много, че когато стана да си върви, пакъ трѣбваше да пълзи по крака и ржце.

Когато се върна въ кжщи, той свари баба Бѣла, че седи срѣдъ стаята на колѣне, поклаща, се назадъ-напредъ и пѣе. Пѣеше или може би плачеше. Тя не се обърна и не го

погледна. Но издигна гласа си и запѣ по-високо. Иванъ Бѣлинъ се довлѣче до одъра въ другата стая, тръшна се на него, кѫщата се закриви, залюлѣ се и наедно съ него потъна сякашъ въ нѣкаква пропасть.

По навикъ той се събуди рано. Излѣзе навънъ — тънкиятъ сърпъ на месеца бѣше се спрѣлъ току надъ чъртата на чернитѣ баири. Бледа свѣтлина огрѣваше двора, но дърветата бѣха черни и черни сѣнки обкрѫжаваха стрѣхитѣ и плетищата. Каточе тръне бѣха забити въ клепачитѣ на Иванъ Бѣлинъ, главата му тежеше, нѣкаква яма сякашъ стоеше задъ него и той не знаеше, да е билъ досега и защо не е при овцетѣ си. Но мисъльта за овцетѣ възкръси у него вчерашния день и той изтръпна. Той си спомни всичко, но едва сега разбра какво правѣше баба Бѣла, когато се върна въ кѫщи. Тя седѣше на колѣне срѣдъ кѫщи и не пѣеше, а плачеше. И нареждаше имената на двамата му сина, умрѣли нѣкѫде по бойнитѣ полета. . .

Бързо той се повърна въ кѫщи, намѣри едно газениче, взе кибритъ и тръгна къмъ стаята до овчата сая, дето бѣше оставилъ вълчицата. Той отвори вратата, влѣзе въ тъмното, запали газеничето и го издигна. На земята, просната и вкочененa, лежеше вълчицата. А до нея, близо до увисналитѣ ѝ гърди, стояха вълчетата. Едното спѣше, другото бѣ-

ше право. И това което бѣше будно, се обърна и загледа Иванъ Бѣлинъ съ синитѣ си като мъниста очи. Ръката на Иванъ Бѣлинъ затрепери и газеничето заподскача.

*

Иванъ Бѣлинъ отново се изгуби изъ полето подиръ овцетѣ си и още по-рѣдко се вестяваше въ село. По-често го виждаха овчарчетата. Както по-рано, той пакъ имъ разказваше приказкитѣ си. Но случваше се, че на тѣхъ имъ омръзваха тия приказки, обземаше ги палава веселость и започваха да закачатъ и да приплѣсватъ стареца.

— Дѣдо Иване, — питаха го, — порасназха ли вълчетата? Истина ли е, че ще ги пуснешъ, като станатъ голѣми?

Други лежаха малко по-далечъ и затова бѣха по-дръзки.

— Дѣдо Иване, — викаше едно, — истина ли е, че те бие баба Бѣла?

А друго:

— Дѣдо Иване, я ни покажи какъ се върви на четири крака! . . .

Иванъ Бѣлинъ гледа въ земята, поклаща глава и се усмихва. После протѣга ръка по посока на Голѣмия изворъ, разперва прѣститѣ си, придава уплаха на лицето си и започва да разказва за бивола, който излиза отъ тамъ, съ такива голѣми роги, съ такива страшни очи . . .

ИЗМАМА

Като се надигна и погледна презъ плета, Лазаръ Бодура видѣ, че по пѫтя между нивитѣ вървѣше голѣма покрита каруца и идѣше насамъ. Тя бѣше доста далечъ, но Бодура позна, че е Христо бахчеванджията. Както бѣха си дигнали главитѣ и както чевръсто размахваха опашкитѣ си, личеше, че конетѣ сѫ млади, силни, и макаръ да вървѣха полека, все пакъ пристѫпваха живо и бодро. Бодура погледа още, следъ туй отиде при пчелитѣ и се залови да работи нѣщо около тѣхъ. Лицето му се промѣни и стана загрижено и съсрѣдоточено.

Току задъ градината, на самия връхъ на хълма, като нѣкоя кула се издигаше вѣтърната мелница на Бодура, или, както я наричаха, Дурасийската вѣтърница. Макаръ да бѣше на високо мѣсто, срещу всички вѣтрове, тя почти никога не работѣше. Рѣдко, много рѣдко голѣмитѣ ѝ крила ще се поразмърдатъ, ще се завъртятъ, за да спратъ пакъ следъ нѣколко часа. Ето и сега крилата ѝ като черенъ кръстъ гледатъ къмъ вѣтъра, цѣлата тя се тресе, пука, пръщи, но, стегната здраво отъ спирачкитѣ, превързана съ желѣзната ве-

рига на обръщателното колело, стои неподвижна, цѣлата черна и покрита съ мъхъ, сѫщо като нѣкой старъ корабъ, пустналъ котвитѣ си завинаги.

Лоши слухове ходѣха за тая мелница. Далечъ бѣше отъ селата наоколо, настрана отъ пѫтищата. Едно време богати турци правѣха тукъ оргиитѣ си и нерѣдко срѣдъ кючецитѣ на гивиндиитѣ, срѣдъ шума на дайретата и чимпаритѣ лъсваха ятагани и се проливаше кръвь. Въ по-ново време всѣка кражба, всѣко престѫпление изъ близкитѣ села заплиташе въ нищкитѣ си и Дурасийската вѣтърница. Ако откраднѣха нѣкоя мома, намираха я тука; ако погнѣха конекрадци, следитѣ имъ се насочваха насамъ. Скитници и съмнителни хора биваха забелязвани все тукъ.

Съ тая лоша слава и съ тия спомени за Дурасийската вѣтърница остарѣ и нейниятъ стопанинъ Лазаръ Бодура. Че той не бѣше съвсемъ чистъ, се виждаше отъ туй, че на единъ-два пѫти бѣше лежалъ въ затвора, макаръ да казваше, че билъ само набеденъ и трѣбвало да мине време, докато се оправи. Мнозина мислѣха сѫщото и казваха, че Бодура не само е невиненъ, но е кротъкъ и благъ човѣкъ. Донѣкѫде ги плашеше само извънредната му сила и издръжливость, защото, ако и да бѣше надъ седемдесеть години-

ни, не изглеждаше на повече отъ петдесеть. Бѣше едъръ, ходѣше правъ, говорѣше съ бодъръ и силенъ гласъ и се смѣеше изъ цѣло гърло. Но когато му приказваше нѣкой, имаше обичай да мълчи, да слуша внимателно и въ това време очитѣ му, живи, подвижни и умни, гледаха пронизително, едвамъ-едвамъ поусмихнати, каточе все нѣщо пресмѣтаха, все нѣщо таяха.

Какво говорятъ за него хората, Бодура знаеше, но малко го бѣше еня. Въ тая минута за него бѣше важно, какво мисли Христо бахчеванджията. Вѣрваше ли той на хорскитѣ приказки? Нима не вижда, че, макаръ мелницата да не работѣше, той все пакъ има съ какво да живѣе — има си градина, има пчели, кокошки. Самъ човѣкъ е, нѣма ни жена, ни дете — и това му стига. Зло никому не струва, напротивъ, помага, прави добро колкото може. Колцина болни отъ лоша пѫпка, съ отекли глави като шиници, намираха спасение само у него. Тая болка Бодура я лѣкуваше по своему: кѫдето и да е пѫпката, той горѣше болнитѣ винаги на едно и сѫщо мѣсто —отзадъ подъ темето. На това мѣсто вече не поникваше коса и оставаше белегъ завинаги. Затуй Бодура казваше: „Моитѣ хора сѫ белязани. Никой нѣма да ме забрави и никой не ще каже, че не е видѣлъ добро отъ мене“.

Като си мислѣше всичко това, Бодура се приближи пакъ до плета и погледна: колата на Христа бѣше вече близо. Какви хубави кончета! И двета оправени, ясночервени, съ по една черна ивица по гърба отъ гривата до опашката. Приличаха си едно на друго като близнаци. „Пари струватъ тия кончета, пари!“ — помисли си Бодура. Той се отдръпна отъ плета, отиде при тръвнитѣ и тоя пѫть лицето му стана още по-загрижено.

Следъ малко зашумолѣ тревата и Бодура усѣти задъ себе си Христа.

— Добъръ день, дѣдо Лазаре! — чу той стегнатия му рѣзливъ гласъ.

Безъ да го погледне, Бодура само кимна съ глава и охна издълбоко.

— Какво охкашъ бе, дѣдо Лазаре, какво има?

— Какво ще има. Доде грижата и на мойта глава и туйто. Добре си бѣхъ азъ самичъкъ тука, ама нà. Имамъ една внучка, момиче на дъщеря ми. Оженила се бѣше, а сега ми пратила хаберъ, че искала да доде при мене. Оставила се съ мѫжа си и щѣла да доде тука.

Бодура помълча, следъ туй прибави:

— Да бѣше друга, изпѫждахъ я. А тазъ не мога. Добра е. А каква е хубава, каква е хубава, само да видишъ. То не е жена а капка! Много е хубава.

Като чу това, Христо се зарадва. Изъ селата той повече имаше работа съ жени и не веднъжъ бѣше се отпущалъ предъ Бодура. Затова замълча и не каза нищо, защото се боеше, че хитриятъ старикъ може да разбере какво мисли. Но той не можа да се удържи и каза:

— Не ти е голѣма грижата, не бой се! Ако искашъ, дай я на мене цѣлата, земамъ я!

И двамата се засмѣха. После тѣ приказваха още, ходиха изъ градината, а като се мръкна, Христо се прибра при каруцата си. Ако той минаваше оттука, не бѣше за друго, а защото по тия отстранени мѣста, по които не ходѣха нито хора, нито добитъкъ, имаше хубава трева. На отиване и на връщане Христо пущаше конетѣ си, пасѣше ги по нѣколко часа и следъ туй пакъ поемаше пѫтя си.

Нѣколко дни по-късно, като идѣше пакъ съ колата си, претоварена съ зеленчуци, Христо още отдалечъ забеляза, че като никога мелницата на Бодура се върти. Въртѣше се бавно, тежко, но все пакъ се въртѣше. Долу стоеше разпрегната кола, два коня бѣха вързани за нея, а наоколо се мѣркаха нѣколко мѫже. Но ето че горе, на вратата на мелницата, се показа жена съ червенъ фистанъ, съ бѣла риза надъ кръста и бързо-бързо, почти тичешката заслиза по стълбата, която се спущаше къмъ земята. Тъй можеше да слиза

само младъ човѣкъ. „Дошла е унуката на Бодура!“ — рече Христо и противъ обичая си шибна конетѣ и забърза.

Намѣри Бодура пакъ около тръвнитѣ въ градината. Щомъ го видѣ, старецътъ се изправи на цѣлия си ръстъ и весело викна:

— О, Ристо, добре дошълъ! Добре дошълъ, юначе съ бѣло калпаче! Какъ си, Ристо?

— Добре съмъ, дѣдо Лазаре, а ти какъ си?

— Нà, чакамъ да се роятъ мухитѣ. Вижъ тия кошове, дето съмъ набелязалъ съ варь, всичкитѣ ще се роятъ. Страхъ ме е да не изтърва нѣкой рой.

По-настрана въ градината се редѣха нагѫсто овощки, отгоре връзъ гѫстия имъ листакъ се сипѣше слънце, а долу върху високата зелена трева се тъмнѣеха черни сѣнки. Навсѣкѫде около плета се изправяха високитѣ стъбла на царевица и метли, а срѣдъ тѣхъ тежеха крѫглитѣ пити на слънчовки. Слънцето прежуряше, изъ топлия въздухъ бръмчеха пчели.

Изведнъжъ между нависналитѣ клони на овощкитѣ и зелената трева подъ тѣхъ се зачервенѣ фистанъ, бѣлна се риза и следъ малко само на две-три крачки се показа млада жена. Очитѣ ѝ, очитѣ ѝ, какви бѣха голѣми и черни! Лицето и бѣше румено, поизгорѣло, снагата ѝ набита. Право бѣше казалъ Бодура: унуката му бѣше хубава.

— Слушай, Ристо, — рече Бодура, който каточе не бѣше забелязалъ младата жена. — Ти сега си пустна конетѣ да пасатъ нали, нѣмашъ работа. Я да ми помогнешъ. Стой тука и гледай тазъ пчела, тя скоро ще се рои. Азъ ще ида да понагледамъ другитѣ, а ти щомъ видишъ, че изкочи роя, викай ме.

Високиятъ ръстъ на Бодура се заклати надолу измежду тръвнитѣ. Христо остана на мѣстото си; не се помръдна отъ мѣстото си и жената. Нито той й продума, нито тя. Тя не го и гледаше. Но по-рано той бѣше забелязалъ, какъ го гледа и каточе се смѣеше, че е младъ, а си е оставилъ такава голѣма брада, която, макаръ и черна като катранъ, все пакъ бѣше брада като на попъ. И сега тя каточе се усмихваше, но гледаше настрани и Христо не снемаше очи отъ нея, като мислѣше, че не го забелязва.

— Пчелата гледай, хей! — извика тя, погледна го и се засмѣ. — Що гледашъ мене? Нà, роя изхвръкна.

Наистина, въ въздуха играеше на голѣмо черно кълбо роякъ пчели. Нѣкои минаваха покрай самото ухо на Христа и бръмчаха. Слънцето още припичаше.

— Е, каква я свърши ти! — каза Бодура, като бързо идѣше насамъ и се смѣеше. — Ужъ вардачъ те турихъ, а ти изтърва роя!

Въ едната си ржка Бодура държеше кит-

ка маточина, взе да ръси съ нея къмъ роя и навсѣкѫде изъ въздуха се разнесе приятна миризма. Въ другата си рѫка той държеше празенъ кошъ, набученъ на високъ прѫтъ, и въ сѫщото време свирѣше съ уста, свирѣше нѣкакъ особено, еднообразно, но настойчиво, — сѫщиятъ звукъ, като кога тече чучуръ. И все ръсѣше съ маточината.

Роятъ се издигна високо, забуча и Христо помисли, че вече ще избѣга. Той не бѣше забелязалъ, че въ коша бѣха влѣзли вече нѣкои мухи и следъ малко цѣлиятъ роякъ, като се пречупи и слетѣ по-низко, занавлича се сѫщо въ коша. На дъното му вече се чернѣеше жива черна топка. Бодура все още свирѣше съ уста, лицето му бѣше изопнато. По рѫцетѣ и по шията му имаше пчели, но тѣ не го жилѣха.

— Познаватъ ме тѣ, — казваше той, — нищо ми не думатъ.

Позасраменъ, защото бѣше изтървалъ роя, Христо не знаеше какво да прави и току подръпваше мустацитѣ и брадата си.

— Не мърдай, хей! — викна му пакъ жената. — Не махай съ рѫце, че ако разсърдишъ мухитѣ, ще ни надупчатъ като решето.

Тя се засмѣ, засмѣ се и Христо и отиде при нея. Тѣ седнаха на тревата подъ овощкитѣ и се заприказваха. А Бодура още се залисваше съ роя и каточе не ги забелязваше.

Мръкна се много скоро. До едно време изъ градината се мѣркаше високата снага на Бодура, после се изгуби. Стана тихо, защото мелницата бѣше спрѣла и ярилата ѝ вече не скърцаха. Христо и жената стояха подъ овощкитѣ. Виждаше се само едно бѣло петно — бѣлата риза на жената. Наоколо свѣткаха свѣтулки, пѣеха щурци, миришеше на трева.

Късно презъ нощьта, зашеметенъ, съ замаяна глава, каточе бѣше пилъ, но веселъ, Христо тръгна къмъ каруцата си. Поиска да нагледа конетѣ си, но чу да дрънкатъ букаи въ тъмнината и се успокои. Само че тия букаи твърде често дрънкаха, но той не обърна внимание на това. По снагата му минаваха сладки тръпки, той погледна нагоре и му се стори, че подъ това небе, пълно съ звезди, всичко пѣе и се радва. Безкрайно щастливъ и доволенъ, той си легна въ каруцата, зави се съ шубата си и заспа.

Спа много малко и изведнъжъ се събуди уплашенъ. Дойде му на умъ за конетѣ и скочи отъ каруцата. Не се чуваха никѫде букаи. Отиде на мѣстото, дето бѣше ги оставилъ, — нѣмаше ги. Уплашенъ, той започна да тича насамъ-нататъкъ, връщаше се отиваше пакъ.

Развидѣляваше се, когато той дойде при мелницата. Лицето му бѣше жълто като пръсть, косата лѣпнѣше по челото му. Чужда-

та каруца, която вчера бѣше тукъ, до мелницата, я нѣмаше, хората бѣха си отишли. Той повика, чука, вика още по-високо — никой не се обади. Нѣмаше я и внучката на Бодура. Страшно подозрение мина презъ ума му. Той се втурна въ градината и завика. Изподъ една купа сѣно се надигна Бодура.

— Какво има? — попита той.

— Какво има ли? Конетѣ ми ги нѣма. Конетѣ си искамъ азъ, отъ тебе ги искамъ, знамъ те азъ. Де сѫ ония хора, де е жената, унуката ти де е?

— Тя не ми е унука, — спокойно отвърна Бодура. — Тази жена бѣше съ онѣзъ хора, дето си мелѣха брашно вчера. Тѣ си отидоха. Нито ги знамъ отде сѫ, нито ги познавамъ кои сѫ.

— Не ти била унука а! А не ми ли казваше самъ? И тя се казва Рада.

— Ехъ, Рада! Една ли Рада има по свѣта!

Бодура бѣше станалъ като камъкъ студенъ, жестокъ.

— Тъй ли! — извика Христо като лудъ. — Хайдутинъ съ хайдутинъ! Азъ ще те науча тебе!

Той се обърна и бързо излѣзе отъ градината. Отиваше да обади за кражбата. Вървѣ дълго време. Изведнъжъ той се спрѣ и въ отчаянието си започна да удря съ юмруци

по главата. После се обърна назадъ и погледна: мелницата стоеше, както винаги, неподвижна и черниятъ кръстъ на крилата ѝ изглеждаше необикновено голѣмъ и страшенъ.

ИМАНЕ

Отъ време на време болната се изправяше на леглото и се поозърташе наоколо си. Очитѣ й гледаха издълбоко, черни, пламнали, погледътъ й бѣше тежъкъ, зълъ. Виждаше все сѫщото: двете й дъщери седѣха настрана и си шепнѣха, и двете млади, и двете червендалести и хубавелки, каквато бѣ и тя на тѣхнитѣ години. А мѫжетѣ имъ, дошли съ тѣхъ отъ далечни села, попремѣнени и тѣ съ нови черни потури и съ чисти бѣли ризи, едвамъ-едвамъ се пообръщаха, поглеждаха я презъ рамо и пакъ се заглеждаха, навънъ презъ прозорцитѣ. „Какви сѫ! — мислѣше си старата. — Не ме жалятъ, стѣга имъ се душата. Чакатъ само да имъ кажа де сѫ скрити паритѣ. Чакатъ само да умра, та да вървятъ да си гледатъ работата . . .“

Тя се отпущаше пакъ на леглото и затваряше очи. Лека-полека лицето й утихваше, успокояваше се. Изглеждаше, че с[illegible] Двѣтѣ сестри започнаха да си шепнатъ още по-низко, ходѣха на пръсти, а мѫжетѣ, все тъй равнодушни, пустнали рѫце въ джобоветѣ на новитѣ си потури, гледаха навънъ. Хубаво

бѣше времето. Ето тамъ, въ полето, надъ нивитѣ минава черна сѣнка на облакъ; ето слънце пакъ огрѣва и срѣдъ зеленината на високитѣ жита — не жита, а море! — свѣтватъ тукъ-таме жълтеникави петна: сигуренъ белегъ, че жътва иде. Нататъкъ гледатъ двамата мѫже и мълчатъ.

А старата не спѣше. Тя бѣше си помислила за много нѣща, а сега си мислѣше, какъ бѣше се поминалъ едно време свекъръ ѝ. Като канара човѣкъ бѣше, здравъ, якъ, а падна и се повали отведнъжъ, като снопъ. Дойде си една вечерь, легна край огъня и вече не стана. Не охна, не се и оплака, само очитѣ му се дръпнаха навѫтре и станаха кротки.

— Булка, кай, азъ си отивамъ, ела да се простимъ. Гледала си ме, почитала си ме. Кѫщовница си била. Добра си била, булка, много добра. Сполай ти. Нека ти е просто отъ мене и отъ Бога. И ти ме прости, булка . . .

Тя му цѣлуна рѫка и той ѝ цѣлуна рѫка.

На това мѣсто старата не се сдържа, трепна, заподсмърча и отъ очитѣ ѝ, както бѣха затворени, капнаха сълзи и протекоха по сухитѣ ѝ страни. Двѣтѣ сестри се спустнаха къмъ нея.

— Мо мамо, ма! — заговори по-старата, като ѝ изтриваше сълзитѣ съ рѫка. — Що правишъ ти, щò плачешъ? Е, болна си, що има? — Човѣкъ нали е, и се разболява и

оздравя. Ще оздравяшъ и ти. Недей тъй, не се притѣснявай . . .

Старата чу всичко това, но не се обади, не отвори очи, нито поиска да каже за какво плаче. А продължи да си мисли по-нататъкъ:

— Цѣлуна му ржка, цѣлуна и той нейната. А следъ туй се унесе. Нея вечерь Братоя не бѣше въ кжщи, отишелъ бѣше на воденица. Вънъ бѣше ясно, но такъвъ вѣтъръ духаше, че звездитѣ треперѣха, каточе щѣха да паднатъ. А стариятъ все унесенъ, все хърка и гърдитѣ му се подигатъ, подигатъ. По едно време той току скочи, погледна я, искаше да каже нѣщо, но не можа: езикътъ му бѣше се вързалъ. И като гледаше страшно, взе да маха съ ржка къмъ стената, показваше нѣщо все на нея страна. Тя помисли, че иска да повикатъ попъ Гьоргя да го причасти, и го повика. А следъ туй стариятъ скръсти ржце и умрѣ, каточе заспа.

Минаха се години, дойдоха грижи, нѣмотия — Боже, каква черна нѣмотия! Много често тя бѣше си мислила: тъй, както бѣше махалъ съ ржка стариятъ, когато умираше, дали е искалъ да повикатъ попа или друго е искалъ да каже? Не е ли ималъ нейде скжтани пари и е показвалъ де сж? Падна ѝ като болка тая мисъль на сърдцето. Зададатъ се праздници — или Коледа, или Великдень — обърне кжщата наопаки, претърсва навсѣ-

кѫде, мѣсти чували, сандъци, копае, дето мисли, че може да сѫ заровени паритѣ. Нѣма и нѣма. Казвала е на мѫжа си, на Братоя — и сега като че го гледа, какъ седи на чардака, преуморенъ отъ работа, потенъ още. Братоя не вѣрваше.

— Отде ще има пари стария, — думаше. — И той бѣше сиромахъ като мене.

Но другъ пѫть е казвалъ, че си припомня едвамъ-едвамъ, като презъ мъгла, отколе било то, дете билъ още, че веднъжъ стариятъ продалъ овце и паритѣ не се видѣли. Много пѫти при голѣма нужда, преди да поиска отъ чужди хора, стариятъ мислѣлъ, мълчалъ, каточе ималъ пари, а не смѣелъ да ги бутне.

Една година даде Богъ голѣмъ берекетъ. Едно жито стана — червено, едро, като дрѣнки.

—Я чуй, — каза ѝ Братой, — земи поизмажи килеря, поизпуши дупкитѣ, дето сѫ ги направили мишкитѣ. Въ хамбара нѣма мѣсто веке, ще изсипемъ малко жито и тамъ.

Тя взе да замаже, но рече по-напредъ да поразкопае, та да се изравни. Като доде до огнището и копна, теслата удари на камъкъ, поразрови — показа се плоча. Тъй затупка сърдцето ѝ тъй се разтрепера, че не можа, почака. А като обърна плочата — гърне, кѫтре въ него — алтъни. Не бѣше пълно, но цѣла купчина, злато като жарава.

Не го скри, занесе го право на Братоя и му го даде. Какъ се зарадва човѣкътъ ѝ — не можа да стои правъ и седна. Та ги брои, та ги прехвърля въ ръцетѣ си, попипва ги, гледа ги. Пустне ги въ гърнето, поразбърка ги, пакъ ги гледа. Отведнъжъ изгледа я страшно, каточе искаше да я убие, и ѝ викна: „Излѣзъ навънъ!“ Остана самъ и го скри.

Другъ човѣкъ стана оттогазъ. Изстина къмъ нея, изстина къмъ дъщеритѣ си, каточе не бѣха негови деца, а чужди. Стисна му се сърдцето, не даваше нищо, не туря дреха на себе си, ходи парцаливъ, изумѣлъ. Кое работи, кое не. Седи на прага на одаята, дето бѣха скрити паритѣ, седи като гарванъ на гнѣздото си. Щомъ мръкне, сякашъ полудява: „Защо лаятъ кучетата? Затвори ли вратника? Заключи ли вратата? Я запуши прозореца, че се вижда!“ И се затвори въ одаята и само се чува: зънъ-зънъ, брои си паритѣ. Пусти пари!

Но когато дойде да умира, смекчи се сърдцето му и каза ѝ де сѫ паритѣ. Толкозъ бѣше се натеглила отъ тия пари, че взе гърнето, каточе вѫтре имаше змия, и го зарови дълбоко, дълбоко въ земята. И не въ кѫщи — зетьоветѣ бѣха усѣтили, че стариятъ има пари, — а на друго мѣсто. Никой вече не може го намѣри де е.

Одърътъ заскърца, старата разхвърли съ

мѫка тежкитѣ черги и се поизправи. Очитѣ ѝ не мигваха, горѣха. Двете сестри тозчасъ дойдоха при нея.

— Мамо, я вземи да си похапнешъ, — каза по-старата, — я вижъ каква чорбица сме ти направили. Похапни си, и да не ти се яде, похапни. Човѣкъ като не яде, болестьта го надвива.

— Хайде, мале, хайде, — закани я и по-младата,Ненка, — я земи, че се насърбай ху-у-баво. Азъ я правихъ чорбицата, много е хубава. И черъ пиперъ турихъ, да ти отвори ищахъ. Дръжъ лъжицата, па яжъ, не бой се. . .

Старата бутна назадъ лъжицата, изгледа подредъ дъщеритѣ си и очитѣ ѝ се налѣха. Погледна следъ туй зетьоветѣ си — тѣ едвамъ криеха тънки, зли усмивки — и очитѣ ѝ пламнаха. „Нѣма да ви кажа де сѫ паритѣ, не!“ помисли си тя. И си припомни, колко сѫ я мѫчили за тия пари. Ще дойдатъ, ще почнатъ да се мажатъ около нея: „мамице тъй, мамице онъй“, а като имъ дотегне, хване ги ядъ, че като отворятъ едни уста. Хеле тоя голѣмиятъ, съ тия рунтави мустаци и съ тая брада като таралежъ — какви думи ѝ е казвалъ! Като камъни сѫ падали на душата ѝ.

Тя си легна и затвори очи. „Защо да имъ кажа де сѫ тия пари? — мислѣше си тя. — Нека си печелятъ сами, че да имъ е сладъкъ хлѣбътъ. Отъ тия пари азъ не ви-

дѣхъ добро, не видѣ добро и Братоя. Тия пари сѫ проклети пари — прокълналъ ги е онзи, който ги е оставилъ, добро нѣма отъ тѣхъ, горятъ като огънь. Нека си стоятъ въ земята“

Навънъ изведнъжъ притъмнѣ, излѣзе вѣтъръ, дигна прахъ, салкъмътъ предъ прозорцитѣ се залюшка и зашумѣ. Свѣтваха кратки, червени свѣткавици, забуботи грънъ и тресна надалечъ, каточе падна нѣщо голѣмо и тежко. Утихна, стана по-тъмно и по керемедитѣ затропа едъръ дъждъ.

Стариятъ зетъ съ голѣмитѣ мустаци се обърна, потри рѫце и каза:

— Хубавъ дъждецъ. Утре като пекне слънце, следъ два-три деня земи си жетвата готова . . .

Той смигна на младия и двамата наедно минаха въ другата стая.

До късно сестритѣ стояха при майка си. Старата не отиваше добре. Имаше огънь, мѣташе се, дишаше тежко. Когато се поумиряваше, лицето ѝ ставаше бѣло като варь и на челото ѝ, подъ посивѣлитѣ ѝ коси се набираха ситни капчици потъ. Двѣтѣ сестри се лутаха около нея, изпитваха едно, изпитваха друго и, като виждаха, че нищо не помага, гледаха се една друга и не знаеха какво да правятъ. И докато по-старата все още държеше, младата седна на земята, закри очитѣ

си съ рѫце и заплака. Не заплака, а сякашъ запѣ проточено, жаловито.

Мѫжетѣ се показаха на вратата разтревожени. Тъкмо въ тоя мигъ старата се събуди и, за голѣмо очудване на всички, скочи на леглото, каточе искаше да стане. Но, щомъ видѣ двамата мѫже, изгледа ги плахо и падна възнакъ на леглото. Тогава по-старата сестра, сърчена и силна жена, се разсърди.

— Стоене, Димитре! — викна тя на мѫжетѣ. — Хайде излѣзте си, идете оттатъкъ. Тукъ не е за васъ. Ненке, — обърна се тя къмъ сестра си, — иди и ти. Иди да си починешъ.

Младата я погледна съ насълзенитѣ си очи и й се сопна:

— Тукъ ще стоя азъ. И на мене е майка.

Мина се часъ-два. Изведнъжъ старата пакъ отвори очи, видѣ, че мѫжетѣ ги нѣма, поиска да се изправи, но не можа. Очитѣ й горѣха, гледаха ту едната, ту другата сестра, и се насълзиха. Да би могла, би проговорила, но не можеше. И, като събра всичкитѣ си сили, тя издигна едната си рѫка, суха и почернѣла, и отчаяно замаха все въ една и сѫща посока къмъ кюшето, къмъ другата стая . . .

Дветѣ сестри се изгледаха една друга.

— Постой тука, Ненке, — каза по-старата. — Азъ сега ще дода.

И се впустна къмъ вратата. Малката се

затича къмъ нея. Мѫжетѣ бѣха позадремали, събудиха ги.

— Ей насамъ посочи. Три пѫти насамъ махна, тукъ трѣбва да сѫ воротѣ . . .

— Де? Кѫде? Накѫде махна?

— Насамъ. Къмъ тука махна.

Озърнаха се, погледнаха: навсѣкѫде бѣха претарашували, и земята бѣха копали дори. Ако е посочила насамъ, тукъ нѣма.

— Защо не я попитахте, — разсърди се стариятъ зеть, — вий езикъ нѣмате ли? Я питайте я, питайте я по-скоро.

Всички се втурнаха къмъ болната въ другата стая.

Намѣриха я издъхнала.

ДРУГЪ СВѢТЪ

Както бѣше се поприпекълъ на слънце, на Илия Дочкинъ не му се ставаше, макаръ че бѣше дошло време да позаобиколи къмъ Темелковия ханъ. Не му се ставаше, защото на неговитѣ години всѣко ставане бѣше мѫчно. Най-после той се реши, изправи се, постоя като изтръпналъ, докато попремине болката въ старитѣ му колѣна, и тръгна. Зачука патерицата, но стѫпкитѣ му едва се чуваха.

Между Дочкинъ и Темелко ханджията имаше отколешно приятелство — Дочкинъ бѣше старъ хергелджия, а Темелко бѣше джамбазинъ. И двамата разбираха отъ коне. Повече разбираше, може би, Темелко. Въ неговитѣ рѫце и най-пусталата кранта ставаше хатъ, болниятъ конъ оздравяше, поне докато го продаде, а тежкиятъ и мързеливъ ставаше бързъ и припрѣнъ като хала. Какъ? — Много просто. Върху гърба на коня Темелко хвърляше нѣкой хасъръ и следъ това започваше да бухти по него съ тояга. Подъ хасъра изплашениятъ конь скача, бъхти се, лудѣе тъй, че когато Томелко го изкара на пазаря, още върви като попаренъ, а очитѣ му гледатъ на четири.

Изкуството на Темелко отиваше дотамъ, че той можеше да изправя дори ушитѣ на клепоухи коне; ако ли пъкъ ушитѣ бѣха голѣми, можеше да ги поизрѣзва и да ги прави по-малки. А като вземѣше печена ябълка или печенъ картофъ още горещъ и го натискаше върху челото на нѣкой конь, на това мѣсто следъ време израстваха бѣли косми и ставаше звезда. Можеше коньтъ да е краденъ, — не винаги Темелко работѣше съ чисти хора, — но съ тая звезда, поподстриганъ и постъкменъ отъ Темелка, не можеше да го познае вече никой.

Такъвъ майсторъ бѣше Темелко. Но нямаше сърдце и на конетѣ гледаше само като на стока, отъ която можеше да спечели или да изгуби. Въ яхъритѣ тѣ влизаха и излизаха, както пѫтницитѣ преспиваха въ хана му и си отиваха. А коньтъ иска да го имашъ, да му се радвашъ. И трѣбва да знаешъ какъ да отидешъ при него. Може да е и най-лудиятъ конь, но щомъ го потупашъ по шията, потъркашъ го по челото и му дъхнешъ въ ноздритѣ, става кротъкъ като агне и, ако щешъ — мини подъ него. И още много нѣща, които може да знае само онзи, който не е купувалъ и продавалъ коне, а, дето се казва, е расълъ между тѣхъ. Тъй си мислѣше Дочкинъ изъ пѫтя и, тъй като тия мисли го вълнуваха, гледаше право въ земята и често-често подрусваше глава.

Като стигна въ хана, Дочкинъ видѣ, че Темелко стои подъ навеса и гледа единъ конь. Загриженъ бѣше Темелко, умисленъ. Преди нѣколко деня бѣше купилъ той тая кобила и ето че се бѣше разболѣла. „Колко съмъ ги цѣрилъ, и нея ще изцѣря“ — бѣше му се похвалилъ той вчера.

— Е, какъ е, Темелко? — попита Дочкинъ. — Мина ли ѝ?

— Все тъй. Дяволъ знае що ѝ е. Не е човѣкъ да каже ки . . .

— Чуй ма, Темелко. . . ужъ си докторъ я! Разбирашъ. . .

Темелко плю, но не отговори. И двамата се загледаха въ кобилата. Такова хубаво добиче рѣдко бѣше попадало въ ржцетѣ на Темелка. Личеше си, че е отъ сой: тънки нозе, малка глава, прибрани уши. А вижъ само какви жили сж набъбнали и лжкатушатъ подъ кожата ѝ, и смѣтай какво сърдце има. Но тая болесть я стопи. Изпрегърбило се бѣше горкото животно, прибрало нозетѣ си наблизо, потреперваше, сякашъ го шибаше студена зимна лапавица.

— Темелко, я чуй ма, — рече Дочкинъ, — да не е пъкъ настинала?

— Не е, не. Да бѣше настинка, знамъ азъ. Настинка нѣма, нà гледай, — и Темелко стисна кобилата подъ гушата, но животното не закашля. — Друго има тя, друго . . .

Дочкинъ внимателно гледаше кобилката. Отъ време навреме тя присвиваше уши и ги сбръщаше назадъ, — но това още нищо не значеше, защото тя се вслушваше въ стжпкитѣ на Темелка. Но ето, малкитѣ ѝ уши се насочватъ напредъ, личи, какъ тя цѣла се превръща на слухъ и гледа, гледа . . . И тоя погледъ, и тия очи смутиха Дочкина. Той не виждаше двѣтѣ ѝ очи, а едното — черно и свѣтло, обкржжено съ кърваваципа, подъ него тънки жилки. Нѣщо имаше въ това око, нѣщо жално, човѣшко почти. Дочкинъ го разбра, но каточе не се решаваше да го каже.

Той се приближи и отблизо погледна въ очитѣ на кобилката.

— Въ очитѣ нѣма нищо, — каза Темелко. — Очитѣ ѝ сж здрави.

— Знамъ азъ. Друго гледамъ.

— Е, какво има?

— Хъмъ, знамъ ли! Темелко, я чуй ма, тази кобилка не е тждявашна, тази кобилка е отъ далечъ.

Темелко махна съ ржка и се засмѣ.

— И ти ако разбирашъ нѣщо!

Като се върна въ кжщи, Дочкинъ искаше да помисли за тая чудновата болесть, но не можа. Не бѣше му далъ Богъ леки старини. Имаше двама сина, единиятъ, по-голѣмиятъ бѣше добъръ. Цѣлъ день чукаше — каруцаринъ бѣше — той хранѣше и кжщата. Мал-

киятъ не го биваше за нищо, пиеше. Ей-сега бѣше си идвалъ, старата още кълнѣше, двѣтѣ снахи, всѣка зела страната на своя мѫжъ, се гледаха като квачки, подхвърляха си приказки. И — плесница на туй дете, плесница на онуй — цѣлата кѫща заприличва на адъ.

Дочкинъ кипна. Имаше сила да дигне патерицата и да ги избие всичкитѣ, но се стърпѣ, скочи и излѣзе нанѣкѫде, само да не гледа. „Да може да се махне човѣкъ, — мислѣше си той, — и да иде далечъ нейде, далечъ!“. . .

Много пѫти Дочкинъ бѣше казвалъ тия думи и като рече: далечъ, далечъ, — виждаше зелено поле. Виждаше зелено поле, защото тамъ бѣше живѣлъ, тамъ бѣше пасълъ коне, тамъ бѣше останала душата му. Изведнъжъ каточе видѣ отблизо окото на кобилата, свѣтло, черно, а вѫтре въ това око — мѫка . . .

На другия день той каза на Темелка:

— Темелко, я чуй ма .Грѣхота е. Ще умре добичето, ако стои на тия плочи.

— Ще умре, — каза Темелко. — Една кожа ще взема само.

— Вижъ какъ гледа . . . Дай ми я и азъ ще я изцѣря.

Темелко го гледа, гледа, па рече:

— Ти лудъ ли си?

Минаха нѣколко дни. Кобилката отиваше

по-назле, топѣше се. Дочкинъ все настояваше на своето. Най-после Томелко, отчаянъ, ядосанъ, кипна и се развика:

— Вземи я! Вземи я и прави що щешъ. Азъ изгубихъ. Отидоха ми паритѣ. Вземи я, не ща и кожата ѝ дори, вълци я яли! Вземи, та я трий на главата си, ако искашъ . . .

Остъръ камъкъ бѣше и Дочкинъ, но сега тъй бѣше вдаденъ въ мисъльта си, че и не помисли да се кара. И докато Темелко все още мислѣше работата за шега, току го видѣ, че дойде отъ кѫщи приготвенъ и стегнатъ за пѫть. Припасалъ си бѣше кожения селяхлъкъ, взелъ си бѣше и дългия хергеледжийски камшикъ. На тоягата му бѣше забучена торбичка съ хлѣбъ. Поведе кобилката за юларя и полека-лека излѣзе отъ хана.

Николчовиятъ чифликъ въ Порѣза бѣше единственото мѣсто въ тоя край, дето мерата бѣше още цѣлина, безъ ниви, безъ угари — само трева. Николчовитѣ синове вѫдѣха овце, говеда, коне. Къмъ тоя чифликъ отиваше Дочкинъ. Пѫтьтъ до тамъ бѣше три часа, той го взе за деветь. Когато стигна и нагази въ мерата, бѣше се стъмнило. Какво поле, каква трева! Старъ бѣше Дочкинъ, но сърдцето му затупа, болнитѣ му крака забравиха умората. Ето тия сѫ звездитѣ, които бѣше гледалъ, това небе, това поле, широко, широко . . .

И той гледаше насамъ, гледаше нататъкъ. Като се досѣти за кобилката, видѣ я, че бѣше легнала. „Уморена е, — помисли той, — ще полежи и ще стане.“ Самъ Дочкинъ дълго будѣ, гледа звездитѣ, слуша щурцитѣ, радваше се, че е срѣдъ това широко поле. Най-после главата му натежа и той заспа.

Стана хладно и той се събуди. Близо до него кобилката не само лежеше още, но бѣше тръшнала главата си на земята, като че умираше.

— Пъшка като човѣкъ, — каза си Дочкинъ. — Не ще ѝ помогне и зелената трева. Ще занеса кожата ѝ на Темелка и туй то . . .

Но ето, на изтокъ свѣтна. Алена ивица загорѣ надъ черната линия на полето. Мокрѣше росата, още бѣше тъмно. Изведнъжъ някѫде навѫтре въ полето се зачу хлопка, заби отмѣрно, рѣдко, като камбана, и надъ тия звукове изцвили конь. Дочкинъ трепна: идѣше хергеле, друго не можеше да бѫде.

Каточе съмна изведнъжъ. И ето изъ буренака, измежду овчитѣ опашки и генгеря се показаха коне — единъ, два, три — цѣло стадо. Дочкинъ гледаше туй, което не бѣше виждалъ отъ четиридесеть години: полудиви коне, възнизки, съ издути кореми; гривитѣ имъ гѫсти и тежки, опашкитѣ имъ падатъ до земята. Никой не е турялъ рѫка върху тѣхъ, копитата имъ сѫ безъ подкови. Надъ буре-

на, отзадъ конетѣ, заподскача конникъ, изви се дългъ камшикъ и плесна, каточе гръмна пищовъ. Стадото се прибра, охраненитѣ гърбове на конетѣ се наредиха като риби, хлопкитѣ задрънчаха и цѣлото стадо се понесе въ бѣгъ.

При Дочкина изскочи като змей на коня си хергелджията. Гледа го, гледа, па викна:

— Бе дѣдо Илия, ти ли си? — и скочи като перо отъ коня.

Когато следъ малко двамата приятели отидоха да видятъ кобилката, за която Дочкинъ бѣше разказалъ, намѣриха я станала, изправила се на нозе, едва се крепи, но цѣла политнала по посока къмъ стадото коне. Нататъкъ бѣха насочени ушитѣ ѝ, нататъкъ гледаха очитѣ ѝ — тия очи, които Дочкинъ знаеше. Попристѫпи, препъне се и пакъ пристѫпи. Изведнъжъ тя се спрѣ, изпръхтѣ и се отърси, каточе бѣше се отъркаляла.

— Ще оздравя, — каза хергелджията. — Нищо не ѝ е.

И наистина, кобилката наведе глава и започна да пасе, бавно, по малко, но пасѣше. А очитѣ ѝ все гледаха къмъ другитѣ коне.

Дочкинъ се зарадва. И тъй като кобилката се силѣше да върви напредъ, той каза на коняря:

— Не отивай надалечъ. Повърти се тѫдява.

— Знамъ, дѣдо Илия, знамъ. Самичка нѣма да я оставимъ.

По едно време конярьтъ, като гледаше кобилката, каза:

— Че тя била отъ нашта хергеля, бе дѣдо Илия. Ето дъмгата на хълбока ѝ.

Той се обърна, потърси нѣщо съ очи измежду конетѣ и каза:

— Виждашъ ли оная кобила тамъ, дорестата, съ голѣмата грива? Тя е майка ѝ. Хъмъ . . . сега разбрахъ защо се отпустна тъй изведнъжъ. Гледай си работата, не е на чуждо мѣсто тя!

*

Следъ десетина деня Дочкинъ, възседналъ кобилката, влѣзе като хала въ двора на Темелковия ханъ и скочи, каточе бѣше младъ и каточе никога не бѣха го болѣли колѣната.

— Какъ я изцѣри? — питаше Темелко. — И ти си се поправилъ. Да не си билъ при Халила, джераха?

Дочкинъ мълчеше.

— Или съ билки я лѣкува? Кажи де! Я вижъ какъвъ си се зачервилъ.

Дочкинъ въздъхна и нищо не каза. Но, като си тръгна къмъ дома, той се обърна и каза:

— Я чуй ма, Темелко, да я продадешъ по-скоро. Ще умре добичето, ако го държишъ на тия плочи . . .

ДРУГОСЕЛЕЦЪ

Като на всѣки праздникъ, кръчмата се пълнѣше съ хора. Презъ отворенитѣ прозорци можеше да се види, какъ идатъ ония селяни, които бѣха позакъснѣли. Вървѣха бавно, каточе умората бѣше ги налегнала едвамъ сега, когато бѣха останали безъ работа. Всички бѣха си турили чисти ризи съ широки бѣли ръкави, спираха се и гледаха насамъ, гледаха нататъкъ. И какъ нѣма да гледатъ? Трева е поникнало и на камъкъ. Такава зеленина е навънъ, че и въ кръчмата като седи човѣкъ, предъ очитѣ му играятъ зелени кръгове.

Още отъ вратата нѣкои извикаха: „добрутро!" — но не бързаха да седнатъ, защото срѣдъ кръчмата бѣше се изправилъ Йови и разправяше:

— Ходихъ навсѣкъде азъ. Бѣхъ и на Мимерлика, и на Дурасийския пѫть. Бе брате, то едни ниви станали, да имъ се не нагледашъ. Ръжьта е висока колкото боя ми. Отъ нещешния дъждъ малко сѫ полегнали, но ще се изправятъ, като пекне слънце. Хеле твойта зимница, бай Алекси, — обърна се той

къмъ кмета — дето е на Чатърлъка, здраве й кажи.

— И азъ имамъ зимница тамъ, тя какъ е, Йове?

— И тя е хубава, бай Миале. Всички сѫ хубави.

— Йови право казва, — обади се дѣдо Иванъ. — Хранитѣ сѫ добри. Никой не мой каза отнапрежъ, че е негово, щото е сѣлъ, докато не го тури въ хамбаря си, ама, ако е рекълъ Господь, голѣмъ споръ и берекетъ ще бѫде тазъ година. Трѣбва пазене само. Затуй знаешъ ли какво ще ти кажа на тебе, кмете, Алексе, я чуй . . .

Други говорѣха на кмета и дѣдо Иванъ трѣбваше да почака.

— Я чуй, Алексе, — започна той отново, — да кажешъ тамъ на твойтѣ чиновници, на поляцитѣ де, да пазятъ добре. Нѣматъ работа въ село тѣ, въ къра да вървятъ.

— Знамъ, дѣдо Иване, знамъ. Казахъ имъ. Хората претендиратъ, рекохъ, или ще пазите добре, или ви уволнявамъ на общо основание. Да си отваряте очитѣ, рекохъ, улови ли се нѣкой добитъкъ въ нивитѣ — право въ капана. И глоба.

— Не глоба, а бой, бой! Чувашъ ли, Алексе?

— Холанъ, дѣдо Иване, много си лошъ.

А що не кажешъ на твоитѣ овчери, все у нивята се увиратъ.

— Кой? Азъ? Мойтѣ овчери? Ти да си знаешъ устата, чу ли! Мойтѣ овчери! Бе я се вижъ ти, себе си вижъ, два напалеона имашъ да ми давашъ отъ толкозъ време, а още не ми си ги далъ. Магаре такова. Мойтѣ овчери . . .

— Не се карайте! — намѣси се кметътъ. — Стоене, ти си младъ, потрай. Дѣдо Иване, не се ядосвай. Слушайте какво ще ви кажа: азъ съмъ кметъ. Азъ, тъй да се рече, съмъ облѣченъ въ ризата на закона и знамъ какво правя. Не ща никой да ме учи. Отсега нататъкъ, казвамъ ви го, улови ли се нѣкой въ нивитѣ, билъ той овчарь, билъ говедарь, нашъ, вашъ — все едно. Глоба на общо основание. Тъй да го знайте.

Не бѣха пили още, затуй и разпрата утихна лесно. Почти пиянъ бѣше само Торашко каменарьтъ, който бѣше дошелъ най-рано. Неговата кѫща бѣше близо — горе на баира. Едне време Торашко бѣше се заловилъ да копае наоколо, за да разшири двора си. защото нѣмаше накѫде другаде. „Боря се съ баира!" — казваше той. Но на това мѣсто излѣзе хубавъ камъкъ и Торашко се залови за каменарство. Около кѫщата му винаги имаше сега струпанъ камъкъ, готовъ за продань. Тия камари приличаха на дувари, на

крепость. Затуй и Торашко казваше: „Не ща да знамъ за никой ей! Азъ живѣя въ Портъ-Артуръ!“ Но той казваше туй, когато биваше пиянъ, и го изговаряше: „Азъ живѣя въ Портартъръ!“

Сега Торашко още мълчеше. Докато бѣше траяла препирнята, той внимателно бѣше слушалъ всички. Съ никого не бѣше съгласенъ, никого не смѣташе правъ. Но той си имаше редъ въ пиянството и още не бѣше дошла минутата да говори. Сега само слушаше и, най-много, изглеждаше гнѣвно и продължително ту тоя, ту оня, каточе искаше да каже: „Бе азъ ще ви дамъ да разберете, ама да сѫ здрави предни зѫби!“ И отъ ядъ чукаше силно по масата и искаше още ракия.

Разговорътъ въ кръчмата утихна и се раздроби. На една страна кметътъ и нѣкои близки негови хора приказваха за политика.

— Драганъ пакъ отишелъ въ града. Щѣлъ да се оплаква на началника, искалъ да се касира избора.

— Ами, да има да зима.

— Доходяла жена му у насъ. Не зная, рекла, какво ще правимъ съ нашъ Драганъ, ще си изгуби ума съ тия селски работи. Скача, рекла, въ съня си и вика: „Касация!“

Всички се засмѣха.

— Касация! — викалъ. Питала жена ми: бульо Марийо, рекла, какво е туй касация?

— А тя?

— Рекла й: хайде, хайде! Нека той виси по кръчмитѣ, нека не си гледа работата, че касация не, ами съвсемъ ще я закѫсате!

Пакъ се засмѣха високо. Следъ туй кметътъ се понаведе, поогледа се и низко зашепна нѣщо.

На друга маса дѣдо Иванъ, забравилъ вече кавгата, разказваше:

— Не думай тъй, Миале, днешниятъ праздникъ е голѣмъ. На днешния день св. царь Костадинъ и царица Елена намѣрили честния кръстъ. Сущия, на който е билъ разпънатъ Исусъ Христосъ. Хаджи Злати, като си доде отъ Божи гробъ, донесе ей-такова парченце отъ него, отъ честния кръстъ, малко, колкото една трохичка. Азъ бѣхъ дете тогазъ, ама го видѣхъ: черно едно дърво, като кюмюръ. Помага за всичко.

— Помага, вѣтъръ!

— Е, и ти, Миале. Отъ кога стана такъвъ протестантинъ!

Дѣдо Иванъ се засмѣ и запуши съ дългото си тръстено цигаре.

Въ кръчмата влѣзе Илия, полскиятъ пазачъ, съ преметната на рамо кримка, високъ, изгорѣлъ отъ слънцето, и отъ него сякашъ полъхна нѣщо отъ зеленитѣ ниви. Като видѣ, че кметътъ е вѫтре, Илия се повърна и тоз-

часъ вкара предъ себе си единъ непознатъ селянинъ.

— Гуспудинъ кмете! — грѫмна силниятъ му гласъ. — Ей го тоя: уловихъ го, че пасе коня си въ нивитѣ. Въ ичимика на Татаръ-Христа го уловихъ, до лозята.

Разговоритѣ изведнъжъ спрѣха. Всички се обърнаха и погледнаха непознатия: бѣше дребенъ човѣкъ, дрипаво облѣченъ. По носията се познаваше, че е другоселецъ. Едното му око имаше бѣличко вѫтре и го правѣше кривогледъ.

— Чувашъ ли, кмете, чувашъ ли! — завика дѣдо Иванъ. — Азъ какво ти разправяхъ тебе . . .

— Въ моя ичимикъ ли билъ, кайшъ, Илия? — попита Татаръ-Христо. — Въ моя ичимикъ а?

Той стана, измъкна се иззадъ масата и изглеждаше ужъ спокоенъ, но изведнъжъ се спустна връзъ другоселеца.

— Бе вий какви сте хора бе! Какъ тъй ша влѣзешъ въ чужда нива, да тъпчешъ на човѣка стоката му, мѫката му? Кой си ти? Какъвъ си? Хайдукъ!

Почервенѣлъ, съ издути жили на шията, съ изпъкнали сини очи, Татаръ-Христо бѣше дигналъ юмрукъ надъ другоселеца и само дето не го удряше още.

— Удри го, удри го! — викаше дѣдо Иванъ.

— Я чакайте! — извика кметътъ. — Тукъ законъ има. Бай Христо, седни си на мѣстото. Ти защо си влѣзълъ въ нивата? — обърна се той къмъ другоселеца.

— Не бе, гуспудинъ кмете, не съмъ влѣзълъ. Кончето ми е болно. Спрѣхъ се на пѫтя, на самия крайчецъ на нивата. Чакай, рекохъ, да видя дали ще посегне да яде, защото, когато добитъкътъ е боленъ, не яде. И не яде. Нито единъ класчецъ не откѫсна...

— Лъже, гуспудинъ кмете! — извика Илия и отвисоко, като орелъ, изгледа другоселеца. — Лъже, срѣдъ нивата бѣше.

— Глоба! — каза кметътъ. — Сто лева глоба. Хайде, давай парите още сега.

— Сто лева! Че отде ще ги взема . . . Сто лева! Сиромахъ човѣкъ съмъ, нѣмамъ. Сто лева!

— Илия, я го обискирай! Вижъ колко пари има.

Но, преди да посегне Илия, другоселецътъ самъ бръкна въ пояса си, извади синя, вехта кесия, навървена съ гайтанъ и вързана на шията му, забърка въ нея бавно, съ мѫка. Каточе сега забелязаха, че тамъ, дето бѣха рѫцетѣ му, по изтърканата антерия имаше кръпки. Рѫцетѣ му треперѣха, извади огниво, кремъкъ, извади една банкнота отъ двай-

сеть лева, сгъната на четири, нѣколко дребни пари, копчета.

Изведнъжъ стана нѣщо неочаквано. Торашко скочи, бутна масата предъ себе си и извика:

— Оставете човѣка бе! Какви хора сте вий!

Че бѣше пиянъ, пиянъ бѣше. Стана, позалитна, спустна се къмъ другоселеца, сложи ржце на рамената му, прегърна го и заплака:

— Охъ братко, братко! Отъ тебе ли намѣриха да искатъ пари, братко!

И го цѣлуна по едната буза, после по другата. Следъ туй мина, седна на мѣстото си и повече нищо не каза.

Въ кръчмата стана съвсемъ тихо. Никой не продума. Само дѣдо Иванъ, безъ да гледа нѣкого, промърмори подъ носа си:

— Хм . . . ша го цалува пъкъ . . . Иуда!

Кметътъ се обади.

— Остави го, Илия. Хайде тоя пжть ти прощаваме, но другъ пжть, да знаешъ, прошка нѣма.

Не бѣше успѣлъ другоселецътъ да прибере кесията си, разтреперанъ сега отъ радость, както доскоро треперѣше отъ страхъ, когато нѣкой извика отвънъ:

— На кого е тоя конь бе? Конь падналъ, тука умира, на кого е, бе хей!

Другоселецътъ чу и веднага изскочи навънъ. Всички излѣзоха подиръ него. До кръчмата имаше каруца и коньтъ, както бѣше впрегнатъ, лежеше на земята. Право бѣше казалъ човѣкътъ, че коньтъ му билъ боленъ. Спустнаха се всички да помагатъ, уловиха коня кой за кракъ, кой за опашка, кой за глава и го изправиха. Какъвто бѣше господарьтъ, такава бѣше и стоката му: randкончето бѣше слабо, дребно, съ разрошена козина. Изправи се, но едва се държеше на краката си. Очитѣ му бѣха тъмни, замъглени, сякашъ слѣпи.

Единъ презъ други, като се трупаха наоколо и викаха, селянитѣ даваха най-различни съвети. Дѣдо Иванъ каза, че добичето изглежда да е подуто, и затуй не ще е зле да му се даде малко английска соль. Другъ каза, че е настинало и трѣбва да се поразтрие. Тозчасъ Татаръ-Христо сграби отъ земята стиска сѣно и започна да търка животното по корема, по гърба, навредъ. Търка го до тогазъ, докато самъ се умори и изпоти. Добичето каточе се посъвзе.

— Метни му сега нѣщо на гърба и го поразведи, — каза кметътъ. — Ще му мине, недей бра грижа. Развеждай го, не го оставяй да стой на едно мѣсто.

А като се обърна къмъ Илия, кметътъ каза:

— Тичай у насъ. Кажи да ти дадатъ малко хлѣбъ, малко сирене, па дай го на човѣка да си похапне.

Кметътъ се прибра въ кръчмата. Влѣзоха следъ него и селянитѣ. Другоселецътъ остана самъ и започна да развежда коня си.

Стана пладне, нѣкой селяни си ходиха въ кѫщи, нѣкои — не. Никой не обръщаше внимание на другоселеца. А той все развеждаше коня си, отъ часъ на часъ загриженъ повече, че добичето не отива добре.

Мръкна се. Гѫстиятъ листакъ на овощкитѣ потъмнѣ, полянитѣ и нивитѣ вече не се виждаха. На нея страна, надъ черния гръбъ на баира, изгрѣха звезди. Топло бѣше.

Essential: Кончето повече не можа да стои на краката си и легна до каруцата. Другоселецътъ стоеше до него въ тъмнината. На каруцата хлѣбътъ тъй стоеше, както бѣха му го донесли. По улицитѣ никой вече не минаваше, само въ кръчмата свѣтѣше, тамъ свирѣше гайда, чуваше се какъ играятъ рѫченица. По едно време излѣзе Торашко каменаря, погледна къмъ другоселеца, но нито го видѣ, нито го позна. Торашко политна насамъ-нататъкъ и извика:

— Не ща да знамъ никого! Азъ живѣя въ Портартъръ!

И тъй като бѣше отминалъ напредъ по-

вече, отколкото трѣбваше, той се повърна и пое изъ улицата, която водѣше къмъ баира.

Другоселецътъ остана самъ. Нито имаше кой, нито можеше нѣкой да му помогне. Той клекна до падналия конь. После седна, взе главата му и я тури на колѣнетѣ си. Гледаше го едно око голѣмо, препълнено съ мѫка, и вѫтре въ него свѣтѣха лѫчитѣ на звездитѣ.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЕТОТО ИЗДАНИЕ НА ВЕЧЕРИ
ВЪ АНТИМОВСКИЯ ХАНЪ
ОТЪ ЙОРДАНЪ ЙОВКОВЪ СЕ
ОТПЕЧАТА ВЪ ПЕЧАТНИЦА
„КНИПЕГРАФЪ“ ПРЕЗЪ МЕСЕЦЪ
ЮЛИЙ 1943 ГОДИНА ВЪ 4000
БРОЙКИ. ИЗДАВА ХЕМУСЪ А. Д.

ХЕМУСЪ